

Վ. ՕՀԱՆՅԱՆ, Ս. ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ, Վ. ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ, Հ. ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ,
Լ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ, Վ. ԱՍՏԱՆՅԱՆ, Ռ. ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ, Հ. ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ,
Ա. ՎԻՐԱԲՅԱՆ, Ս. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

8-րդ դասարան

«Աստղիկ գրատուն»
հրատարակչություն
Երևան - 2014

**ՀԱՍՏԱՏՎԱԾ Է ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԿՈՂՄԻՑ**

Հեղինակներ՝

Վ. Օհանյան	Էջեր հայ ռազմարվեստի պատմությունից, կրակային պատրաստություն, խմբի ղեկավար, մասնագետ խմբագիր
Ս. Մարգարյան	ՀՀ ՁՈՒ համազորային կանոնագրքեր, ռազմական տերմինների բառացանկ, ընդհանուր խմբագիր
Վ. Առաքելյան	Էջեր հայ ռազմարվեստի պատմությունից, ռազմական տեղագրություն, մասնագետ խմբագիր
Հ. Գաբրիելյան	Շարային պատրաստություն
Լ. Ղազարյան	Մարտավարության հիմունքներ
Վ. Աստանյան	Միջազգային մարդասիրական իրավունք
Հ. Մաթևոսյան, Ռ. Ալավերդյան	Անվտանգ կենսագործունեություն
Ա. Վիրաբյան, Ս. Հովհաննիսյան	Առաջին բուժօգնության հիմունքներ

Նախնական զինվորական պատրաստություն: Հանրակրթական դպրոցի 8-րդ դասարանի դասագիրք / Վ.Օհանյան, Ս.Մարգարյան, Վ. Առաքելյան և ուրիշներ: Ընդհ. խմբ.՝ Ս.Մարգարյան, մասնագետ խմբ.՝ Վ.Օհանյան. - Եր., Աստղիկ գրատուն, 2014, 120 էջ:

ՀՀ ԶՈՒ ԵՎ ՌԱԶՄԱՐՎԵՍՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԵՄԱ. ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ, ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՀԻՄՔԵՐԸ

Սիրելի՛ դպրոցական, նախնական զինվորական պատրաստության դասագիրքը հասցեագրված է քեզ, և մենք հուսով ենք, որ այն կդառնա քո անբաժան ընկերը:

Համոզված եղի՛ր, որ դասագիրքը՝

- համառոտ գիտելիքներ կտա հայ ռազմարվեստի պատմության մասին,
- կծանոթացնի քեզ զինվորական ծառայության այբուբենին,
- քեզ կտա զինվորին անհրաժեշտ գիտելիքներ, ունակություններ և հմտություններ,
- կզարգացնի բարձր կամային հատկանիշներ՝ համարձակություն, տոկունություն, վստահություն սեփական ուժերի նկատմամբ,
- կօգնի արագ կողմնորոշվել արտակարգ իրավիճակներում:

Հիշիր, որ առարկայի գերազանց յուրացումը ոչ միայն քո անձնական, այլ նաև պետական անվտանգության խնդիր է:

Մի՛ մոռացիր, որ մարտադաշտում քո գիտելիքներից և ունակություններից է կախված ոչ միայն քո և ընկերներիդ կյանքը, այլև մարտական խնդրի հաջող կատարումը, այսինքն՝ հայրենիքի պաշտպանության ապահովումը:

Հիշենք պատմությունը: Հայ ժողովուրդն իր գոյատևման ողջ ընթացքում տոգորված է եղել հայրենիքի պաշտպանության վսեմ գաղափարներով: Հիշենք Հայկ նահապետին ու Հայկյան աղեղը և կհամոզվենք, որ հենց հայրենիքի պաշտպանության դրվագով էլ բացվում է հայոց պատմությունը: Չմոռանանք, որ մեր նախնիները ունեցել են նաև զենքի պաշտամունք, անսահման սեր և հարգանք հայրենիքի պաշտպանի հանդեպ:

Պետք է գիտակցել, որ ազգային արժեքները կարող են գոյատևել միմիայն զենքի և այն գերազանց տիրապետող զինվորի հովանու ներքո: Մեր օրերում՝ առավել ևս:

Հայաստանի Հանրապետության հիմնական օրենքի՝ Սահմանադրության մեջ ամրագրված է, որ յուրաքանչյուր քաղաքացի պարտավոր է մասնակցել Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանությանը (հոդված 46):

«Զինապարտության մասին» ՀՀ օրենքը կանոնակարգում է քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքի կատարումը, հանրակրթական հիմնական և ավագ դպրոցներում, մասնագիտական հանրակրթական ուսումնական հաստատություններում (քոլեջներ և վարժարաններ) նախատեսում է

ՆԶՊ առարկայի ուսուցանումը, սահմանում է զինվորական ծառայության հետ կապված հարցերը: **Այդ օրենքի համաձայն՝**

- 16-ից 18 տարեկան արական սեռի քաղաքացիները համարվում են նախազորակոչիկներ,
- 18-ից 27 տարեկանները՝ զորակոչիկներ:

Օրենքով սահմանված են նրանց պարտականությունները և իրավունքները:

Այսպես՝ նախազորակոչիկները (զորակոչիկները) **պարտավոր են՝**

- զինվորական կցագրման (հաշվառման) համար ներկայանալ իրենց հաշվառման վայրի զինվորական կոմիսարիատ,
- ընտանեկան դրության, կրթության, աշխատավայրի փոփոխությունների մասին հայտնել հաշվառման վայրի տարածքային զինկոմիսարիատ,
- անցնել բուժզննություն, անհրաժեշտության դեպքում՝ անվճար բուժհետազոտում և բուժում համապատասխան բուժհիմնարկում:

Սիրելի դպրոցականներ, դուք պետք է գիտակցեք, որ պետության անվտանգության ապահովման համար անհրաժեշտ են ոչ միայն զարգացած տնտեսություն, ժամանակակից հզոր բանակ, այլ նաև իր օջախին, հայրենիքին նվիրված, բարձր բարոյահոգեբանական հատկանիշներով օժտված, ուժեղ և կոփված, ռազմական գործը տիրապետած քաղաքացիներ:

Հիշենք Մեծն Գարեգին Նժդեհի խոսքն այն մասին, որ «հայրենասիրությունը մարդկային առաքինությունների թագն ու պսակն է», որ վախկոտ ժողովուրդները պատերազմից տուժում են ավելի շատ և որ հայրենասիրության հետ բարձրանում են ազգերը, ընկնում նրա պակասի հետ:

Գարեգին Նժդեհ

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ նպատակ է հետապնդում նախնական զինվորական պատրաստությունը:
2. Ովքե՞ր են համարվում նախազորակոչիկներ և ովքե՞ր՝ զորակոչիկներ:
3. Աշխատանքային տեսքում նշե՛ք նախազորակոչիկների պարտականությունները:
4. Աշխատանքային տեսքում նշե՛ք Գ. Նժդեհի ասույթները հայրենասիրության մասին:

ՀՀ զինված ուժերի խնդիրներն են՝

- Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության ապահովումը,
- տարածքային ամբողջականության և սահմանների անձեռնմխելիության պահպանումը,
- հնարավոր զինված հարձակմանը հակահարված տալը,
- միջազգային պայմանագրերով սահմանված պարտավորությունների կատարումը:

Համազարկային կրակի ռեակտիվ համակարգ «Գրադ»

ՀՀ զինված ուժերի կառուցվածքը

ՀՀ զինված ուժերը կազմված են՝

- **զինվորական կառավարման կենտրոնական մարմնից՝** պաշտպանության նախարարություն և գլխավոր շտաբ,
- **զորամիավորումներից՝** բանակ, բանակային կորպուս,
- **զորաբեասակներից՝** ցամաքային զորքեր, հրթիռահրետանային, հակաօդային պաշտպանության զորքեր, ռազմաօդային ուժեր,
- **զորամասերից՝** դիվիզիա, գունդ:

Պատերազմի կամ ռազմական դրության ժամանակ կարող են ընդգրկվել նաև այլ զորքեր՝ ոստիկանության զորքեր, սահմանապահ զորքեր, ազգային անվտանգության հատուկ ստորաբաժանումներ, ինչպես

Նաև ներգրավվել արտակարգ իրավիճակների նախարարության փրկարարական ծառայության հատուկ ստորաբաժանումները:

Հակաօդային պաշտպանության հրթիռային համակարգ

ՀՀ զինված ուժերի ղեկավարման համակարգը

Դեռ հին դարերում հայկական բանակն ուներ կենտրոնաձիգ կառուցվածք: Բանակի գերագույն գլխավոր հրամանատարը թագավորն էր: Նրան ենթարկվում էին զորաթևերի (բդեշխների) ու նախարարների զորագնդերը:

Զորագնդերում գործում էր կենտրոնաձիգ համակարգ՝ տասնապետ, հիսնապետ, հարյուրապետ, հազարապետ, սպարապետ: Ապահովված էր բանակի կազմակերպական կարևորագույն սկզբունքը՝ միանձնյա ղեկավարումը:

Այդ սկզբունքը գործում է նաև ՀՀ զինված ուժերում և ամրագրված է ՀՀ օրենքներում, զինված ուժերի կանոնադրքերում:

Զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարը Հայաստանի Հանրապետության նախագահն է: Զինված ուժերի անմիջական ղեկա-

վարումն իրականացնում է պաշտպանության նախարարն իր տեղակալների և գլխավոր շտաբի միջոցով: Գլխավոր շտաբի պետը պաշտպանության նախարարի առաջին տեղակալն է: Պաշտպանության նախարարության և զինված ուժերի գլխավոր շտաբի կազմում գործում են զորատեսակների ու հատուկ զորքերի վարչություններ:

ՀՀ զինված ուժերի հիմքն ազգային բանակն է: ՀՀ կառավարության որոշմամբ բանակի ծննդյան օրը 1992 թ. հունվարի 28-ն է:

Հայկական բանակը, լինելով զինված ուժերի հիմքը, նախատեսված է հակառակորդին վճռական կործանիչ հակահարված տալու համար:

Բանակը կազմված է՝

- մոտոհրաձգային,
- տանկային,
- հրթիռահրետանային,
- հակաօդային պաշտպանության զորքերից,
- ռազմաօդային ուժերից,
- հատուկ զորքերից և զորամասերից (կապի, հետախուզական, ինժեներական և այլն):

Մոտոհրաձգային, տանկային և հրթիռահրետանային զորքերը կազմում են բանակի հիմնական կրակային ուժը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Թվարկի՛ր ՀՀ ԶՈՒ խնդիրները:
2. Ի՞նչ զորապեսակներ կան ՀՀ զինված ուժերի կազմում:
3. Ի՞նչ զորքերից և զորամասերից է կազմված բանակը:

Սերժ Սարգսյան

Վեյրան Օհանյան

ԹԵՄԱ. ՀՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱՆՆԵՐ

Յուրաքանչյուր ինքնիշխան պետություն ունի իր պետական խորհրդանշանները՝ **պետական օրհներգը, պետական զինանշանը** և **պետական դրոշմը**:

Պետական օրհներգ: Հայաստանի Հանրապետության օրհներգը՝ «Մեր հայրենիք» (խոսք՝ Միքայել Նալբանդյանի, երաժշտություն՝ Բարսեղ Կանաչյանի) հայրենասիրական հանդիսավոր երգ է: Այն արտացոլում է հայ ժողովրդի դարավոր պայքարը հանուն ազատության, ներշնչված է հայրենասիրության և անկախության վսեմ գաղափարով, մարդկանց մեջ դաստիարակում է հպարտություն իր հայրենիքի հանդեպ:

Օրհներգի հանդիսավոր հնչյունների ներքո ՀՀ նախագահը դիմավորում է այլ երկրների նախագահներին, իսկ արտասահմանյան երկրներում դիմավորում են Հայաստանի Հանրապետության նախագահին, միջազգային մարզական մրցաշարերում Հայաստանի մարզիկների հաղթանակի դեպքում բարձրացվում է ՀՀ պետական դրոշմը: Հոտնկայս, օրհներգի հնչյունների ներքո բացվում են պետական հանդիսավոր արարողությունները:

Պետական զինանշանը տվյալ երկրի պատմական ավանդույթներն արտացոլող պատկերների և առարկաների համադրությամբ պաշտոնական խորհրդանշան է: **1991թ. դեկտեմբերի 27-ին** որպես Հայաստանի Հանրապետության պետական զինանշան վերահաստատվեց Հայաստանի Առաջին Հանրապետության զինանշանը:

Զինանշանի հեղինակներն էին ճարտարապետ Ալեքսանդր Թամանյանը և նկարիչ Հակոբ Կոջոյանը:

Զինանշանը պատկերող վահանը բաժանված է չորս մասի, կենտրոնում՝ Մեծ և Փոքր Մասիսները, Նոյյան Տապանը, վահանի ծախ և աջ կողմերում՝ արծիվ և առյուծ, իսկ ներքևը՝ սուր, ցորենի հասկեր և շղթա: Վահանի վրա պատկերված են հայկական չորս արքայատոհմերի՝ Արտաշեսյան-

ների, Բազրատունիների, Արշակունիների և Ռուբինյանների զինանշանները (ծախից վերև դեպի աջ):

Խորհրդային Հայաստանում ընդունվել էր նկարիչ Մարտիրոս Սարյանի հեղինակած զինանշանը:

Պետական դրոշը եռագույն է՝ կարմիր, կապույտ, նարնջագույն հորիզոնական հավասար շերտերով՝ 2/1 հարաբերակցությամբ:

1918թ. օգոստոսին Հայաստանի Առաջին Հանրապետության Պառլամենտը անվանի հայագետ Ստեփանոս Մալխասյանցի հիմնավորմամբ ընդունեց Շահամիր Շահամիրյանի սահմանադրության նախագծում առաջարկված եռագույնը՝ կարմիր-կապույտ-նարնջագույն տարբերակով:

Դրոշի գույների մեջ խորհուրդ կա: **Կարմիրը** խորհրդանշում է հայ ժողովրդի պայքարը, հանուն ազատության թափված արյունը: **Կապույտը**, ըստ բիբլիական ավանդության՝ Աստված հայոց կապույտ երկնակամարում է կապել հաշտության գոտին՝ ծիածանը: **Նարնջագույնը** աշխատանքի խորհրդանիշն է:

Խորհրդային Հայաստանի պետական դրոշը մինչև 1952թ. կարմիր պաստառ էր, իսկ 1952-ից հետո կարմիր պաստառ էր՝ մեջտեղով, դրոշի երկայնքով անցնող կապույտ շերտով:

70 տարվա ընդմիջումից հետո Հայաստանի Հանրապետության պետական դրոշ վերահաստատվեց Առաջին Հանրապետության եռագույնը:

Հայաստանի Հանրապետության դրոշին պարտավոր են ողջունել բոլոր քաղաքացիները հանդիսությունների և պաշտոնական արարողությունների ժամանակ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Որո՞նք են ՀՀ ԶՈՒ խնդիրները:
2. Թվի՞ր ՀՀ ԶՈՒ բաղկացուցիչ զորքերը:
3. Որո՞նք են ՀՀ պետական խորհրդանշանները:
4. Անգիր սովորե՞ք ՀՀ պետական օրհներգը, երգե՞ք հանդիսավոր արարողությունների ժամանակ և ՆԶՊ դասի սկզբում:

ԹԵՄԱ. ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԶԻՆԱՆՇԱՆԸ, ԶՈՐԱՄԱՍԻ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԴՐՈՇԸ, ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԵՐԴՈՒՄԸ, ԲԱՆԱԿԻ ԵՐԳԸ

ՀՀ զինված ուժերի զինանշանը: Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զինանշանը զինծառայողների, սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի պատկանելության հավաստումն է որպես ՀՀ ԶՈՒ բաղկացուցիչ մաս: Զինանշանի հիմնական տարրերն են՝ արծիվը, եռագույն դրոշը, վահանը և սուրը:

Զինանշանի կենտրոնում պատկերված **արծիվը** խորհրդանշում է ուժ, հզորություն, խորաթափանցություն, սլացք, կամք: **Եռագույն դրոշը** հաստատում է, որ ՀՀ զինված ուժերը գտնվում են պետության հովանու ներքո: **Վահանը** խորհրդանշում է, որ զինված ուժերը երկրի գոյության պատվարն ու պահապանն են: **Սուրը** խորհրդանշում է զինված ուժերի մարտական պատրաստականության մշտական վիճակը:

ՀՀ ԶՈՒ զինանշանը գետեղվում է՝ ՀՀ զինված ուժերի մարտական դրոշի վրա, ՀՀ

ԶՈՒ սպառազինության և ռազմական տեխնիկայի վրա, ՀՀ պաշտպանության նախարարության պատվոգրերի, շնորհավորագրերի, զինվորական համազգեստի վրա, ՀՀ ԶՈՒ ենթակայության շինությունների, ծառայողական շենքերի ճակատային մասում:

Զորամասի մարտական դրոշը: Զորամասի մարտական դրոշը զինվորական պատվի, խիզախության ու փառքի խորհրդանիշ է: Այն յուրաքանչյուր զինվորականի հիշեցնում է սրբազան պարտքի մասին՝ անձնվիրաբար ծառայել Մայր հայրենիքին, թշնամու ոտնձգություններից քաջաբար պաշտպանել նրա յուրաքանչյուր թիզ հողը՝ չխնայելով սեփական արյունն ու կյանքը:

Զորամասում դրոշը պահպանվում է մշտապես, անկախ զորամասի անվան և համարի փոփոխությունից:

Մարտի դաշտում դրոշը պետք է գտնվի ռազմական գործողություն-

ների շրջանում. զորամասի ողջ անձնակազմը պարտավոր է արիաբար պաշտպանել այն և բացառել թշնամու կողմից նրա զավթումը:

Դրոշի կորստյան դեպքում զորամասի հրամանատարը և նման խայտառակությանն անմիջականորեն մեղսակից զինծառայողները ենթակա են քրեական պատասխանատվության, իսկ զորամասը կազմացրվում է:

Հայաստանում մարտական դրոշի օգտագործման վերաբերյալ ամենավաղ տեղեկությունները կապված են Հայկ Նահապետի հետ: Հայկը, գալով Վանա լճի շրջան, Խոշաբ գետի ափին ճակատամարտից առաջ իր դրոշը պարզեց մի ժայռի վրա, որը հետագայում կոչվեց *Հայկաբերդ*:

Պեղածո հնությունների, դրամների և մատենագիրների տեղեկությունների համաձայն հեթանոսական շրջանում դրոշներն ունեցել են վիշապի, արևի, աղավնու և արծվի պատկեր, իսկ քրիստոնեական շրջանում՝ առավելապես խաչի, Մասիսի, արծվի և առյուծի պատկեր:

Զինվորական երդում: Ազգային բանակում ծառայելու զորակոչված Հայաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի հանդիսավոր պայմաններում, զինակից ընկերների շարքի առջև, հրամանատարների ներկայությամբ, զենքը ձեռքին, մարտական դրոշի ներքո տալիս է *զինվորական հանդիսավոր երդում*՝

«Ես՝

**ծառայության անցնելով Հայաստանի Հանրապետության
զինված ուժերում, հանդիսավոր կերպով երդվում եմ՝
անձնվիրաբար ծառայել Հայրենիքիս՝ Հայաստանի
Հանրապետությանը, և հանուն նրա չխնայել կյանքս,
ենթարկվել Հայաստանի Հանրապետության
Սահմանադրությանը և օրենքներին,
անվերապահորեն կապարել հրամանադրանքներիս
հրամանները, պահպանել ռազմական գաղտնիքը:
Ու թե դրժեմ երդումս, թող պարժվեմ օրենքի
ամբողջ խստությամբ»:**

Զինվորական երդման տեքստը հաստատված է Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի 1991թ. դեկտեմբերի 27-ին ընդունված օրենքով:

ՀՀ բանակի երգը: Ի տարբերություն զինվորական քայլերգի, բանակի երգը՝ «Երազ իմ, երկիր հայրենի», քնարական հայրենասիրական երգ է, որը հայրենիքի երիտասարդ պաշտպանների մեջ բուռն նվիրվածություն, անսահման սեր է դաստիարակում հայրենի հող ու ջրի, արտ ու դաշտի, ծիլ ու ծաղկի հանդեպ:

Երգը հայրենիքի պաշտպաններին հորդորում է անձնուրաց, աչքի լույսի պես պահպանել այս հնադարյան հողը, այն համախմբում է բանակն ու ժողովրդին, որոնց միասնական անունն է **Հայաստան:**

ԵՐԱԶ ԻՄ, ԵՐԿԻՐ ՀԱՅՐԵՆԻ

Երազ իմ, երկիր հայրենի,
Հոգսերդ շափ, հույսդ մեծ,
Քարքարոտ երկիր:

Ես մի բուռն եմ քո հողի,
Ես մի ծիլն եմ քո արտի,
Ես մի թերթն եմ քո ծաղկի,
Հայրենի երկիր,
Հայաստան:

Երազ իմ, երկիր հայրենի,
Հոգսերդ շափ, հույսդ մեծ,
Արծվաբույն երկիր:

Իմ պապերն են քեզ ջահել,
Իմ եղբայրքն են քեզ պահել,
Քոնն են որդիքն իմ ջահել,
Հայրենի երկիր,
Հայաստան, Հայաստան, Հայաստան:

Խոսք՝ **Ա. Այվազյանի**

Երաժշտություն՝ **Ռ. Ամիրխանյանի**

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Բացատրի՛ր ՀՀ ԶՈՒ զինանշանի պատկերները:
2. Անգիր սովորի՛ր զինվորական երդումը:
3. Ի՞նչ է հորդորում ՀՀ բանակի երգը Հայրենիքի պաշտպաններին:

ԹԵՄԱ. ՀԱՅ ՂԻՆՎՈՐԱԿԱՆԻ ՎԱՐՔԱԿԱՆՈՒՆԸ

Հայ ժողովրդի ավելի քան 5000-ամյա պատմության մեջ հայոց բանակն ունեցել է վճռորոշ դերակատարում ժողովրդի ազատության և անկախության համար մղված պայքարում, պետականության ամրապնդման, ազգային, հոգևոր և բարոյական արժեքների պահպանման ասպարեզում: Անկախ պետականության, ժողովրդի ազատության և անկախության ամենաեռանդուն ջատագովն ու պաշտպանը եղել է հայ զինվորականությունը:

Հիշենք մեր զորապետ նահապետներին՝ Հայկին, Արամին, զորավար թագավորներին՝ Մենուային, Արգիշտիին, Երվանդոյան Տիգրանին, Արտաշեսին, Տիգրան Մեծին, Կիլիկիայի Լևոն II թագավորին Մամիկոնյան և Բագրատունի սպարապետներին, Կիլիկյան գունդստաբլներին, որոնք կերտել են հայոց պատմություն:

Հայ զինվորականության վարքականոնի դրույթներին անդրադարձել են գրեթե մեր բոլոր պատմիչները:

Փալստոս Բուզանդը, սպարապետ Մանվել Մամիկոնյանի օրինակով, առանձնացնում է հայ զինվորականության **վարքականոնի հետևյալ դրույթները՝**

1. *հավատարմություն և անձնուրաց ծառայություն հայոց աշխարհին և թագավորությանը,*
2. *քրիստոնեական հավատի և հայ առաքելական եկեղեցու հանդեպ բարեպաշտ վերաբերմունք և դրանց անձնուրաց պաշտպանություն,*
3. *նվիրվածություն ընդանիքին,*
4. *հավատարմություն զինակիցներին,*
5. *զինվորականի պատվի և քաջի անվան անվերապահ պահպանում նույնիսկ կյանքի գնով:*

Զոհված ազգաբնակիչների խաչքար-հուշարձան

Մովսես Խորենացին իր «Հայոց պատմության» մեջ նշում է, որ հայ զորավար թագավոր Արամը, «լինելով աշխարհասեր և հայրենասեր մարդ, լավ էր համարում հայրենիքի համար մեռնել, քան հպատակվել տարբեր օտարաժիններին»:

Եվ քանի դեռ հայ զինվորականությունը ղեկավարվում էր վարքականոնի այդպիսի դրույթներով, ապահովվում էր ժողովրդի անվտանգությունը, ամրանում էին պետության հիմքերը, և մեր թշնամիները ստիպված հաշվի էին նստում մեզ հետ:

Այլ ժողովուրդների մոտ նույնպես ձևավորվել են նմանատիպ պատվո վարքականոններ: Օրինակ՝ ճապոնական սամուրայների պատվո վարքականոնները: Նշենք դրանցից մի քանիսը՝

- Հիշի՛ր, տիրոջ և հայրենիքի համար մահդ չի գցում քո արժանապատվությունը:
- Պարտքի կատարումը պետք է լինի անթերի, իսկ անունդ՝ անբիծ:
- Սամուրայը պարտավոր է տիրոջը տալ իր հոգին և մարմինը:
- Նա պետք է լինի իմաստուն, գթասիրտ և քաջ:
- Ծնողների նկատմամբ լինի հարգալից:

Սամուրայների վարքականոնը ճապոնացի զինվորականության դաստիարակության հիմք հանդիսանալով՝ ապահովեց հզոր բանակի և գերհզոր պետության ստեղծումը:

Հայոց պետականության կործանումից հետո հայ զինվորականները, հավատարիմ մնալով ազգային վարքականոնին, անմնացորդ ծառայել են այլազգի բանակներում (հոռմեական, բյուզանդական, արաբական, պարսկական, ռուսական և նույնիսկ՝ թուրքական):

Միայն 20-րդ դարում հայ զինվորականությունը սկսում է ծառայել հայ ժողովրդին: Պետք է հիշել Մովսես Սիլիկյանին, Դրաստամատ Կանայանին, Գարեգին Նժդեհին, Անդրանիկին, Խորհրդային Միության հայազգի զորավարներին՝ Խորհրդային Միության մարշալ Հ.Բաղրամյանին, Խորհրդային Միության ծովակալ Հ.Խսակովին, ավիացիայի մարշալ Ա.Խանիփեյանցին, զրահատանկային զորքերի գլխավոր մարշալ Հ.Բաբաջանյանին, ինժեներական զորքերի մարշալ Ս.Աղանովին (Ս. Օհանով) և բազմաթիվ գեներալների, Խորհրդային Միության հերոսներին: Նրանց որդիները և թոռները մինչև ուղնուծուծը դաստիարակված լինելով հայ զինվորականության վարքականոններով, հաղթեցին Արցախյան ազատամարտում և շատ կարճ ժամանակաշրջանում ստեղծեցին հայոց բանակ:

ՀՀ ազգային հերոսները, Արցախի հերոսները, Արցախյան ազատամարտի բազմաթիվ նվիրյալներ պատվով շարունակեցին մեր հազարամյա զինվորականության վարքականոնի պահպանումը և զարգացումը:

Այն տեղ է գտել նաև ՀՀ ներքին ծառայության կանոնագրքում, որտեղ նշված է, որ զինծառայողը պարտավոր է.

- անձնուրաց ծառայել իր հայրենիքին և ժողովրդին՝ չխնայելով նույնիսկ կյանքը,

*«Հայրենիք» և «Ոսկե Արծիվ» շքանշաններ
(պարգևատրվում են համապատասխանաբար
ՀՀ ազգային և Արցախի հերոսները)*

- լինել ազնիվ, խիզախ,
- բարձր պահել ընկերասիրությունը,
- հարգել ընկերների պատիվն ու արժանապատվությունը,
- մարտի դաշտում կրծքով պաշտպանել հրամանատարին,
- նվիրված լինել ազգային արժեքներին՝ եկեղեցուն, լեզվին, ընտանիքին:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է զինվորական վարքականոնը:
2. Հայ պատմիչները զինվորական վարքականոնի մասին:
3. Ի՞նչ գիտեք ճապոնական սամուրայների վարքականոնի մասին:
4. Ի՞նչ գիտեք հայ նշանավոր զորավարների, Արցախյան հերոսների վարքականոնի մասին:
5. ՀՀ ներքին ծառայության կանոնագրքում՝ զինվորի վարքի մասին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ՀԱՄԱԶՈՐԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԵՐ

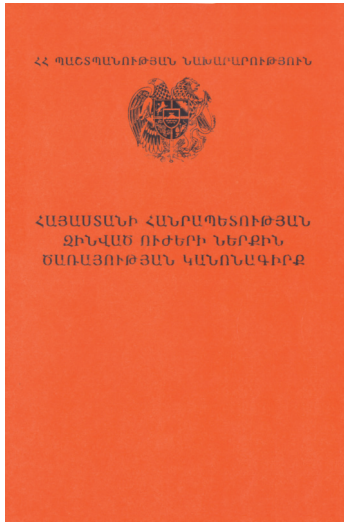
Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զորամասերի, ստորաբաժանումների, ինչպես նաև զինծառայողների ամենօրյա գործունեությունը կանոնակարգվում է ՀՀ ԶՈՒ համազորային կանոնագրքերով: Դրանք զինվորական ծառայության նորմատիվ-իրավական փաստաթղթեր են և օրենսդրական հիմք են ծառայում զինված ուժերում մարտական կենսագործունեության ապահովման, կարգապահության ամրապնդման, մարտական պատրաստության կատարելագործման խնդիրների լուծման և զինծառայողների ուսուցման համար:

Դրանք չորսն են՝

1. Ներքին ծառայության կանոնագիրք,
2. Կայազորային և պահակային ծառայությունների կանոնագիրք,
3. Կարգապահական կանոնագիրք,
4. Շարային կանոնադրություն:

Այդ կանոնագրքերն ընդունված են ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից և ունեն օրենքի ուժ, իսկ շարային կանոնադրությունը հաստատված է ՀՀ պաշտպանության նախարարի հրամանով: Այդ կանոնագրքերի և կանոնադրության դրույթները տարածվում են նաև ՀՀ ոստիկանության զորքերի, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության ստորաբաժանումների, սահմանապահ զորքերի, ՀՀ արտակարգ իրավիճակների նախարարության փրկարարական ուժերի վրա և կոչվում են համազորային կանոնագրքեր:

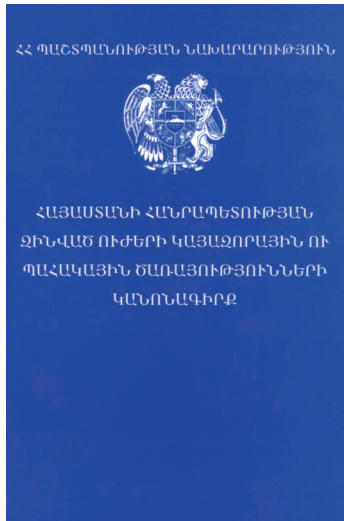
ԹԵՄԱ. ՀՀ ԶՈՒ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԵՐԻ ԳՈՐԾԱՌՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՆԵՐԸ

Ներքին ծառայության կանոնագիրքը սահմանում է՝

- զինծառայողների ընդհանուր իրավունքներն ու պարտականությունները,
- զինծառայողների փոխհարաբերությունները,
- զորամասի և ստորաբաժանումների հիմնական պաշտոնատար անձանց պարտականությունները,
- զորամասի և ստորաբաժանումների ներքին կարգուկանոնը,
- զինված ուժերի անձնակազմի կենցաղին ու հանգստին վերաբերող և այլ հարցեր:

Կայազորային ու պահակային ծառայությունների կանոնագիրքը սահմանում է՝

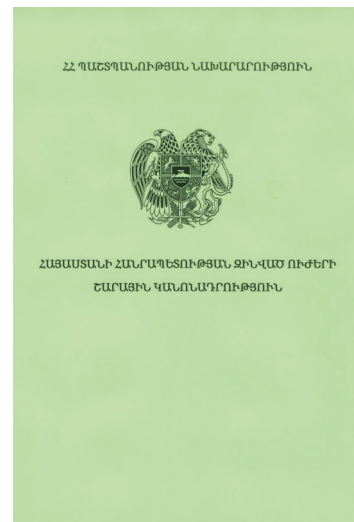
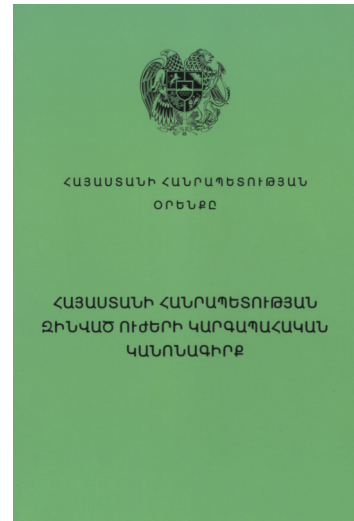
- կայազորային ու պահակային ծառայությունների նշանակությունը,
- կայազորային ու պահակային ծառայությունների կազմակերպման և անցկացման կարգը,
- ծառայությունն իրականացնող պաշտոնատար անձանց իրավունքները, պարտականությունները,
- զորամասերի և ստորաբաժանումների մասնակցությամբ կայազորում կազմակերպվող միջոցառումների անցկացման կարգը,
- զորքերի մասնակցությամբ արտակարգ իրավիճակների հետևանքների վերացման կարգը:

Կարգապահական կանոնագիրքը սահմանում է՝

- զինվորական կարգապահության էությունը,
- զինծառայողների խրախուսանքների և կարգապահական տույժերի տեսակները,
- հրամանատարների (պետերի) իրավունքները խրախուսանքներ և կարգապահական տույժեր տալու գործում,
- զինծառայողների դիմումների, բողոքների (գանգատների) ներկայացման ու քննարկման կարգը:

Շարային կանոնադրությունը սահմանում է՝

- շարքի տեսակները, նրա բաղկացուցիչ մասերը,
- շարային վարժաձևերն ու շարժումները զենքով և առանց զենքի,
- զինծառայողների պարտականությունները շարվելուց առաջ և շարքում,
- զինվորական ողջույնի նշանակությունը և կատարման կարգը,
- զորամասերի և ստորաբաժանումների շարքերը հետիոտն կարգով և մեքենաներով:

Զինծառայողների իրավունքները և ընդհանուր պարտականությունները

Զինվորական ծառայության զորակոչված կամ կամավոր կերպով ծառայության մտած քաղաքացիները համարվում են զինծառայողներ՝ իրենց հայրենիքի՝ Հայաստանի Հանրապետության պաշտպաններ: Նրանք օգտվում են հանրապետության քաղաքացիների համար սահմանված ի-

րավունքներից, պարտականություններից՝ հաշվի առնելով զինվորական ծառայության պայմաններից բխող սահմանափակումները:

Նրանց վրա տարածվում են սահմանադրական պարտականություններ, ինչպես նաև ծառայողական և հատուկ պարտականություններ՝ սահմանված զինվորական ծառայության պայմաններով:

Զինծառայողների ընդհանուր պարտականությունները բխում են ՀՀ օրենքներից և զինվորական կանոնագրքերի պահանջներից:

Իր պարտականությունները կատարելիս **զինծառայողն իրավունք ունի՝**

- զենք կրել և կիրառել համաձայն զինվորական կանոնագրքերի պահանջների,
- առաջարկություններ ներկայացնել զինվորական ծառայության վերաբերյալ,
- բողոքել հրամանատարի կամ որևէ զինծառայողի՝ իր նկատմամբ կատարած ապօրինի գործողությունների վերաբերյալ:

Զինծառայողը պարտավոր է՝

- հավատարիմ լինել զինվորական երդմանը,
- խստորեն կատարել ՀՀ Սահմանադրության, օրենքների և զինվորական կանոնագրքերի պահանջները,
- գերազանց տիրապետել ռազմական գիտելիքներին և մշտապես բարձրացնել դրանք,
- վարպետորեն տիրապետել իրեն վստահված սպառազինությանն ու մարտական տեխնիկային և պահպանել դրանք,
- լինել ազնիվ, կարգապահ, անվերապահորեն ենթարկվել հրամանատարներին (պետերին) և նրանց պաշտպանել մարտի ժամանակ,
- բարձր պահել զինվորական ընկերասիրությունը, զինվորական հարգանքի, վարքի և զինվորական ողջույնի կանոնները:

ՀՀ ԶՈՒ ՀԱՄԱԶՈՐԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԵՐ

- պատվով կրել ՀՀ պաշտպանի բարձր կոչումը,
- թանկ գնահատել զինված ուժերի և իր զորամասի պատիվն ու մարտական փառքը:

Բացի ընդհանուր պարտականություններից, զինծառայողն ունի նաև պաշտոնական պարտականություններ: Այդ պարտականությունները սահմանվում են զինվորական կանոնադրություններով, հրահանգներով, ինչպես նաև ուղղակի պետերի գրավոր հրամաններով:

Հիշիր.

Յուրաքանչյուր զինծառայող, անկախ պաշտոնից ու զինվորական կոչումից, հավասար է օրենքի առջև և պատասխանատվություն է կրում որևէ խախտում թույլ տալու համար:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպե՞ս են կոչվում զինվորական ծառայության նորմատիվ-իրավական փաստաթղթերը:
2. Թվի՞ր համազորային կանոնագրքերը:
3. Ի՞նչ ոլորտներ է ընգրկում ներքին ծառայության կանոնագիրքը:
4. Ո՞րն է կայազորային ու պահակային ծառայությունների կանոնագրքի կիրառական նշանակությունը:
5. Նշի՞ր կարգապահական կանոնագրքի գործառության ոլորտները:
6. Ի՞նչ է սովորեցնում շարային կանոնադրությունը:

ԹԵՄԱ. ՀՀ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈԶՈՒՄՆԵՐ: ՊԵՏԵՐ ԵՎ ԵՆԹԱԿԱՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացի, զինված ուժերում անցնելով զինվորական ծառայության, ստանում է զինվորական կոչում: Զինվորական կոչումը շնորհվում է՝ հաշվի առնելով զինվորականի ծառայական դիրքը, ռազմական կամ մասնագիտական պատրաստվածությունը, անբասիր ծառայությունը և հայրենիքին մատուցած այլ ծառայությունները:

Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի զինծառայողներին, համաձայն «Զինվորական ծառայության անցնելու մասին» ՀՀ օրենքի (հոդված 29), շնորհվում են հետևյալ *զինվորական կոչումները՝*

Շարքային կազմ՝

շարքային
եֆրեյտոր
կրտսեր սերժանտ
սերժանտ
ավագ սերժանտ
ավագ

Ենթասպայական կազմ՝

ենթասպա
ավագ ենթասպա

Կրտսեր սպայական կազմ՝

լեյտենանտ
ավագ լեյտենանտ
կապիտան

Ավագ սպայական կազմ՝

մայոր
փոխգնդապետ
գնդապետ

Բարձրագույն սպայական կազմ՝

գեներալ-մայոր
գեներալ-լեյտենանտ
գեներալ-գնդապետ
բանակի գեներալ

Հանրապետության զինված ուժերում զինվորական կոչումներին համապատասխանում են հետևյալ *տարբերանշանները.*

ՇԱՐՔԱՅԻՆ ԿԱԶՄ

շարքային

եֆրեյտոր

կրտսեր
սերժանտ

սերժանտ

ավագ
սերժանտ

ավագ

ԵՆԹԱՍՊԱՅԱԿԱՆ ԵՎ ԿՐՏՍԵՐ ՍՊԱՅԱԿԱՆ ԿԱԶՄ

Ենթասպա

ավագ ենթասպա

լեյտենանտ

ավագ լեյտենանտ

կապիտան

ԱՎԱԳ ԵՎ ԲԱՐՁՐԱԳՈՒՅՆ ՍՊԱՅԱԿԱՆ ԿԱԶՄ

մայոր

փոխգնդապետ

գնդապետ

գեներալ-մայոր

գեներալ-լեյտենանտ

գեներալ-գնդապետ

բանակի գեներալ

Պետեր և ենթականեր

Հայաստանի Հանրապետության զինված ուժերի կառավարման, զին-
ծառայողների փոխհարաբերության կարևորագույն սկզբունքներից մեկը
միանձնյա ղեկավարումն է:

Զինվորական ծառայության մեջ ենթակայությունը որոշվում է ըստ
ծառայական դիրքի և զինվորական կոչման: Ըստ այդմ էլ զինծառայող-
ները լինում են **պետեր և ենթականեր**:

Պետերը պաշտոնատար անձինք են, որոնք օգտվում են միանձնյա
ղեկավարության իրավունքից, բայց և ենթակաների նկատմամբ ունեն
որոշակի պարտականություններ: Նրանք կարող են ենթականերին հրա-
մաններ տալ և պահանջել դրանց անվերապահ կատարումը: Դա, իհար-
կե, չի նշանակում, որ պետերը կարող են կամայական, անվերահսկելի

մոտեցում դրսևորել ենթակաների նկատմամբ: Նրանց գործողությունները չեն կարող դուրս գալ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, ՀՀ օրենքների, ՀՀ զինվորական կանոնագրքերի, հրահանգների և պաշտպանության նախարարի հրամանների ու կարգադրությունների սահմաններից: Պետերը պետք է կարգապահության, զսպվածության, պատվի ու արժանապատվության օրինակ ծառայեն իրենց ենթականերին, թույլ չտան վերջիններիս անձն ու արժանապատվությունը վիրավորող և ստորացնող գործողություններ:

Ենթակաները պարտավոր են ճշտորեն և ժամանակին կատարել պետերի հրամաններն ու կարգադրությունները: Նրանք իրավունք ունեն բողոքարկել պետերի՝ իրենց նկատմամբ կատարած այս կամ այն գործողությունը, եթե կարծում են, որ դա սխալ կամ անօրինական է եղել, բայց հրամանը չկատարելու իրավունք չունեն. բողոքարկումը կատարվում է *հրամանը կատարելուց հետո*:

Պետերը, որոնց զինծառայողները ենթարկվում են ըստ ծառայության, թեկուզ և ժամանակավորապես, կոչվում են *ուղղակի պետեր*: Ենթակային ամենամոտ ուղղակի պետը կոչվում է *անմիջական պետ*: Օրինակ՝ զինվորի համար ջոկի հրամանատարը համարվում է անմիջական պետ, իսկ մնացած բոլոր հրամանատարները՝ ուղղակի պետեր:

Այն զինծառայողները, որոնք իրենց ծառայողական դիրքով մեկը մյուսի հանդեպ պետ կամ ենթակա չեն, կարող են լինել ավագներ և կրտսերներ: Այս դեպքում ավագությունը որոշվում է *զինվորական կոչումով*:

Զինվորական կոչումով ավագներն իրավունք ունեն կրտսերներին դիտողություն անել զինվորական կարգապահության, հասարակական կարգուկանոնի, համազգեստի կրման, զինվորական ողջույնի խախտումների համար: Կրտսերները պարտավոր են կատարել ավագների այդ բոլոր պահանջները:

Հիշիր.

1. *Ենթակաները պետք է անառարկելիորեն կատարեն պետերի հրամաններն ու կարգադրությունները,*
2. *եթե ենթական համոզված է, որ պետի հրամանը անօրինական է, կարող է բողոքարկել, բայց բողոքարկումը կատարել հրամանը կատարելուց հետո:*

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ո՞ւմ է շնորհվում զինվորական կոչում, ինչպե՞ս է շնորհվում այն:
2. Թվի՞ր զինվորական կոչումները:
3. Աշխատանքային տեղում նկարի՞ր կոչումներին համապատասխանող տարբերանշանները:
4. Զինծառայողների նկատմամբ ի՞նչ իրավունքներ ու պարտականություններ ունեն պետքերը:
5. Թվի՞ր ենթակաների իրավունքներն ու պարտականությունները:

ԹԵՄԱ. ՀՐԱՄԱՆ ԵՎ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ: ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՈՂՋՈՒՅՆ

Հրամանը գրավոր կամ բանավոր կարգադրություն է, որը ենթակաների համար սահմանում է որոշակի գործողություններ: *Հրամանատարի (պետի) հրամանը ենթակայի համար օրենք է, որը պետք է կատարվի անվերապահորեն, ճշտությամբ ու նշված ժամկետում:* Մարտում հրամանի անվերապահ կատարումը հաղթանակի հասնելու գրավականն է:

Հրամանը պետք է համապատասխանի օրենքների ու զինվորական կանոնագրքերի պահանջներին: Հրամանատարը (պետը) պատասխանատվություն է կրում իր հրամանի (կարգադրության) օրինականության ու ճշտության համար: Նա պարտավոր է հրաման տալուց առաջ գնահատել իրադրությունը, միջոցներ նախատեսել դրա կատարումն ապահովելու համար: Նա պատասխանատու է օրենսդրությանը չհամապատասխանող հրամանի և իր լիազորությունների չարաշահման համար:

Հրամանը պետք է լինի հստակ, բացառի երկիմաստությունը: Թյուրիմացությունից և անցանկալի հետևանքներից խուսափելու համար հրամանատարը կարող է պահանջել, որ ենթական կրկնի հրամանի բովանդակությունը: Նա պետք է համոզված լինի, որ ենթական ճիշտ է հասկացել հրամանի էությունը:

Հրամանները տրվում են ենթակայության կարգով:

Կարգադրությունը հրամանատարի (պետի)՝ մասնավոր հարցերի վերաբերյալ առաջադրանքները ենթականերին հասցնելու ձև է:

Կարգադրությունները նույնպես պետք է համապատասխանեն ՀՀ օրենքների և զինվորական կանոնագրքերի պահանջներին:

Ստացած հրամանի (կարգադրության) կատարման մասին զինծառայողը պարտավոր է զեկուցել հրաման (կարգադրություն) տված պետին և իր անմիջական պետին:

Հրամանատարի (պետի) բանավոր հրամանի կամ կարգադրության ժամանակ ենթական ընդունում է շարային կեցվածք, ստանալով հրամանը՝ պատասխանում է՝ «Լսո՛ւմ եմ», որից հետո անցնում է առաջադրանքի կատարմանը:

Զինվորական ողջույն

Զինվորական ողջույնը զինվորական ծառայության մեջ ընկերական համախմբվածության, բարեկրթության, փոխադարձ հարգանքի անբաժանելի կանոններից մեկն է:

Զինծառայողները պարտավոր են հանդիպելիս ողջունել միմյանց՝ պահպանելով ներքին ծառայության կանոնագրքով ու շարային կանոնադրությամբ սահմանված կանոնները:

Որպես կանոն, առաջինը ողջունում են ենթակաները և զինվորական կոչումով կրտսեր զինծառայողները: Հավասար զինվորական կոչման դեպքում առաջինը ողջունում է նա, ով ավելի բարեկիրթ է:

Պետի կամ կոչումով ավագի ողջույնին («Ողջո՛ւյն Ձեզ») շարքում կամ շարքից դուրս գտնվող զինծառայողները պատասխանում են՝ «Ողջո՛ւյն, պարոն ...» և նշում են զինվորական կոչումը:

Բացի միմյանց ողջունելուց, զինծառայողները, որպես *հարգանքի մատուցում*, ողջունում են նաև՝

- Հայաստանի Հանրապետության դրոշին (պաշտոնական արարողությունների ժամանակ),
- զորամասի մարտական դրոշին,
- անկախության համար մղված մարտերում զոհված զինծառայողների գերեզմաններին,
- զինվորական հուղարկավորության թափոփին:

Հայաստանի Հանրապետության պետական օրհներգի կատարման ժամանակ զինծառայողները պետք է ընդունեն «*Զգա՛ստ*» կեցվածք, իսկ եթե գլխարկով են՝ պետք է կատարեն զինվորական ողջույն (ձեռքը հպեն գլխարկին)՝ ինչպես սահմանված է շարային կանոնադրությամբ:

Զինվորական քաղաքավարության կանոնները

Զինվորական ծառայության, զորքերի մարտական պատրաստականության մակարդակը մեծապես պայմանավորված է զինծառայողների քաղաքավարության, բարեկրթության մակարդակով: Ուստի յուրաքանչյուր զինծառայող պարտավոր է լինել համեստ, բարեկիրթ, թույլ չտալ զինվորականի պատիվն ու արժանապատվությունն արատավորող որևէ զանցանք, հարգել հրամանատարներին ու ծառայակից ընկերներին:

Ծառայությանը վերաբերող հարցերով զինծառայողները միմյանց դիմում են «*Դուք*»-ով: Դա վերաբերում է ինչպես հրամանատարներին (պետերին), այնպես էլ ենթականերին: «*Դուք*»-ով դիմելու պարտադիր կանոնը զերծ է պահում հարցերը լուծելու տնավարությունից, քննարկումներին հաղորդում է պաշտոնական բնույթ:

Հրամանատարները (պետերը) ենթականերին (կրտսերներին) դիմում են զինվորական կոչումով և ազգանունով (օրինակ՝ «*Կապիտան Միրզոյան*») կամ միայն կոչումով. այդ դեպքում կոչման հետ գործածվում է «*պարոն*» բառը (օրինակ՝ «*Պարոն կապիտան*»):

Ենթակաները հրամանատարներին (պետերին) դիմում են զինվորական կոչումով՝ կոչման առջև ավելացնելով «պարոն» բառը (օրինակ՝ «*Պարոն մայոր*», «*Պարոն գեներալ*» և այլն):

Պետի կամ կոչումով բարձր հրամանատարի ներկայությամբ զինծառայողի դիմելիս ավագի թույլտվությունը ստանալը պարտադիր է (օրի-

նակ՝ «Պարոն գեներալ, թույլ տվե՛ք դիմել գնդապետ Մանուկյանին»):

Միմյանց դիմելիս զինծառայողները պետք է լինեն զուսպ, չափավոր, թույլ չտան կոչումների շփոթություն կամ աղավաղում, չգործածեն մականուններ և արհամարհական արտահայտություններ:

Հրամանատարի (պետի) կամ ավագի հարցին դրական պատասխան տալու դեպքում զինծառայողները գործածում են «Այո՛» կամ «Ճիշտ պիտե՛ս» արտահայտությունը, իսկ բացասականի դեպքում՝ «Ո՛չ» կամ «Ոչ մի կերպ»:

Զինծառայողը պարտավոր է հասարակական վայրերում հարգանքով վերաբերվել քաղաքացիական բնակչությանը, ուշադիր լինել կանանց, ծերերի ու երեխաների նկատմամբ, փոխադրամիջոցներից օգտվելիս տեղը զիջել նրանց: Անհրաժեշտության դեպքում նա պետք է պաշտպանի քաղաքացիներին, եթե ոտնձգություն է կատարվում նրանց պատվի և արժանապատվության հանդեպ: Դժբախտ դեպքերի, պատահարների, տարերային աղետների ժամանակ զինծառայողը պարտավոր է անհրաժեշտ օգնություն ցույց տալ քաղաքացիական բնակչությանը:

Զինծառայողները մշտապես պետք է լինեն համազգեստով, կոկիկ հագնված, սափրված և մազերը հարդարած: Արգելվում է ձեռքերը գրպանում պահել, ավագների ներկայությամբ առանց թույլտվության նստել կամ ծխել չթույլատրված տեղերում: Զորամասի տարածքից արձակման կամ արձակուրդում եղած ժամանակ թույլատրվում է զինվորական համազգեստ չկրել:

Զինծառայողի համար ոչ միայն անվայելուչ է անսթափ վիճակում գտնվելը, այլև դա վիրավորում է նրա պատիվն ու արժանապատվությունը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է հրամանը: Ի՞նչ է կարգադրությունը:
2. Ի՞նչ է զինվորական ողջույնը: Ո՞վ է առաջինը ողջունում:
3. Ո՞ր դեպքերում զինվորական ողջույնի հրաման չի տրվում և զինվորական ողջույն չի կատարվում:
4. Զույգեր կազմած ցուցադրե՛ք զինվորական ողջույնի կատարումը:
5. Ինչպե՞ս պետք է պահի իրեն զինծառայողը հասարակական վայրերում:

ՄԱՐՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ

**ԹԵՄԱ. ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՀԱՄԱՁՈՐԱՅԻՆ ՄԱՐՏ,
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ, ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ: ՄՈՏՈՀՐԱՁԳԱՅԻՆ ԶՈԿԻ
ԵՐԹԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ՄԱՐՏԱԿԱՐԳԸ:**

Մարտը պատերազմող կողմերի ստորաբաժանումների, զորամասերի զինված ընդհարումն է: Այն հաղթանակի հասնելու միակ միջոցն է և մղվում է հակառակորդին ոչնչացնելու կամ գերելու, ինչպես նաև ռազմական կարևոր օբյեկտները (բնագծերը) գրավելու և պահելու նպատակով: Մարտը կարող է լինել **համազորային, հակաօդային, օդային և ծովային:**

Ժամանակակից մարտը համազորային է, որին մասնակցում են բոլոր զորատեսակների ստորաբաժանումները, զորամասերն ու զորամիավորումները, հատուկ զորքերը՝ փոխգործակցելով ռազմաօդային ուժերի զորամասերի (ստորաբաժանումների) հետ:

Մարտում հակառակորդի ջախջախումն ու հաղթանակը ձեռք է բերվում զենքի բոլոր տեսակների հուժկու հարվածներով, ստորաբաժանումների և զորամասերի ակտիվ, վճռական գործողություններով, զինվորների բարոյաֆիզիկական առավելագույն լարումով՝ դրսևորելով հաղթանակի հասնելու ուժեղ կամք, խիզախություն, խելամիտ նախաձեռնություն և հնարամտություն:

Ելնելով մարտում նպատակին հասնելու եղանակից և մարտնչող կողմերի զորքերի գործողության բնույթից՝ տարբերվում են մարտի հետևյալ տեսակները՝ **պաշտպանություն և հարձակում:**

Պաշտպանությունը մարտի տեսակ է, որի նպատակն է խափանել կամ հետ մղել հակառակորդի գերազանցող ուժերի հարձակումը, նրան պատճառել զգալի կորուստ և ստեղծել նպաստավոր պայմաններ վճռական հարձակման անցնելու համար: Պատերազմի սկզբում պաշտպանությունը մարտի կարևորագույն տեսակն է:

Պաշտպանությունը կարող է իրականացվել կանխամտածված կամ հարկադրական, երբ հարձակումը անհնար է կամ աննպատակ: Այն թույլ է տալիս ժամանակ շահել, ուժերն ու միջոցները խնայել և դրանով պայմաններ ստեղծել այլ ուղղությամբ հարձակվելու համար:

Զոկը պաշտպանությունում

Ստորաբաժանումը կարող է պաշտպանության անցնել հակառակորդի հետ անմիջական շփման պայմաններում կամ առանց նրա հետ շփվելու:

Հարձակումը մարտի հիմնական տեսակն է: Այն վճռական նշանակություն ունի հակառակորդի նկատմամբ հաղթանակի հասնելու համար: Միայն վճռական հարձակումով կարելի է հասնել հակառակորդի լրիվ ջախջախման:

Հարձակումից առաջ, սովորաբար, անցկացվում է կրակային նախապատրաստություն: Կրակային նախապատրաստության նպատակն է հրետանու և օդուժի նախօրոք պլանավորված ու նախապատրաստված հզոր հարվածներով ոչնչացնել հակառակորդի պաշտպանության կարևոր օբյեկտները և կրակային կետերը:

Հարձակման վճռական պահը գրոհն է: Գրոհը բարձր լարվածության կրակով ստորաբաժանումների արագընթաց և անդադար տեղաշարժն է հակառակորդի կենդանի ուժի և կրակային միջոցների ջախջախման կամ գրավման նպատակով:

Ջոկը հարձակման ժամանակ

Հարձակվող հակառակորդի վրա հարձակումը կոչվում է **հանդիպական մարտ**: Այն առաջանում է տարբեր իրավիճակներում, երբ երկու կողմն էլ ձգտում է առաջադրված խնդիրը կատարել հարձակումով:

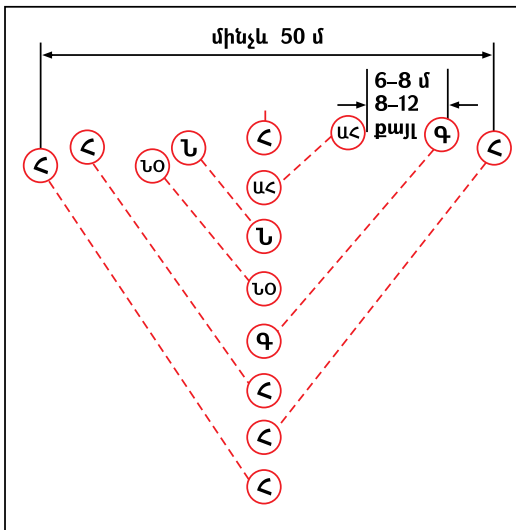
Նահանջող հակառակորդի վրա հարձակումը կատարվում է **հետապնդումով**:

Մոտոհրաձգային ջոկի երթակարգը և մարտակարգը

Համազորային մարտում մոտոհրաձգային ստորաբաժանումները կարող են տեղաշարժվել և գործել երթակարգով, նախամարտակարգով և մարտակարգով, իսկ մոտոհրաձգային ջոկը՝ **երթակարգով** և **մարտակարգով**, կախված հակառակորդի գործողությունից, տեղանքից:

Մոտոհրաձգային ջոկի **երթակարգը** հետիոտն կարգով տեղաշարժվելու համար **միաշարասյուն** կամ **երկշարասյուն** շարք է: Այն պետք է ապահովի շարժման բարձր արագությունը, արագ ծավալումը մարտակարգի, ինչպես նաև պահպանի անձնակազմի ուժերն ու տեխնիկան:

Մոտոհրաձգային ջոկի մարտակարգը զինվորների դասավորությունն է մարտ վարելու համար: Մարտակարգը պետք է ապահովի կրակ վարելու անընդմեջությունը, նվազեցնի անձնակազմի խոցելիությունը հակառակորդի կրակից:

Ջոկի ծավալումը երթակարգից մարտակարգի

Մոտոհրաձգային ջոկի մարտակարգը հետիոտն հարձակվելիս զինվորների շղթա է: Զինվորների միջև տարածությունը 6–8 մ է (8–12 քայլ), իսկ նռնականետորդի և օգնականի միջև՝ 1–2 մ: Շղթայի հետևից շարժվում է ՀՄՄ (ԶՓ)-ն՝ իր կրակով աջակցելով ջոկին: Ջոկը հարձակվում է մինչև 50 մ ճակատով, իսկ դասակի կազմում ջոկերի միջև հեռավորությունը մինչև 50 մ է:

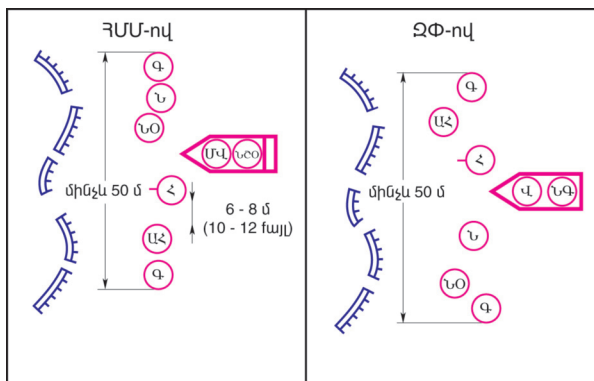
Ջոկի այդպիսի մարտակարգն ապահովում է՝

- խնդրի հաջող կատարումը,
- հակառակորդի կրակից կորս-

տի նվազեցումը,

- կրակի ղեկավարումը ձայնով կամ ազդանշանով,
- զինվորների միջև փոխգործակցության պահպանումը:

Պաշտպանությունում ջոկը զբաղեցնում է մինչև 100 մ ճակատով դիրք: Ունենալով կրակային միջոցների համար հիմնական և պահեստային դիրքեր, ջոկը կարող է հետ մղել հակառակորդի գերազանցող ուժերի գրոհը: Ջոկի հրամանատարը գտնվում է այնպիսի տեղում, որտեղից հարմար է ղեկավարել ջոկը, դիտարկել տեղանքը և հետևել դասակի հրամանատարի ազդանշաններին:

Ջոկի մարտակարգը հարձակման ժամանակ

Ջոկի մարտակարգում գնդացրորդը տեղավորվում է, սովորաբար, ջոկի հրամանատարի կողքին:

Նռնականետորդի տեղը կախված է հակառակորդի տանկերի շարժման հավանական ուղղություններից:

Ավագ հրաձիգի տեղը, սովորաբար, ջոկի հրամա-

ՄԱՐՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ

նատարի կողքին է, մշտապես պատրաստ փոխարինելու հրամանատարին՝ մարտում նրա մարտունակության կորստյան դեպքում:

Պաշտպանելով սահմանագիծը (դիրքերը) մինչև 100 մ ճակատով, ջոկը կարող է հետ մղել հակառակորդի՝ տանկերով ուժեղացված մոտոհետևակային դասակի գրոհը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչո՞ւ է ժամանակակից մարտը կոչվում համազորային. տալ մարտի սահմանումը:
2. Մարտի ինչպիսի՞ տեսակներ գիտեք:
3. Ի՞նչ նպատակ ունի պաշտպանությունը:
4. Ո՞րն է հարձակման և գրոհի էությունը:
5. Ի՞նչ նպատակով են կիրառվում երթակարգը, մարտակարգը:

ԹԵՄԱ. ՄՈՏՈՀՐԱԾԳԱՅԻՆ ՋՈՎԻ ԿԱԶՄԸ ԵՎ ՄԱՐՏԱՎԱՆ ՀՆԱՐԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Մոտոհրաձգային ջոկի կառուցվածքն ու սպառազինումը

Մոտոհրաձգային ջոկը մարտական սկզբնական /պարզագույն/ ստորաբաժանում է: Սովորաբար, ջոկը մտնում է մոտոհրաձգային, մոտոհետևակային, հետևակային, ականանետային, սակրային, կապի և այլ դասակների կազմի մեջ: Երեք ջոկը կազմում է մեկ դասակ:

Հարձակման և պաշտպանության ժամանակ իրեն առաջադրված խնդիրը ջոկը կատարում է դասակի կազմում: Մոտոհրաձգային ջոկը լինում է հետևակի մարտական մեքենայով (ՀՄՄ), զրահապատ փոխադրիչով (ԶՓ), իսկ հրաձգային ջոկը՝ ավտոմեքենայով:

Հետևակի մարտական մեքենան (ՀՄՄ) զրահապատ թրթուրավոր մեքենա է: Այն նախատեսված է ջոկը տեղա-

Հետևակի մարտական մեքենա ՀՄՄ-3

փոխելու և մարտ վարելու համար: Նրա վրա տեղադրված են հակատանկային կառավարվող հրթիռային համալիր, հրանոթ և գնդացիր: Մեքենան պատված է հակազնդակային և հակաբեկորային զրահով, նա ունի հակամիջուկային պաշտպանության համակարգ: Կարող է հաղթահարել ջրային արգելքները լողալով:

Զրահափոխադրիչ (ԶՓ) մարտական անվավոր մեքենա է, որը նախատեսված է հիմնականում ջոկը մարտադաշտ տեղափոխելու և մար-

Զրահափոխադրիչ ԶՓ-90

տում նրան կրակով աջակցելու համար: Զրահապատ փոխադրիչի վրա տեղադրված են խոշոր տրամաչափի և սովորական գնդացիրներ, գիշերային տեսասարքեր: ԶՓ-ն անձնակազմին պաշտպանում է հրաձգային զենքի կրակից, արկի բեկորներից և թուլացնում է միջուկային զենքի թափանցող ճառագայթումը:

Մոտոհրաձգային ջոկի կազմը կարող է լինել 8–10 մարդ՝

- հրամանատար,
- նշանառու օպերատոր (ՆՇՕ), նշանառու գնդացրորդ (ՆԳ),
- մեխանիկ-վարորդ (ՄՎ), վարորդ (Վ),
- գնդացրորդ (Գ),
- նոնականետորդ (Ն),
- նոնականետորդի օգնական (ՆՕ),
- ավագ հրաձիգ (ԱՀ) և 3 հրաձիգ (Հ):

Մոտոհրաձգային դասակի կազմում կա մեկ դիպուկահար: Կախված ջոկերի զբաղեցրած տեղանքից և առաջադրված խնդրից, դասակի հրամանատարը դիպուկահարով ուժեղացնում է ջոկերից մեկը: Անհրաժեշտության դեպքում ավագ հրամանատարը կարող է դասակի յուրաքանչյուր ջոկ ուժեղացնել դիպուկահարով:

Սովորաբար, ջոկը զինվում է ձեռքի գնդացրով, ձեռքի հակատանկային նոնականետով, ավտոմատներով, բեկորային և հակատանկային նոնակներով:

Մարտական հնարավորությունները

Մարտական հնարավորությունները քանակական և որակական այն ցուցանիշներն են, որոնք բնորոշում են սահմանված ժամկետում և իրադրության տվյալ պայմաններում որոշակի մարտական խնդիր կատարելու կարողությունները:

Մարտական հնարավորությունները կախված են անձնակազմի քանակից, մարտական պատրաստականության մակարդակից, բարոյաքաղաքական վիճակից, զենքի և տեխնիկայի առկայությունից, դրանց սարքինությունից և ջոկի հրամանատարի ղեկավարելու ունակությունից: Մարտական հնարավորությունների վրա էական ազդեցություն են գործում նաև հակառակորդի գործողությունների բնույթը, տեղանքի պայմանները, եղանակը, օրվա որոշակի ժամը:

Մոտոհրաձգային ջոկի մարտական հնարավորությունները բնորոշվում են նրա **կրակային հզորությամբ և զորաշարժային (խուսանավելու) ունակությամբ:**

Կրակային հզորությունը հակատանկային միջոցներով և հրաձգային զենքի կրակով հակառակորդին կորուստ պատճառելու հնարավորությունն է: Լրիվ սպառազինված ջոկն ընդունակ է պայքարել հակառակորդի տանկերի, զրահամեքենաների, ցածր թռչող ուղղաթիռների դեմ և ոչնչացնել նրա կրակային միջոցներն ու կենդանի ուժը:

Հրաձգային զենքի կրակային հզորությունը բնորոշվում է կրակի խտությամբ, այսինքն՝ ճակատի 1 մ-ի վրա 1 րոպեում արձակված գնդակների թվով, որը կախված է զենքի քանակից, տեսակից, արագաձգությունից և ճակատի այն հատվածից, որի վրա կրակ է բացվում: Մոտոհրաձգային ջոկը կարող է 1 րոպեում արձակել 1000 գնդակ: Եվ, հետևաբար, կրակի խտությունը հարձակման ժամանակ կկազմի 20 գնդակ, իսկ պաշտպանությունում՝ 6–7 գնդակ: Մարտական գործողությունների փորձը ցույց է տալիս, որ կրակի այդպիսի խտությունն ապահովում է՝ *հարձակման ժամանակ*՝ հակառակորդի ոչնչացումը առջևի գծում, իսկ *պաշտպանությունում*՝ հակառակորդի գրոհի հուսալի հետմղումը: Նույնիսկ 4–5 գնդակ ճակատի 1 մ-ի վրա կրակի խտությունը կոչնչացնի հակառակորդի անձնակազմի 50 տոկոսը: Իսկ պատերազմի փորձը ցույց է տալիս, որ հակառակորդը հրաժարվում է հետա-

գա հարձակումից, երբ կորցնում է իր կենդանի ուժի և կրակային մի-
ջոցների 50%-ը:

Հարձակման ժամանակ ջոկը կարող է ոչնչացնել մեկ տանկ, մեկ
գրահամեքենա և զինվորների մի խումբ, իսկ պաշտպանությունում՝ մինչև
2-3 տանկ կամ 3-4 ՀՄՄ /ԶՓ/ և 12-15 զինվոր:

Զոկի զորաշարժի հնարավորությունը պայմանավորված է նրա
հարձակման տեմպով, իսկ պաշտպանությունում՝ որոշակի ժամանակում
դիրքերը փոխելու ունակությամբ:

Զորաշարժը կատարվում է հակառակորդի վրա կրակ բացելու հա-
մար առավել նպաստավոր դիրքեր զբաղեցնելու նպատակով կամ դեպի
հակառակորդի թևերն ու թիկունքը գրոհելու համար: Զորաշարժ կարող է
կիրառվել նաև հակառակորդի գերազանցող ուժերի հարվածի տակից
դուրս գալու համար:

Հարձակվելիս զորաշարժը կատարվում է հակառակորդին շրջանցե-
լու և թևանցելու ձևով: **Գրոհի մարտական արագությունը հետիոտն գոր-
ծելիս 4-5 կմ/ժ է, ՀՄՄ /ԶՓ/-ով՝ 8-12 կմ/ժ:**

Ստորաբաժանումը հարձակումը հաջող կազմակերպելու համար
պետք է ունենա 2-3 անգամ գերազանցություն հակառակորդի նկատ-
մամբ, իսկ հակառակորդի պաշտպանությունը ճեղքելիս՝ 4-6 անգամ գե-
րազանցություն: **Պաշտպանելով սահմանագիծը (դիրքերը) մինչև 100 մ
ճակատով, ջոկը կարող է հետ մղել հակառակորդի՝ տանկերով ուժեղաց-
ված մոտոհետևակային դասակի գրոհը:**

Պաշտպանության և հարձակման ժամանակ մոտոհրաձգային ջոկը,
որպես կանոն, գործում է դասակի կազմում, իսկ հետախուզության և
պահպանության ժամանակ կարող է գործել ինքնուրույն:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Նշե՛ք ՀՄՄ-ով, ԶՓ-ով զինված մոտոհրաձգային ջոկի կազմը:
2. Նշե՛ք հրաձգային ջոկի կազմը:
3. Տվե՛ք մարտական հնարավորության սահմանումը:
4. Որքա՞ն է մոտոհրաձգային ջոկի կրակի խտությունը հարձակ-
վելիս, ինչպե՞ս է որոշվում այն:
5. Որքա՞ն է մոտոհրաձգային ջոկի կրակի խտությունը պաշտպա-
նությունում, ինչպե՞ս է որոշվում այն:

ԹԵՄԱ. ԶԻՆՎՈՐԻ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՐՏԻ ԺԱՄԱՆԱԿ

Զինվորը պաշտպանությունում

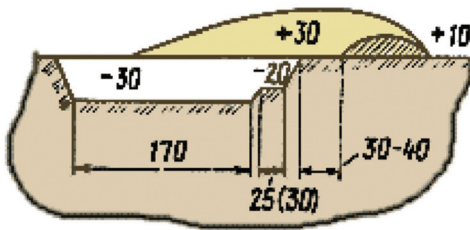
Մենք արդեն նշել ենք, որ մոտոհրաձգային ջոկը պաշտպանում է դիրքը մինչև 100 մ ճակատով: Դիրքերում անձնակազմը տեղաբաշխվում է այնպես, որ ճակատի և թևերի բոլոր մասնույցները կարողանա պահել ազդեցիկ կրակի տակ, իսկ արգելափակողները լավ դիտարկվեն և գնդակոծվեն: Զոկի հրամանատարը գտնվում է այնտեղ, որտեղից հարմար է դիտարկել տեղանքը, հետևել դասակի հրամանատարի ազդանշաններին և ղեկավարել ենթականերին: Զոկը միշտ պետք է պատրաստ լինի կրակ վարելու գիշերը և սահմանափակ տեսանելիության պայմաններում:

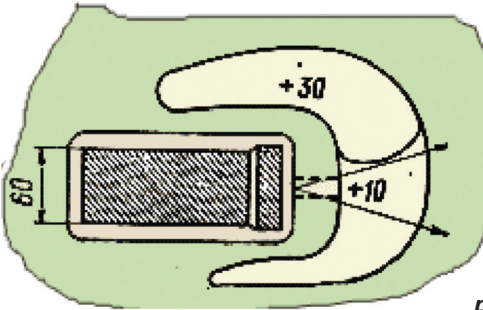
Պաշտպանությունում զինվորը գործում է ջոկի կազմում: Ստանալով ջոկի հրամանատարի մարտական առաջադրանքը, նա *պարզում է՝*

- կողմնորոշիչները,
- հակառակորդի կազմը և դրությունը, նրա հարձակման հնարավոր ուղղությունը և ժամանակը,
- դասակի, ջոկի և իր խնդիրը, կրակային դիրքերի սարքավորման հաջորդականությունը, դրանց փոփոխման կարգը,
- դասակի կենտրոնացված կրակի այն հատվածները, որտեղ կրակ է բացելու ջոկը,
- ազդարարման, կառավարման և փոխգործակցության ազդանշանները, դրանցով գործելու կարգը,
- պաշտպանությանը պատրաստ լինելու ժամանակը:

Պաշտպանությունում առավելագույն չափով է օգտագործվում հրաձգային զենքի հնարավորությունը, որովհետև կրակը վարվում է նախապատրաստված դիրքերից և կայուն դրությունից: Նախօրոք նշվում են կրա-

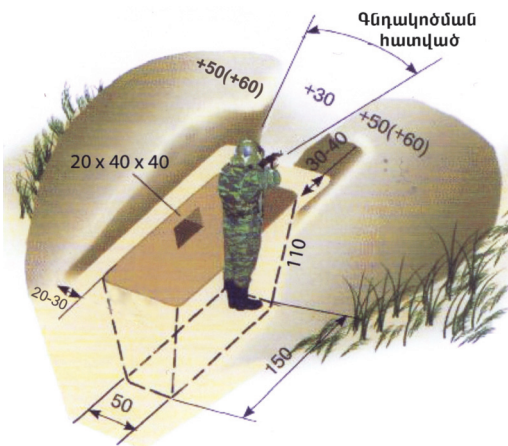

ա

բ

Պառկած դիրքից կրակելու խրամատ
ա) տեսքը կողքից, բ) տեսքը վերևից

Կանգնած դիրքից կրակելու խրամատ

կի սահմանագծերը, որոշվում մինչև կողմնորոշիչները և տեղական առարկաները եղած հեռավորությունը, ճշգրտվում են ավտոմատավորների, գնդացրորդների, նռնակաձեռորդի, ՀՄՄ-ի հրաձգության գոտիները և հատվածները:

Ջոկը պաշտպանությունում սարքավորում է անհատական խրամատներ: Խրամատները լինում են պառկած, ծնկած կամ կանգնած դիրքից կրակելու համար: Պառկած վիճակում ավտոմատից կրակ բացելու համար զինվորը խրամատը փորում է հետևակային փոքր բահով: Նա պառկում է գետնին, ավտոմատը դնում աջ կողքին՝ պարզած ձեռքի հեռավորության վրա, որպեսզի ցանկացած պահի կարողանա օգտագործել, շուտ է գալիս ծախ կողքին, հանում է բահը և երկու ձեռքով բռնելով կոթը՝ կտրում խոտով ծածկված և անդացած հողի վերին շերտը, դնում իրենից առաջ կամ կողքի և անցնում փորելուն: Հանած հողը սկզբում գցում է դիմացը, հետո՝ կողքերը՝ ստեղծելով հողաթումբ, որը նրան պաշտպանում է հակառակորդի գնդակներից: Պատրաս-

տի խրամատը քողարկում է տեղի միջոցներով՝ խոտով, հողաշերտով, ճմառով, իսկ ծմռանը՝ ձյունով:

Ժամանակի առկայության դեպքում անհատական խրամատը խորացնում է մինչև 60 սմ՝ ծնկած կրակելու համար, ապա մինչև 110 սմ՝ կանգնած կրակելու համար:

Զինվորը հարձակման ժամանակ

Հարձակման ժամանակ յուրաքանչյուր զինվոր պետք է ցուցաբերի խիզախություն, համարձակություն: Հարձակումը պետք է լինի սրընթաց, անընդմեջ, որպեսզի հակառակորդը չկարողանա դիմադրություն կազմակերպել միջանկյալ բնագծերում:

Հարձակման ժամանակ զինվորը գործում է ջոկի կազմում: Հրամանատարից ստանալով մարտական առաջադրանք, զինվորը *պարզում է՝*

- կողմնորոշիչները,
- հակառակորդի կազմը, գործողությունների բնույթը, կրակային միջոցների տեղաբաշխումը,
- դասակի, ջոկի և իր խնդիրը, իր տեղը ջոկի շղթայում, ոչնչացման ենթակա նշանակետերն ու կրակ վարելու կարգը,
- այն տանկի համարը և տարբերանշանը, որին հետևելու է ջոկը, ինչպես նաև հրետանու, ականանետների և այլ կրակային միջոցների օգտագործման կարգը,
- ՀՄՄ (ԶՓ)-ից իջնելու (հետևակացման) տեղը ընթացքից հարձակվելիս, արգելքներ հաղթահարելու կարգը,
- ազդարարման, կառավարման և փոխգործակցության ազդանշանները, դրանցով գործելու կարգը,
- հարձակմանը պատրաստ լինելու ժամանակը:

Զինվորի գործողությունների հաջողությունը կախված է հարձակմանը նախապատրաստվելու աստիճանից: Զինվորը նախ ստուգում է իր զենքի սարքինությունը, զինամթերքի առկայությունը (անհրաժեշտության դեպքում լրացնում է պակասը), անհատական պաշտպանության միջոցների սարքինությունը, ստեղծում է հարմարանքներ խրամատից արագ դուրս գալու համար: Կրակային նախապատրաստության ժամանակ զինվորը կրակ է բացում հակառակորդի նոր հայտնաբերված կրակային միջոցների, կենդանի ուժի վրա: Գիշերը

հարձակվելիս զինվորը լրացուցիչ ուսումնասիրում է տեղանքը և տեղաշարժման ուղղությունը, նշանակետերի և կրակի ճշգրտման համար հիշում է լավ արտահայտված տեղական առարկաները (որպես կողմնորոշիչներ), լրացուցիչ լիցքավորում է պահեստատուփերը լուսածրող փամփուշտներով:

Ջոկի հրամանատարի հրամանով՝ «Ջո՛կ, առա՛ջ – ԳՐՈՂՀ՛», զինվորներն արագ դուրս են գալիս խրամատից և ՀՄՄ-ի կրակի աջակցությամբ առաջ շարժվում վազքով կամ արագացված քայլով՝ հետ չմնալով տանկից: ՀՄՄ (ԶՓ)-ն տեղաշարժվում է հարձակվողների հետևից 200 մ հեռավորությամբ և ապահովում է հուսալի կրակային պաշտպանություն: Տանկի հետևից մեկ կամ երկու շարասյունով զինվորները հաղթահարում են ականապայթուցիկ արգելափակոցները և ծավալվելով մարտակարգի՝ գրոհում հակառակորդի վրա: Շղթայով տեղաշարժվելիս զինվորները, պահպանելով միմյանցից սահմանված հեռավորությունը, իրենց կրակով ոչնչացնում են հակառակորդի կրակային միջոցները: Ջոկի հրամանատարի հրամանով նրանք տանկի և ՀՄՄ (ԶՓ)-ի համար լուսածրող գնդակներով նշում են առաջշարժումը խոչընդոտող նշանակետերը: Մոտենալով հակառակորդի դիրքերին 30–35 մ, առանց դանդաղեցնելու ընթացքը, զինվորը նռնակը նետում է խրամուղու մեջ, սրընթաց հաղթահարում մնացած տարածությունը և ոչնչացնելով հակառակորդին՝ տեղաշարժվում է նշված ուղղությամբ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. *Ի՞նչ է պարզում զինվորը պաշտպանությունում մարտական առաջադրանք ստանալիս:*
2. *Ի՞նչ է պարզում զինվորը հարձակման առաջադրանք ստանալիս:*
3. *Ինչպե՞ս է ջոկի հրամանատարն ընտրում կրակային դիրք:*

Զինվորը որպես դիտորդ

Ժամանակակից համազորային մարտում հակառակորդի և տեղանքի վերաբերյալ ժամանակին տեղեկություններ հավաքելու համար կիրառվում է հետախուզության ամենատարածված եղանակներից մեկը՝ **դիտարկումը**:

Այն կազմակերպվում և կատարվում է մարտական գործողությունների բոլոր տեսակներում, անընդմեջ, ցանկացած եղանակի, գիշեր թե ցերեկ: Մոտոհրաձգային ջոկում, սովորաբար, դիտարկումը կատարում է հատուկ պատրաստված զինվորը, ով կարողանում է կողմնորոշվել տեղանքում, ունի տեսողական և լսողական լավ հիշողություն, բարձր տոկունություն, համբերություն, սառնասրտություն, դիմացկունություն և հնարամտություն:

Ստանալով առաջադրանք, դիտորդը պարզում է՝ դիտարկման գոտին (ուղղությունը, օբյեկտը), տեղեկություններ հակառակորդի և իր ստորաբաժանումների մասին, կողմնորոշիչները և տեղական առարկաների պայմանական անվանումները, դիտարկման տեղը, սարքավորման ու քողարկման կարգը, դիտարկման արդյունքների մասին զեկուցման կարգը և օգային հակառակորդի մասին ազդարարման ազդանշանները:

Պարզելով ստացված խնդիրը՝ դիտորդը պարտավոր է՝

- ճիշտ ընտրել, սարքավորել և քողարկել դիտակետը, կողմնորոշվել տեղանքում, կարողանալ որոշել օբյեկտների հեռավորությունը, օգտվել դիտասարքերից ու կապի միջոցներից,
- գիտենալ հակառակորդի մարտական տեխնիկայի և զենքի տեսակների հետախուզական հայտանիշերը,
- կարողանալ վերլուծել տեղեկությունները, կատարել գրանցում դիտամատյանում և հստակ զեկուցել հրամանատարին դիտարկման արդյունքների մասին:

Դիտարկման արդյունքների հավաստիությունը առավելապես կախված է տեղի ճիշտ ընտրությունից, նրա սարքավորումից:

Դիտակետը պետք է ապահովի լավ տեսանելիությունը, քողարկումը, դիտորդին պաշտպանի հակառակորդի կրակային հարվածներից: Դիտորդն ամեն ինչ պետք է տեսնի, լսի, իսկ ինքը մնա աննկատ: Հիմնական դիտակետ համարվում է խրամատը: Սովորաբար, այն ընտրվում է հրամանատարին մոտ, որ հնարավոր լինի ծայնով նրան զեկուցել զենման արդյունքների մասին: **Գաղտնալսումը** կատարվում է հակառակորդի հետ անմիջական շփման պայմաններում, ինչպես նաև գիշերը և սահմանափակ տեսանելիության պայմաններում: Հակառակորդի գործողության բնույթը շատ հաճախ որոշվում է ծայնային և լուսային ապաքողարկիչ նշաններով, իսկ դրանք առաջանում են մարտական տեխնիկայի և անձնակազմի տեղաշարժից, հրաձգությունից, ինժեներական աշխատանքներից, ազդանշաններից, հրամաններից, կարգադրություններից և այլն:

Գործնականորեն ընդունված է, որ բարենպաստ պայմաններում ծայնային ապաքողարկիչ նշանները հայտնաբերվում են հեղուկալ հեռավորությունների վրա:

Ծայնային աղբյուրները

Մարդու քայլը

Հետևակի տեղաշարժը շարքով

Ոչ բարձր խոսակցությունը

Կարգադրությունները, հրամանները

Բահի, քլունգի հարվածները քարին

Ավտոմատից կրակոցը

Տանկի շարժիչի աղմուկը

Տանկերի, զրահամեքենաների շարժումը

Հեռավորությունը

30 մ

300 մ

60 – 100 մ

500 – 1000 մ

մինչև 1000 մ

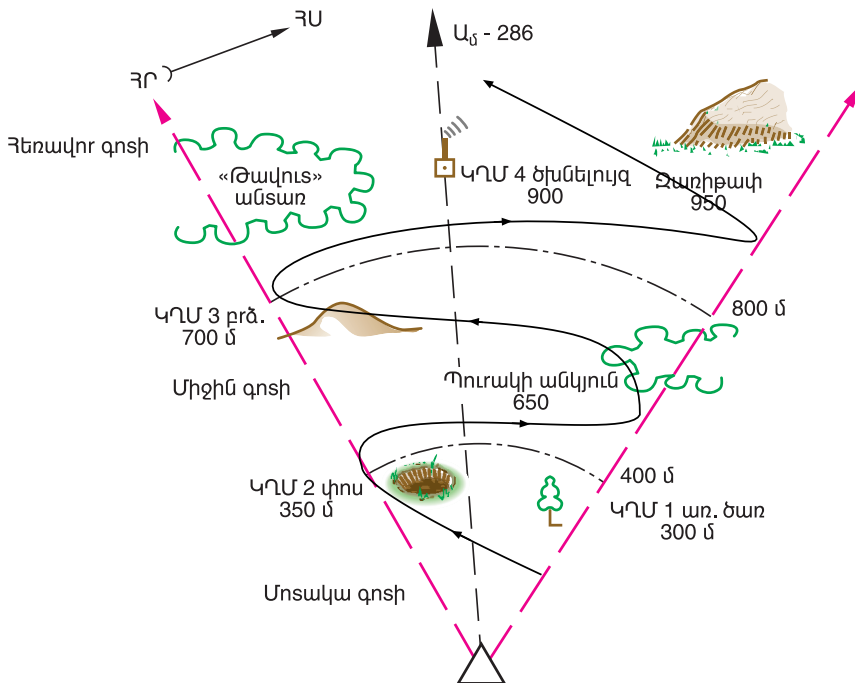
2000 մ

1000 – 1500 մ

2000 – 4000 մ

Դիտարկման կարգը: Դիտարկումը սկսվում է տեղանքի մանրակրկիտ զննումից և տվյալ հատվածում կողմնորոշիչների ու տեղանքին բնորոշ առարկաների հեռավորության որոշումից: Դիտարկման հարմարավետության համար նշված հատվածը բաժանվում է գոտիների՝ *մոտակա, միջին, հեռավոր*: *Մոտակա գոտին* ընդգրկում է մինչև 400 մ խորություն, որտեղ տեսանելի են մանր առարկաները, թիրախներն ու օբյեկտները: *Միջին գոտի* համարվում է 400–800 մ տեսանելիության սահմանը, իսկ

հեռավորը՝ տեղանքի ամբողջ հատվածը մինչև օպտիկական սարքերի տեսանելիության սահմանը: Գոտիների սահմանագծերը նշվում են լավ տեսանելի կողմնորոշիչներով կամ տեղական արտահայտիչ առարկաներով: Տեղանքի զննումը կարելի է կատարել երկու եղանակով: **Առաջին եղանակ**, երբ զննումը սկսվում է մոտակա հատվածից, կատարվում է աջից ձախ՝ դեպի հակառակորդի կողմը, ինքնաստուգման համար հարկավոր է հետադարձ հայացքով կրկին զննել տեղանքը: Նույն կարգով զննվում են միջին և հեռավոր հատվածները: **Երկրորդ եղանակ**, սկզբում զննում են երկայնակի և հատող ճանապարհները, ապա՝ անտառեզրերը, պուրակները, այգիները, բնակավայրերի ծայրամասերը, իսկ հետո՝ առանձին հատվածները: Տեղանքում հակառակորդին կարելի է հայտնաբերել նաև նրա ապաքողարկիչ նշաններով՝ անիվների և թրթուրների հետքերով, թաքստոց տանող արահետներով, տրորված տերևներով ու խոտով, որոնք օգտագործվել են քողարկման նպատակով:

Հակառակորդի օդային նշանակետ հայտնաբերելիս դիտորդն անմիջապես տալիս է ազդարարման ազդանշան, որոշում նրա բնույթը, ուղղությունը, թռիչքի բարձրությունը և զեկուցում է հրամանատարին:

Դիտորդների հերթափոխումը կատարվում է հրամանատարի սահմանած ժամին: Դիտորդը կարող է թողնել իր դիտակետը միայն հրամանատարի հրամանով: Նոր դիտակետ տեղափոխվելիս պետք է պահպանել գաղտնիությունը և քողարկման կանոնները:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Որո՞նք են դիտորդի պարտականությունները:
2. Ինչպե՞ս է ընտրվում դիտակետը:
3. Թվարկե՛ք դիտարկման եղանակները:
4. Ընտրե՛ք կողմնորոշիչներ դպրոցի մարտավարական հրապարակում կամ շրջակա տարածքում, կատարե՛ք դիտարկում և արդյունքների մասին զեկուցե՛ք:

ԿՐԱԿԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

**ԹԵՄԱ. ԿՐԱԿԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ:
ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԺԱՄԱՆԱԿ**

Կրակային պատրաստությունը մարտական պատրաստության ամենակարևոր առարկաներից է: Այն ընդգրկում է՝ զենքի նյութական մասի, հրաձգության հիմունքների, ձևերի ու կանոնների, մարտի դաշտում հեռավորության որոշման, ձեռքի նռնակների նետման ուսուցումը, ինչպես նաև հրաձգության վարժությունների անցկացումը:

Նյութական մասի ուսուցումն ընդգրկում է զենքի մարտական հատկությունների, մասերի ու մեխանիզմների կառուցվածքի, դրանց նշանակության ուսումնասիրությունը: Յուրյց է տրվում զենքի խնամքը, պահպանումը և մարտում դրա անխափան օգտագործումը:

Հրաձգության կանոնների յուրացումը պարտադիր պայման է մարտում զենքը գրագետ օգտագործելու նպատակով:

Հրաձգության ձևերի ու կանոնների ուսումնասիրությունն անհրաժեշտ է տեղանքի, եղանակի, օրվա ու տարվա այլևայլ պայմաններում, տարբեր տարածություններից և դիրքերից հակառակորդի միայնակ կամ խմբային նշանակետերը դիպուկ կրակով ոչնչացնելու համար:

Ձեռքի նռնակների նետման ուսուցումը նպատակ ունի սովորեցնել մարտական իրադրության տարբեր պայմաններում (հատկապես հակառակորդի հետ մոտիկից շփվելիս), տարբեր դիրքերից դրանց անվրեպ նետումը:

Կրակային պատրաստականության մակարդակի չափանիշը հակառակորդին առաջին իսկ կրակոցով ոչնչացնելու ունակությունն է:

Անվտանգության կանոններ

Պարապմունքների ժամանակ

Պարապմունքից առաջ ղեկավարի հրամանով կամ ինքնուրույն ստուգել՝ լիցքավորված չէ, արդյոք, զենքը:

Կտրականապես արգելվում է զենքն ուղղել մարդկանց վրա, անկախ այն բանի՝ լիցքավորված է այն, թե՛ ոչ:

Ավտոմատը ոչ լրիվ քանդելու և հավաքելու ժամանակ ապահովել աշակերտների անվտանգ հեռավորությունը 1–2 մ:

Հրաձգության ժամանակ

Հրաձգությունից առաջ հրաձգարանից հեռացվում են մարդիկ, կենդանիները և փոխադրամիջոցները:

Զենքը թույլատրվում է լիցքավորել միայն «ԿՐԱ՛Կ» ազդանշանից հետո՝ կրակային սահմանագծում կամ կրակի բացման սահմանագիծն անցնելիս:

Կրակի դադարեցման սահմանագծում զենքը լիցքաթափել և քաշել հրահանի մարտական ոտքը:

Արգելվում է կրակ վարել՝

- վտանգավոր ուղղություններով,
- մինչև կրակի վարման սահմանագիծ դուրս գալը,
- «ԴԱԴԱՐ» ազդանշանից կամ «Կրակը ԴԱԴԱՐԵՑՆԵ՛Լ» հրամանից հետո,
- ոչ սարքին զենքով:

Կրակն անմիջապես դադարեցվում է՝

- թիրախային դաշտում մարդկանց, կենդանիների կամ փոխադրամիջոցների հայտնվելու դեպքում,
- հրամանատարական կետի վրա սպիտակ դրոշի բարձրացման ժամանակ:

Հրաձգության ավարտից հետո հանձնում են չօգտագործված զինամթերքը և զննում զենքը:

Հիշի՛ր.

Կտրականապես արգելվում է զենքն ուղղել մարդկանց վրա, անկախ այն բանի՝ լիցքավորված է այն, թե՛ ոչ:

ԹԵՄԱ. ԿԱԼԱՇՆԻԿՈՎԻ ԱՎՏՈՄԱՏԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ, ՄԱՍԵՐՆ ՈՒ ՄԱՐՏԱԿԱՆ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ավտոմատի տեսակները

Հայկական բանակում սպառազինության մեջ գտնվող ամենատարածված ավտոմատներն են Կալաշնիկովի ավտոմատը (ԿԱ-74) և Կալաշնիկովի ձևափոխված ավտոմատը (ԿՁԱ)՝ իրենց տարատեսակներով: Դրանք կառուցվածքով, հիմնական մասերով ու մեխանիզմներով միանման են. հիմնական տարբերությունը փողի տրամաչափն է (5.45 մմ և 7.62 մմ), օգտագործվող փամփուշտները և փողաբերանի արգելակի առկայությունը ԿԱ-74-ի վրա:

Կալաշնիկովի ավտոմատը զինվորի անհատական զենքն է և նախատեսված է հակառակորդի կենդանի ուժի ոչնչացման համար: Ձեռնամարտում հակառակորդին ոչնչացնելու համար ավտոմատին միացվում է սվին-դանակ: Հրաձգությունը կատարվում է կրակահերթերով կամ մենահատ կրակով:

Ավտոմատի տարատեսակների (փայտե կոթով, ծալովի կոթով) արտաքին տեսքը տրված է նկարներում:

ԿԱ-74 փայտե կոթով

ԿԱ-74 ծալովի կոթով

ԿՁԱ փայտե կոթով

ԿՁԱ ծալովի կոթով

Ավտոմատի հիմնական մարտական հատկություններն են՝

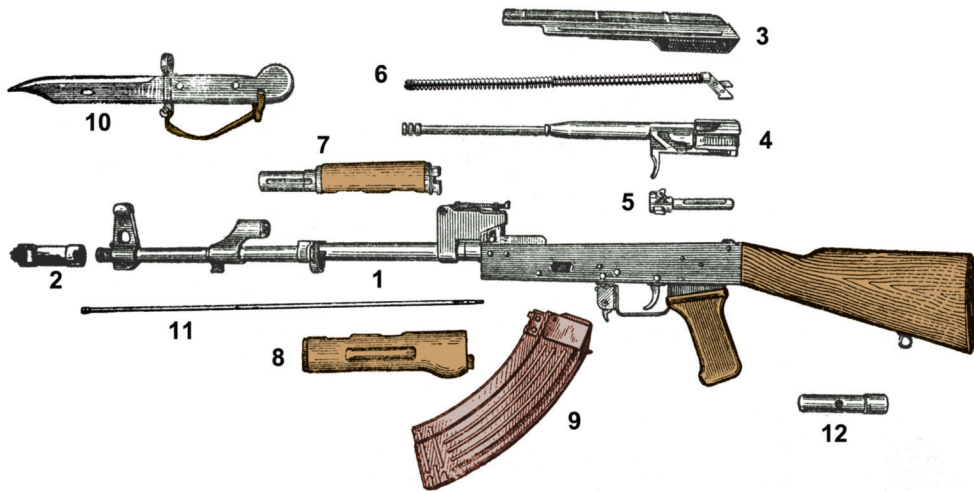
	ԿԱ-74	ԿՁԱ
Արդյունավետ կրակի հեռավորությունը՝ մինչև	500 մ	400 մ
Հրաձգության նշանոցային հեռավորությունը՝	1000 մ	
Մարտական արագաձգությունը՝		
- կրակահերթերով՝ մինչև	100 կրակոց/րոպե	
- մենահատ կրակոցներով՝ մինչև	50 կրակոց/րոպե	
Գնդակի թռիչքի առավելագույն հեռավորությունը՝	3150 մ	3000 մ
Գնդակի սկզբնական արագությունը՝	900 մ/վրկ	715 մ/վրկ
Գնդակի մահաբեր կարողությունը՝	1350 մ	1500 մ
Քաշը լիցքավորված պահեստատուփով՝	3.6 կգ	
Սվին-դանակի քաշը՝	450 գ	490 գ
Պահեստատուփի տարողությունը՝	30 փամփուշտ:	

Ավտոմատի հիմնական մասերն ու մեխանիզմները

Ավտոմատը բաղկացած է հետևյալ հիմնական մասերից ու մեխանիզմներից՝

- փող՝ փողատուփով, զարկանաձգանային մեխանիզմով և կոթով,
- նշանառության հարմարանք,
- փողատուփի կափարիչ,
- փակադակի շրջանակ՝ գազամխոցով,
- փակադակ,
- հետադարձ մեխանիզմ,
- գազախողովակ՝ փողի պահպանակով,
- փողակալ,
- պահեստատուփ,
- սվին-դանակ,
- փողաբերանի արգելակ ԿԱ-74-ի համար:

Ավտոմատի լրակազմի մեջ մտնում են պիտույքները, փոկը և պահեստատուփի պայուսակը:

Ավտոմատի հիմնական մասերն ու մեխանիզմները.

1 - փողը՝ փողափուփուփ, նշանառության հարմարանքով, զարկանաձգանային մեխանիզմով և կոթով, 2 - փողաբերանի արգելակ, 3 - փողափուփի կափարիչ, 4 - փակաղակի շրջանակ՝ գազամխոցով, 5 - փակաղակ, 6 - հեղադարձ մեխանիզմ, 7 - գազախողովակ՝ փողի պահպանակով, 8 - փողակալ, 9 - պահեստարար, 10 - սվին-դանակ, 11 - շամփուր, 12 - պիստոլետի պահարար:

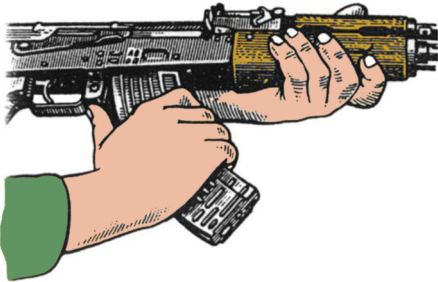
Ավտոմատի քանդելն ու հավաքելը

Ավտոմատի քանդելն ու հավաքելը կատարվում է հատուկ սեղանի (մաքուր փռոցի) վրա: Մասերն ու մեխանիզմները դարսվում են քանդելու հերթականությամբ, խնամքով: Մեկը մյուսի վրա չդնել, ավելորդ ուժ, կտրուկ հարվածներ չգործադրել:

Ավտոմատի քանդելը լինում է **լրիվ** և **ոչ լրիվ**: Ավտոմատը **լրիվ** է քանդվում, եթե շատ է կեղտոտվել, երկար ժամանակ մնացել է անձրևի տակ, ձյան կամ ավազի մեջ, կամ անհրաժեշտ է փոխել քսուքը և վերանորոգման աշխատանք կատարել:

Ավտոմատը **քանդվում է ոչ լրիվ**՝ մաքրելու, յուղելու և մասերն ու մեխանիզմները զննելու համար:

Ավտոմատի ոչ լրիվ քանդելու կարգը

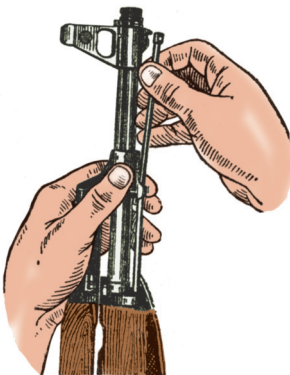

Պահեստափութի անջարելը

մար փոխադրիչը իջեցնել ներքև, փակադակի շրջանակը քաշել հետ, ստուգել փամփշտանոցը, որից հետո թողնել շրջանակի բռնակը և քաշել հրահանի մարտական ուտքը:

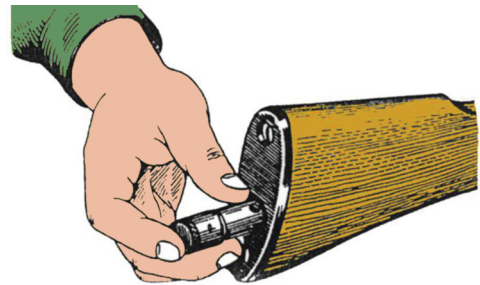
Հանել պիտույքների պահատուփը: Աջ ձեռքի մատով կոթի բնի կափարիչը սեղմել այնպես, որ զսպանակի ներգործության տակ պահատուփը դուրս գա բնից: Ծալովի կոթով ավտոմատի պահատուփը գտնվում է պահեստատուփի պայուսակում:

Անջատել շամփուրը: Շամփուրի վերջնամասը փողից ձգել այնպես, որ դուրս գա նշանահատիկի հիմքի հենակից, և հանել:

Շամփուրի անջարելը

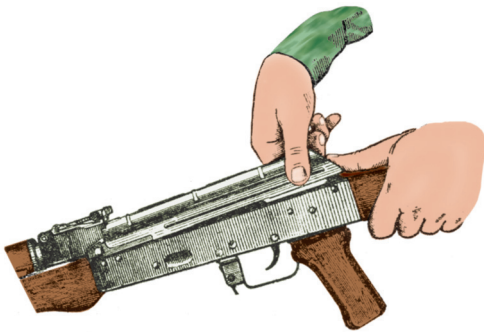
Անջատել պահեստատուփը: Ավտոմատը պահելով ձախ ձեռքում և բռնելով կոթի վզիկից կամ փողակալից՝ աջ ձեռքով վերցնել պահեստատուփը, բութ մատով սեղմելով մղակը՝ պահեստատուփի ներքևի մասը տանել առաջ և հանել: Դրանից հետո ստուգել՝ արդյոք փամփշտանոցում փամփուշտ կա՞. դրա հա-

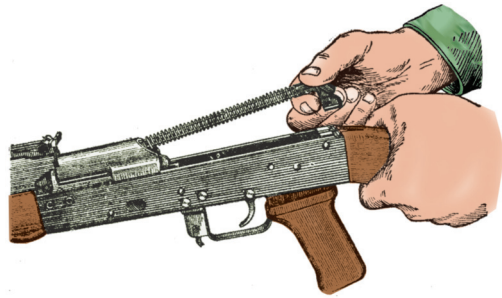
Պահափութի հանելը

Անջատել փողատուփի կափարիչը: Ձախ ձեռքով բռնել կոթի վզիկը, նույն ձեռքի բութ մատով սեղմել հետադարձ մեխանիզմի ուղղորդիչ ձողի ելունը, աջ ձեռքով փողատուփի կափարիչը բարձրացնել և անջատել:

Անջատել հետադարձ մեխանիզմը: Ձախ ձեռքով բռնելով ավտոմատի կոթի վզիկից՝ աջ ձեռքով առաջ տանել հետադարձ մեխանիզմի ուղղորդիչ ձողիկը՝ մինչև նրա կրնկի դուրս գալը

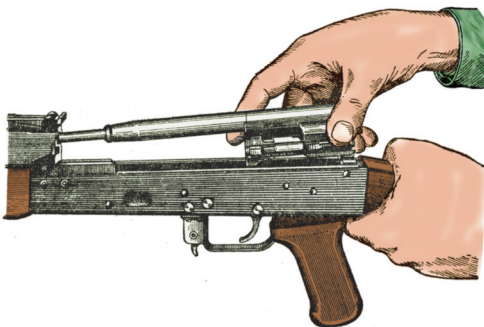
Փողատուփի կափարիչի անջատելը

Հեփադարձ մեխանիզմի անջատելը

փողատուփի երկայնական փորակից. ուղղորդիչ ծողիկի վերջնամասը բարձրացնել և հետադարձ մեխանիզմը հանել փակադակի շրջանակի անցքից:

Անջատել փակադակի շրջանակը փակադակով: Շարունակելով ավտոմատը պահել ձախ ձեռքով՝ աջով փակադակի շրջանակը մինչև վերջ

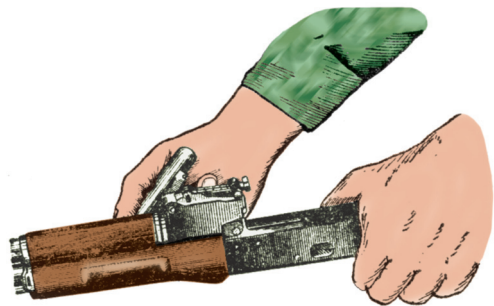
Փակադակի շրջանակի անջատելը փակադակի հետ միասին

Փակադակի անջատելը փակադակի շրջանակից

տանել հետ, բարձրացնել փակադակի հետ միասին և հանել փողատուփից:

Փակադակը անջատել փակադակի շրջանակից: Փակադակի շրջանակը բռնել ձախ ձեռքով՝ փակադակը դեպի վեր, աջ ձեռքով փակադակը տանել հետ ու շրջել այնպես, որ փակադակի տանող ե-

Գազախողովակի անջատելը փողի պահպանակի հետ միասին

լունը դուրս գա շրջանակի ձևավոր կտրվածքից, և առաջ տանելով՝ հանել:

Անջատել գազախողովակը փողի պահպանակով: Ձախ ձեռքով բռնել ավտոմատը, աջով պահատուփն իր ուղղանկյուն անցքով հագցնել գազախողովակի փակիչի ելունի վրա, փակիչին տալ ուղղահայաց դիրք, և գազախողովակը հանել գազախցի խողովակաոստից:

Ավտոմատի հավաքելը ոչ լրիվ քանդելուց հետո

Գազախողովակը փողի պահպանակով միացնել ավտոմատին: Ավտոմատը բռնելով ձախ ձեռքով՝ աջով գազախողովակն առջևի մասով հագցնել գազախցի խողովակաոստի վրա և փողի պահպանակի վերջնամասը սեղմել փողին, փակիչը իջեցնել այնքան, մինչև նրա սևեռիչը մտնի նշանոցի կոճղակի հանվածքը:

Փակաղակը միացնել փակաղակի շրջանակին: Փակաղակի շրջանակը վերցնել ձախ ձեռքով, ապա փակաղակը գլանային մասով աջ ձեռքով դնել շրջանակի անցքը: Փակաղակը շրջել այնպես, որ նրա տանող ելունը մտնի փակաղակի շրջանակի ձևավոր կտրվածքի մեջ, և փակաղակը տանել առաջ:

Փակաղակի շրջանակը փակաղակով միացնել փողատուփին: Ձախ ձեռքով բռնել կոթի վզիկը: Աջ ձեռքում պահելով փակաղակի շրջանակը փակաղակով այնպես, որ բուֆ մատով սեղմած փակաղակը գտնվի առջևի դիրքում, գազամխոցը մտցնել նշանոցի կոճղակի մեջ և փակաղակի շրջանակը շարժել առաջ այնքան, մինչև փողատուփի ծովածքները մտնեն փակաղակի շրջանակի փորակների մեջ, ապա ոչ մեծ ճիգով այն սեղմել փողատուփին և տանել առաջ:

Միացնել հետադարձ մեխանիզմը: Աջ ձեռքով հետադարձ մեխանիզմը մտցնել փակաղակի շրջանակի անցքի մեջ, սեղմելով հետադարձ մեխանիզմի զսպանակը՝ առաջ տալ ուղղորդիչ ձողիկը և մի փոքր իջեցնելով ներքև՝ նրա կրունկը մտցնել փողատուփի երկայնական փորակի մեջ:

Միացնել փողատուփի կափարիչը: Փողատուփի կափարիչը առջևի մասով դնել նշանոցի կոճղակի վրայի կիսակլոր կտրվածքի մեջ: Աջ ձեռքի ափով վերևից կափարիչի վերջնամասը սեղմել առաջ ու ներքև այն-

պես, որ հետադարձ մեխանիզմի ուղղորդիչ ձողիկի ելունը մտնի փողատուփի կափարիչի անցքի մեջ:

Սեղմել ձգանը և փոխադրիչը մինչև վերջ բարձրացնել վեր (դնել ապահովիչին):

Միացնել շամփուրը:

Պահատուփը դնել կոթի բնի մեջ: Պահատուփը ներքևի մասով մտցնել կոթի բունը և առաջ մղել այնպես, որ բունը փակվի կափարիչով: Ծալովի կոթով ավտոմատի պահատուփը դնել պահեստատուփի պայուսակի գրպանը:

Պահեստատուփը միացնել ավտոմատին: Ձախ ձեռքով բռնելով ավտոմատի կոթի վզիկից կամ փողակալից՝ աջով պահեստատուփի կառչանը մտցնել փողատուփի պատուհանը և պահեստատուփը շրջել այնպես, որ մղվակն ընկնի պահեստատուփի հենակային ելուստի հետևը:

Ավտոմատը հավաքելիս հետևել, որ մասերի համարները համապատասխանեն փողատուփի վրայի համարներին:

Զինվորի մարտական պատրաստության նորմացույցների համաձայն ավտոմատի ոչ լրիվ քանդումը պետք է կատարվի 15, 17 և 19 վայրկյանում, իսկ հավաքումը ոչ լրիվ քանդելուց հետո՝ 25, 27 և 32 վայրկյանում, համապատասխանաբար գերազանց, լավ և բավարար գնահատականների համար:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Թվարկի՝ր անվտանգության կանոնները պարապմունքների և հրաձգության ժամանակ:
2. Ե՞րբ է դադարեցվում կրակը:
3. Կալաշնիկովի ավտոմատի ի՞նչ տեսակներ կան: Թվարկե՛ք դրանց մարտական հատկությունները, բացատրե՛ք տարբերությունը:
4. Թվարկե՛ք Կալաշնիկովի ավտոմատի հիմնական մասերը:
5. Ի՞նչ հերթականությամբ է կատարվում ավտոմատի ոչ լրիվ քանդումն ու հավաքումը:
6. Դասարանում քանդե՛ք ոչ լրիվ և հավաքե՛ք Կալաշնիկովի ավտոմատը:

ՇԱՐԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

Զինվորականների մարտական պատրաստության, ուսուցման ու դաստիարակության կարևորագույն առարկաներից մեկը շարային պատրաստությունն է: Այն կազմակերպվում և անցկացվում է ՀՀ ԶՈՒ շարային կանոնադրությանը համապատասխան:

Շարային պատրաստությունը կոփում և առնականացնում է զինծառայողներին, նրանց մեջ դաստիարակում կարգապահության, զսպվածության զգացում, ձգվածություն, սովորեցնում է լինել կոկիկ և մաքուր հագնված, հմտորեն և ներդաշնակ գործել շարքում և մարտական գործողությունների ժամանակ:

Շարային պատրաստությունը **սովորեցնում է՝**

- շարքի տեսակները, նրա բաղկացուցիչ մասերը,
- շարային վարժաձևերն առանց զենքի և զենքով,
- շարքից դուրս գալը և շարք վերադառնալը,
- զինվորական ողջույնի կատարման եղանակները,
- հրամաններ տալու և կատարելու կարգը,
- զինծառայողների պարտականությունները շարվելուց առաջ և շարքում:

ԹԵՄԱ. ՇԱՐՔԵՐ: ՇԱՐՔԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ, ՆՐԱ ԲԱՂԿԱՑՈՒՑԻՉ ՄԱՍԵՐԸ

Զինծառայողների, ստորաբաժանումների ու զորամասերի՝ շարային կանոնադրությամբ սահմանված դասավորությունը համատեղ գործողությունների համար՝ հետիոտն և մեքենայով, կոչվում է **շարք**:

Յուրաքանչյուր շարք ունի հետևյալ բաղկացուցիչ մասերը՝ *ճակատ, թիկունք, թևեր, տարածություն, հեռավորություն, լայնություն և խորություն*:

Միավորողան շարք

Շարքում գտնվող զինծառայողների դիմային կողմը կոչվում է **ճակատ**:

Շարքի ճակատի հակադիր կողմը կոչվում է **թիկունք**:

Շարքի աջ վերջավորությունը կոչվում է **աջ թև**, ձախ վերջավորությունը՝ **ձախ թև**:

Շարքի դարձումների (աջդարձ, ձախդարձ, հետդարձ) ժամանակ թևերի անվանումները չեն փոխվում:

Շարքի ճակատում զինծառայողների արմունկների միջև եղած արանքը կոչվում է **տարածություն**:

Զինծառայողների, ստորաբաժանումների միջև դեպի խորքն ընկած արանքը կոչվում է **հեռավորություն**:

Շարքի թևերի միջև ընկած հեռավորությունը կոչվում է **շարքի լայնություն**:

Առաջին և վերջին տողաններում կանգնած զինծառայողների միջև եղած հեռավորությունը կոչվում է **շարքի խորություն**:

Ծավալուն և երթային շարք: Տողան և շարասյուն

Շարքերն ըստ նշանակության լինում են **ծավալուն** և **երթային**:

Ծավալուն շարքը, որպես կանոն, շարվում է մեկ կամ երկու տողանով:

Մեկ գծի վրա, սահմանված տարածությամբ կողք կողքի շարված զինծառայողների շարքը կոչվում է **տողան**:

Երկտողան շարք

Ծավալուն շարքը կիրառվում է ստուգումների, ստուգատեսների, զորահանդեսների, շարային հաշվարկների ժամանակ և անհրաժեշտ այլ դեպքերում:

Երթային շարքը կիրառվում է ստորաբաժանումների շարժման համար և կազմված է շարասյուներից:

Միմյանց թիկունքում շարված զինծառայողների և իրար հետև կանգնած ստորաբաժանումների շարքը կոչվում է **շարասյուն**:

Երթային շարքերը լինում են **միաշարասյուն, երկշարասյուն** և այլն:

Երկշարասյուն երթային շարք

Երկտողան շարքում առաջին տողանի զինծառայողը և նրա թիկունքում կանգնած զինծառայողը կազմում են **կարգ**: Եթե առաջին տողանի զինծառայողի թիկունքում՝ երկրորդ տողանում զինծառայող չկա, ապա դա կոչվում է **ոչ լրիվ կարգ**: Վերջին կարգը միշտ պետք է լինի լրիվ, ուստի երկտողան շարքի հետդարձի ժամանակ ոչ լրիվ կարգի զինծառայողն անցնում է առաջին տողան:

Միատողան (երկտողան, եռատողան) շարքերը կարող են լինել **խիտ** կամ **նոսր**:

Խիտ շարքում զինծառայողները տեղավորվում են կողք-կողքի՝ մեկը մյուսի արմունկից ձեռքի ափի լայնությամբ, իսկ նոսր շարքում ճակատով կանգնած զինծառայողների արմունկների միջև տարածությունը պետք է լինի մեկ քայլ կամ հրամանատարի նշած չափով (երկու, երեք քայլ և այլն):

Երթային շարքով շարժվելիս շարքի առջևից գնացող զինծառայողը (մեքենան, ստորաբաժանումը) կոչվում է **ուղղապահ**, իսկ շարասյունը եզրափակող զինծառայողը (մեքենան, ստորաբաժանումը) կոչվում է **վերջապահ**:

Շարքի կառավարումը

Շարքերը կառավարվում են հրամանատարների (պետերի) հրամաններով ու կարգադրություններով: **Հրամանները բաժանվում են երկու մասի՝ նախնական և կատարողական:** Օրինակ՝ «Դասակ, քայլով–ՄԱՐՇ» հրամանում «Դասակ, քայլով»-ը նախնական մասն է, իսկ «ՄԱՐՇ»-ը՝ կատարողական: Հրամանները կարող են լինել նաև միայն կատարողական, այսինքն՝ հրամայական բառեր՝ **«ԶԳԱ՛Ս», «ՈՏՔԻ՛»:**

Հրամանի կատարողական մասը՝ հրամայական բառերը, սովորաբար, գրվում են գլխատառերով:

Նախնական հրամանն արտասանվում է բարձրաձայն, հստակ, փոքրինչ ձգելով, որպեսզի շարքում գտնվող զինծառայողները հասկանան, թե իրենցից ինչ գործողություն է պահանջվում: Լսելով նախնական հրամանը՝ զինծառայողներն ընդունում են շարային կեցվածք՝ երբ գտնվում են շարքում, անցնում են շարային քայլի՝ երբ գտնվում են շարժման մեջ: Շարքից դուրս գտնվելիս նրանք շրջվում են հրամանատարի (պետի) կողմը և ընդունում են շարային կեցվածք՝ պատրաստ լինելով կատարողական հրամանից հետո անմիջապես կատարել այդ գործողությունը:

Կատարողական հրամանը տրվում է մի փոքր դադարից հետո, բարձրաձայն, հատ-հատ և հստակ:

Երբեմն անհրաժեշտություն է զգացվում չեղյալ հայտարարել հրամանը կամ դադարեցնել սկսած գործողությունը: Այս դեպքում տրվում է «ԹՈՂՆԵ՛Լ» հրամանը, որով զինծառայողներն ընդունում են իրենց նախնական դիրքը:

Ստորաբաժանումները շարելու համար հրամանատարը տալիս է «ՇԱՐՎԻՐ» հրամանը՝ նշելով նաև շարվելու կարգը: Օրինակ՝ «Զոկ, միատողան-ՇԱՐՎԻՐ»:

Շարային կեցվածք

Շարային կեցվածքի ընդունումը զինվորական ծառայության այբուբենն է: Այն զինծառայողին ուղեկցում է զինվորական ծառայության զորակոչվելու առաջին օրվանից մինչև զորացրումը: Շարային կեցվածքի ընդունումը զինվորի մեջ դաստիարակում է կուռ կարգապահություն, ուշադրություն, կատարողականություն և այլ հատկանիշներ:

Շարային կեցվածք առանց զենքի

Շարային կեցվածք ընդունվում է «ԶԳԱՍՏ» կամ «ՇԱՐՎԻՐ» հրամաններով: Լսելով այդ հրամանները՝ զինծառայողն առանց լարվելու կանգնում է ուղիղ՝ ոտնաթաթերը բացելով թաթի լայնությամբ և հավասարեցնելով ճակատային գծի հետ: Ծնկները պետք է լինեն ուղիղ, գլուխը՝ բարձր պահած, կուրծքը և մարմինը՝ մի փոքր առաջ տված: Զեռքերը պետք է ցած իջեցնել ազդրերի կողքով այնպես, որ դաստակների ափերը՝ կիսախուփ ծալված մատներով, հպվեն ազդրերին:

Կանոնադրությամբ սահմանված են շարային կեցվածք ընդունելու նաև այլ դեպքեր՝ Հայաստանի Հանրապետության պետական օրհներգի, զինվորական ողջույնի կատարման ժամանակ, զեկույց տալիս, կարգադրություններ անելիս և այլն:

Զինծառայողների պարտականությունները շարվելուց առաջ և շարքում

Շարք կանգնելուց առաջ և շարքում զորամասերի (ստորաբաժանումների) հրամանատարներն ու բոլոր զինծառայողներն ունեն որոշակի, կանոնագրքերով, շարային կանոնադրությամբ և հրահանգներով

ամրագրված իրենց պարտականությունները, որոնց անշեղ կատարումը յուրաքանչյուր զինծառայողի պարտքն է:

Նախքան շարք կանգնելը հրամանատարը նշում է շարվելու տեղը, ժամանակը, կարգը, համազգեստը, հանդերձանքը, տվյալ պահի համար անհրաժեշտ տեխնիկան ու տեխնիկական միջոցները, զինամթերքը, պաշտպանության անհատական միջոցները: Ստորաբաժանումը շարելուց հետո ստուգում է դրանց առկայությունը, անձնակազմի արտաքին տեսքը, համազգեստի ու հանդերձանքի հարմարեցումը, փոխադրվող միջոցների ամրակապումը, անձնակազմի իմացությունը ազդանշանների, անվտանգության կանոնների մասին:

Զինծառայողը պարտավոր է՝

- գիտենալ իր տեղը շարքում և հրամանից հետո արագորեն զբաղեցնել այն,
- ստուգել իրեն ամրացված զենքի, ռազմական տեխնիկայի սարքիչությունը, սակրային գործիքների և այլ հանդերձանքի առկայությունն ու վիճակը,
- շարքում չխոսել, առանց հրամանատարի (պետի) թույլտվության դուրս չգալ շարքից ու չծխել,
- շարժման ընթացքում պահպանել կանոնադրությամբ կամ հրամանատարի կողմից սահմանված տարածությունն ու հեռավորությունը, ուշադիր հետևել հրամանատարի հրամաններին ու ազդանշաններին:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. *Ի՞նչ է շարքը:*
2. *Ի՞նչ է տողանը, ի՞նչ է շարասյունը:*
3. *Թվե՛ք շարքի բաղկացուցիչ մասերը:*
4. *Ե՞րբ է կիրառվում ծավալուն շարքը, ե՞րբ՝ երթայինը:*
5. *Որո՞նք են հրամանի բաղկացուցիչ մասերը: Օրինակներով ցույց տվե՛ք նախնական և կատարողական հրամանները՝ գործնականորեն կատարելով դրանք:*
6. *Թվե՛ք շարվելուց առաջ զինծառայողի պարտականությունները:*
7. *Ի՞նչ դեր է խաղում շարային կեցվածքը զինվորի դաստիարակության գործում:*

ԹԵՄԱ. ՇԱՐԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱԶԵՎԵՐ, ԴԱՐՁՈՒՄՆԵՐ ՏԵՂՈՒՄ ԵՎ ՇԱՐԺՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ

Դարձումներ տեղում

Տեղում դարձումները զինծառայողները կատարում են ինչպես միայնակ, այնպես էլ ստորաբաժանումների կազմում:

*Ձախդարձ, աջդարձ և հետդարձ
վարժաձևերի կատարումը տեղում*

Տեղում դարձումները կատարվում են «Ա՛ջ–ԴԱ՛ՐՁ», «Ձա՛խ–ԴԱ՛ՐՁ» և «Հետ–ԴԱ՛ՐՁ» հրամաններով: Աջդարձ և ձախդարձ վարժաձևերը կատարվում են **մեկ քառորդ շրջան** դարձումով, իսկ հետդարձը՝ **մեկ երկրորդ շրջան**, ընդ որում, աջդարձը կատարվում է աջ ձեռքի կողմը՝ մարմնի ծանրությունը կենտրոնացնելով աջ կրունկի և ձախ ոտնաթաթի վրա, իսկ

ձախդարձն ու հետդարձը՝ ձախ ձեռքի կողմը՝ ձախ կրունկի և աջ ոտնաթաթի վրա:

Բոլոր դարձումները կատարվում են երկու գործողությամբ (երկու հաշվով)։

առաջին գործողություն՝ դարձում կատարել՝ պահպանելով իրանի ուղիղ դիրքը և, ծնկները չծալելով՝ մարմնի ծանրությունը փոխադրել առջևի ոտքի վրա,

երկրորդ գործողություն՝ մյուս ոտքը ամենակարճ ճանապարհով դնել առջևի ոտքի մոտ:

Շարժում առանց զենքի: Շարային քայլ

Շարժումը կատարվում է քայլով կամ վազքով:

Կանոնավոր քայլի չափսը 70–80 սմ է, արագությունը՝ 110–120 քայլ մեկ րոպեում:

Կանոնավոր վազքի դեպքում քայլի չափսը 85–90 սմ է, շարժման արագությունը՝ 165–180 քայլ մեկ րոպեում:

Քայլը լինում է **շարային և երթային:**

Շարային քայլը կիրառվում է հանդիսավոր երթով ստորաբաժանումների անցնելու, շարժման ընթացքում զինվորական ողջույնի կատարման ժամանակ, շարքից դուրս գալու և շարք վերադառնալու դեպքերում, հրամանատարին (պետին) մոտենալիս և նրանից հեռանալիս, շարային պարամունքների ընթացքում:

Շարժումը շարային քայլով սկսելու համար տրվում է «Շարային քայլով–ՄԱՐՇ» հրամանը:

«Շարային քայլով»

նախնական հրամանը լսելուն պես զինծառայողն իրանը մի փոքր առաջ է տալիս՝ մարմնի ծանրությունն առավել-

Շարային քայլ

լապես զցելով աջ ոտքի վրա և պահպանելով կայուն դիրք: «ՄԱՐՇ» կատարողական հրամանով ծախ ոտքի լրիվ քայլով սկսում է շարժումը՝ միաժամանակ ծախ ձեռքը տանելով հետ, իսկ աջը շարժելով առաջ:

Շարային քայլով շարժվելիս ծախ (աջ) ոտնաթաթը ձգված վիճակով կտրել գետնից 15–20 սմ բարձրությամբ և ամբողջ ներբանով պինդ դնելով գետնին՝ աջ (ծախ) թաթը միաժամանակ կտրել գետնից: Ձեռքերը, սկսած ուսերից, իրանի մոտով շարժել առաջ և արմունկը ծալել այնպես,

որ դաստակը ձեռքի ափի լայնությամբ բարձրանա գոտու ճարմանդից վերև՝ մարմնից ափաչափ հեռավորության վրա: Ձեռքը հետ տանելիս ձգել մինչև վերջ: Ձեռքի մատները պահել կիսախուփ: Շարժման ընթացքում գլուխը և իրանը պահել ուղիղ, նայել առաջ:

Երթային քայլը կիրառվում է բոլոր այն դեպքերում, երբ շարային քայլով շարժվելու հրաման չկա:

Երթային քայլով շարժման ժամանակ ոտնաթաթն առանց ձգելու ազատորեն մեկնել առաջ և գետնին դնել այնպես, ինչպես սովորական քայլի դեպքում: Ձեռքերն ազատորեն շարժել իրանի մոտով հետ ու առաջ:

Տեղում քայլ

Երթային քայլով շարժվելիս, եթե տրվում է «ԶԳԱՍՏ» հրամանը, զինծառայողներն անցնում են շարային քայլի, իսկ շարային քայլի ժամանակ «ԱԶԱՍ» հրամանով անցնում են երթային քայլի:

Տեղում քայլելու համար տրվում է «Տեղում քայլով-ՄԱՐՇ» հրամանը, իսկ շարժման ընթացքում տեղում քայլի անցնելու համար տրվում է «ՏԵՂՈՒՄ» հրամանը:

«Տեղում քայլով-ՄԱՐՇ» հրամանով զինծառայողներն սկսում են քայլել տեղում՝ ոտքը բարձրացնելով 15–20 սմ և իջեցնելով այնպես, որ գետնին հպվի ոտնաթաթի առջևի մասը: Ձեռքերը շարժել քայլի տակ-տով:

Տեղում քայլելու ժամանակ «ՈւՂԻՂ» հրամանը տրվում է զինծառայողի ձախ ոտքը գետնին դնելու պահին, ապա աջ ոտքով կատարվում է ևս մի քայլ տեղում, որից հետո միայն սկսվում է շարժումը առաջ լրիվ քայլով:

Շարժումը դադարեցվում է «Կանգ-ԱՐ» հրամանով:

Դարձումներ շարժման ժամանակ

Ինչպես տեղում դարձումների ժամանակ, այնպես էլ շարժման ընթացքում դարձումներ կատարելու համար տրվում են նույն հրամանները՝ «Ա՛ջ-ԴԱ՛ՐՁ», «Ձա՛խ-ԴԱ՛ՐՁ» և «Հե՛տ-ԴԱ՛ՐՁ»: Նախնական հրամանները՝ «Ա՛ջ», «Ձա՛խ» և «Հե՛տ» լսելուն պես զինծառայողը պատրաստվում է կատարել կատարողական «ԴԱ՛ՐՁ» հրամանը:

Աջդարձ կատարելու համար «ԴԱ՛ՐՁ» կատարողական հրամանը տրվում է զինծառայողի աջ ոտքը գետնին դնելու հետ միաժամանակ: Այդ հրամանը լսելուն պես զինծառայողը կատարում է ևս մեկ քայլ ձախ ոտքով, ձախ ոտնաթաթի մատների վրա հենվելով՝ կատարում է մեկ քառորդ պտույտ աջ և շարային քայլով շարժումը շարունակում նոր ուղղությամբ:

Ձախդարձ կատարելու համար «ԴԱ՛ՐՁ» կատարողական հրամանը տրվում է զինծառայողի ձախ ոտքը գետնին դնելու հետ միաժամանակ: Այդ հրամանը լսելուն պես զինծառայողը կատարում է ևս մեկ քայլ աջ

Ձախդարձ վարժաձևի կատարումը

ոտքով, աջ ոտնաթաթի մատների վրա հենվելով՝ դառնում է մեկ քառորդ պտույտ ձախ և շարային քայլով շարժումը շարունակում նոր ուղղությամբ:

Հետդարձ կատարելու համար «ԴԱՐՁ» կատարողական հրամանը տրվում է զինծառայողի աջ ոտքը գետնին դնելու հետ միաժամանակ: Այդ հրամանը լսելուն պես զինծառայողը կատարում է ևս երկու քայլ ձախ և աջ ոտքերով, ընդ որում, աջով կատարում է կես քայլ՝ ոտքը դնելով փոքր-ինչ ձախ: Ապա հենվում է երկու ոտնաթաթերի մատների վրա, մեկ երկրորդ պտույտ կտրուկ շրջադարձ է կատարում և ձախ ոտքով շարա-յին քայլով շարժումը շարունակում նոր ուղղությամբ:

«ԴԱՐՁ» կատարողական հրամանից հետո աջդարձը և ձախդարձը կատարվում են երկու հաշվով, իսկ հետդարձը՝ երեք հաշվով:

Դարձումների ժամանակ ձեռքերի շարժումները կատարվում են հա-մաչափ:

Հետդարձի ժամանակ հատուկ ուշադրություն է դարձվում կտրուկ շրջադարձի և ձեռքերի շարժումների վրա: «Երկու» հաշվի դեպքում, երբ աջ ոտքը տարվի կես քայլ առաջ և մի փոքր ձախ, այդ պահին պետք է ձախ ձեռքը տանել առաջ, իսկ աջը՝ հետ: Հենց որ աջ ոտքը հենվի ոտնա-թաթի մատների վրա, շարունակելով ձեռքերի համաչափ շարժումը, կա-տարել կտրուկ շրջադարձ: «Երեք» հաշվի ժամանակ աջ ձեռքը շարժել առաջ, իսկ ձախը՝ հետ:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է շարային քայլը, ինչո՞վ է տարբերվում երթայինից:
2. Ինչպե՞ս անցնել շարային քայլից երթայինի և ընդհակառակն:
3. Ինչպե՞ս է կատարվում տեղում քայլով մարշը:
4. Ինչպե՞ս են կատարվում դարձումները տեղում, քանի՞ հաշվով: Ցուցադրե՛ք:
5. Ինչպե՞ս են կատարվում դարձումները շարժման ժամանակ, քանի՞ հաշվով: Ցուցադրե՛ք:

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԵՄԱ. ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ

Զինված ընդհարումների ժամանակ մարտական գործողություններ կազմակերպելու և առաջադրված մարտական խնդիրը կատարելու համար առանձնահատուկ տեղ է զբաղեցնում *տեղանքի մարտավարական հատկանիշների* ճիշտ օգտագործումը:

Առանց տեղանքի տարատեսակների, դրանց մարտավարական հատկանիշների իմացության, ինչպես նաև տեղանքում կողմնորոշվելու, տեղագրական քարտեզ կարդալու, հեռավորությունը որոշելու և տեղանքը գնահատելու կարողության հնարավոր չէ հաղթել ժամանակակից համագորային մարտում:

Բացի այդ՝ **ռազմական տեղագրության** ուսուցումը նպաստում է զինծառայողների մեջ այնպիսի կարևոր հատկությունների զարգացմանը, ինչպիսիք են դիտողականությունը, ճշգրտությունը, դիտարկումների արդյունքների և տեղանքի մարտավարական հատկանիշների վերլուծման ու գնահատման ունակությունը:

Զինված ուժերում ռազմական տեղագրությունը մարտական պատրաստության կարևոր առարկաներից մեկն է:

Տեղանքի տարատեսակները և մարտավարական հատկանիշները: Կողմնացույց

Տեղանքը երկրի մակերևույթի որոշակի տեղամաս է, որտեղ կատարվելու է տրված մարտական առաջադրանքը:

Երկրի մակերևույթի անհարթությունների ամբողջությունը կոչվում է **տեղանքի ռելիեֆ**:

Տեղանքի վրա գտնվող բնական և արհեստական բոլոր առարկաները կոչվում են **տեղանքի կամ տեղական առարկաներ**:

Մարտական գործողություններից առաջ կատարվում է տեղանքի ուսումնասիրում: Դա կատարվում է երկու եղանակով՝ տեղագնումով և տեղագրական քարտեզի օգնությամբ: Տեղանքն ուսումնասիրելու և ճիշտ եզրակացություններ կատարելու համար պետք է լավ իմանալ տեղանքի տարատեսակների մարտավարական հատկանիշները:

Տեղանքի տարատեսակները: Տեղանքն ըստ ռելիեֆի բնույթի լինում է **հարթավայրային, բլրային և լեռնային**:

Ըստ կտրտվածության աստիճանի՝ **թույլ, միջին և խիստ կտրտված**:

Ըստ քողարկման և դիտարկման պայմանների՝ **բաց, կիսափակ և փակ**:

Ըստ բուսածածկույթի՝ **անտառային, ճահճային, անապատային, փայտաստանային, փոքրիկ, գյուղատնտեսական նշանակության**:

Տեղանքի մարտավարական հատկանիշները: Իսկ ինչպե՞ս է ազդում տեղանքի ռելիեֆը մարտական գործողությունների վրա:

Հովիտները (խանդակները, ձորակները) մարդկանց և ռազմական տեխնիկան պատսպարում են թշնամու դիտարկումներից ու կրակից, միևնույն ժամանակ խանգարում, արգելակում և խոչընդոտում են սեփական զորքերի տեղաշարժին:

Բլրային տեղանքը, ընդհանուր առմամբ, չի խոչընդոտում մարտական տեխնիկայի և տրանսպորտի տեղաշարժերը, նպաստում է քողարկմանը, դիտակետերի և կրակային դիրքերի ընտրմանը, հետևաբար՝ նպաստավոր է հարձակման և պաշտպանության համար:

Լեռնային տեղանքը դժվարացնում է ռազմական տեխնիկայի տեղաշարժը, դիտարկումը, կողմնորոշումը և կրակ վարելը: Միևնույն ժա-

մանակ ապահովում է զորքերի աննկատ տեղաշարժը և քողարկումը: Առավել նպաստավոր է պաշտպանության համար:

Կողմնացույց: *Կողմնացույցը* պարզագույն սարք է՝ հորիզոնի կողմերը կամ կողմնորոշիչի ուղղությունը որոշելու համար: Գործողության սկզբունքը հիմնված է մագնիսական սլաքը մագնիսական միջօրեականի երկարությամբ տեղափոխելու և հյուսիս-հարավ ուղղությունը ցույց տալու վրա:

Լայն տարածում ունեն Արիանովի և հրետանային կողմնացույցները: *Կողմնացույցի* հիմնական մասերն են կլոր տուփը, մագնիսական սլաքը, ասեղը, արգելակը, անկյունային սանդղակը, պտտվող կափարիչը՝ նշանոցով:

Կողմնացույցը, բացի ասեղից, ամբողջությամբ պատրաստված է հալմագնիսական նյութերից:

Կողմնորոշում տեղանքում առանց քարտեզի

Տեղանքում կողմնորոշվել նշանակում է՝ եղանակի և օրվա ցանկացած ժամին որոշել իր գտնվելու վայրը և շարժման ուղղությունը:

Մարտական իրավիճակներում կատարվում է *տեղագրական և մարտավարական կողմնորոշում*:

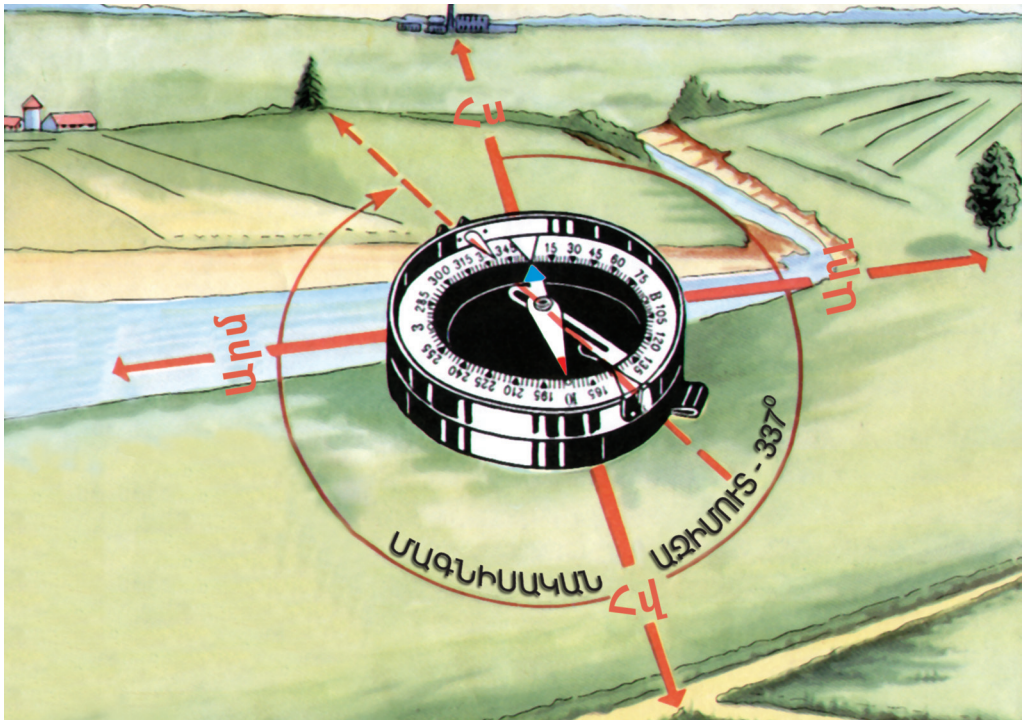
Տեղագրական կողմնորոշումը ներառում է հորիզոնի կողմերի և սեփական դիրքի որոշումը առանձին լավ երևացող առարկաների (կողմնորոշիչների) նկատմամբ:

Մարտավարական կողմնորոշումը մարտի դաշտում սեփական դիրքի որոշումն է սեփական զորքի և հակառակորդի նկատմամբ:

Տեղանքում հորիզոնի կողմերը կարելի է որոշել *կողմնացույցի*, երկնային լուսատուների (Արև, Լուսին, Բևեռային աստղ) և տեղական առարկաների միջոցով:

Հորիզոնի կողմերը կողմնացույցով որոշելու համար կողմնացույ-

ցին տալ հորիզոնական դիրք, ազատել մագնիսական սլաքը արգելակից, պտտել կողմնացույցը կամ պտտվել նրա հետ միասին, մինչև մագնիսական սլաքի ֆոսֆորապատ ծայրը համընկնի Օ-ի հետ՝ **մագնիսական սլաքն ուղղված է դեպի հյուսիս:**

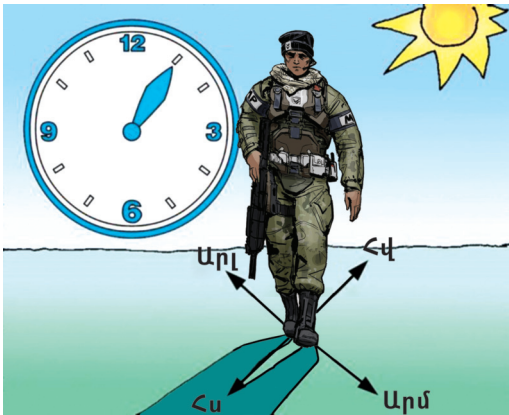
Հորիզոնի կողմերի որոշումը կողմնացույցով

Այդ ուղղության վրա ընտրում են կողմնորոշիչ, որը հետագայում օգտագործվում է կողմնորոշման համար: **Դիտորդը դեմքով կանգնում է մագնիսական սլաքի (դեպի հյուսիս) ուղղությամբ, թիկունքի ուղղությամբ կլինի հարավը, աջ ձեռքի ուղղությամբ՝ արևելքը, ձախի՝ արևմուտքը:**

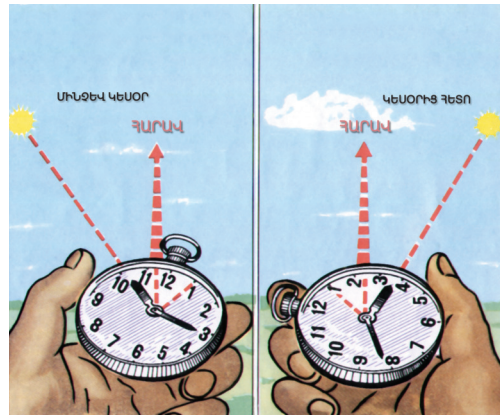
Պետք է հիշել, որ կողմնացույցից օգտվելիս անհրաժեշտ է զրահապատ տեխնիկայից, մեքենայից և երկաթյա առարկաներից գտնվել առնվազն 25 մ հեռու, այլապես մագնիսական սլաքը կշեղվի:

Կողմնորոշում Արեգակի միջոցով: Հյուսիսային կիսագնդում Արեգակը գտնվում է՝

Արևելքում՝ գարնանային և աշնանային ամիսներին՝ ժամը 7⁰⁰-ին, ամառային ամիսներին՝ ժամը 8⁰⁰-ին: Ձմեռային ամիսներին՝ չի երևում:

Կողմնորոշում Արեգակի միջոցով

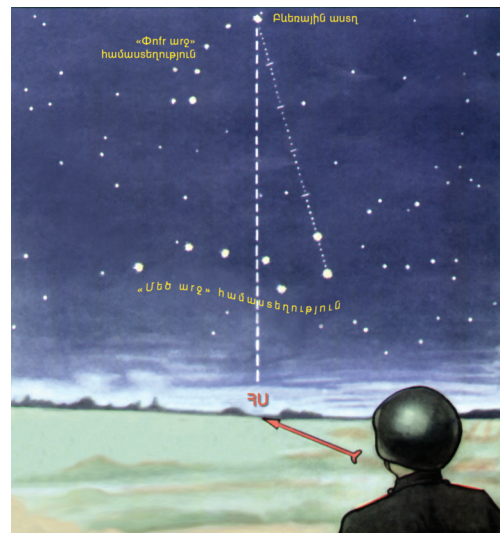
Կողմնորոշում Արեգակի և ժամացույցի միջոցով

Հարավում՝ գարնանային և աշնանային ամիսներին՝ ժամը 13⁰⁰-ին, ամառային ամիսներին՝ ժամը 14⁰⁰-ին, ձմեռային ամիսներին՝ ժամը 13⁰⁰-ին:

Արևմուտքում՝ գարնանային և աշնանային ամիսներին՝ ժամը 19⁰⁰-ին, ամառային ամիսներին՝ ժամը 20⁰⁰-ին: Ձմեռային ամիսներին չի երևում:

Հորիզոնի կողմերը Արեգակի և ժամացույցի օգնությամբ որոշելու համար անհրաժեշտ է ժամացույցը պահել հորիզոնական դիրքով և պտտել այնպես, որ փոքր սլաքը ուղղված լինի դեպի Արեգակը: Փոքր սլաքի և թվատախտակի «1» թվի միջև ընկած անկյունը պետք է մտովի կիսել երկու հավասար մասի: Անկյան կիսորդը ցույց կտա ուղղությունը դեպի հարավ: Մինչև կեսօր (ժամը 13⁰⁰, ամռանը՝ 14⁰⁰) թվատախտակի վրա կիսվող անկյունը կլինի «1» («2») թվից ձախ, իսկ կեսօրից հետո՝ աջ:

Հորիզոնի կողմերը Բևեռային աստղի միջոցով որոշելու համար գտնել «Մեծ արջ» համաստեղությունը, մտովի շարունակել «Շերեփի» ծայրամասային երկու աստղերը միացնող գիծը և դրա վրա տեղա-

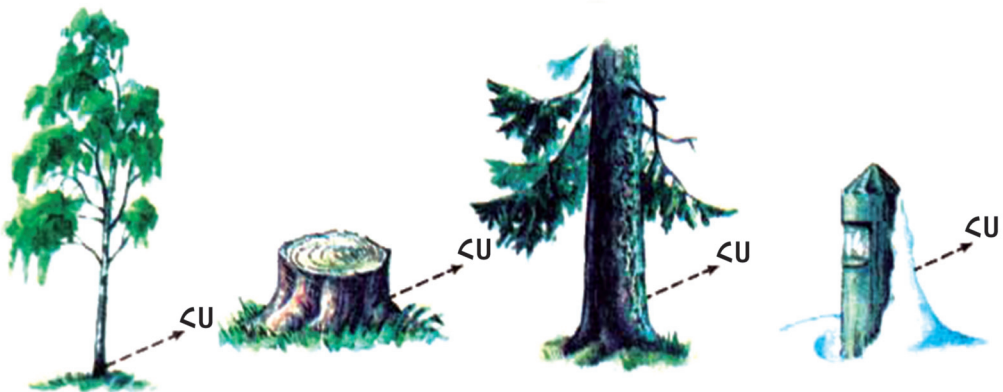

Կողմնորոշում Բևեռային աստղի միջոցով

դրել աստղերի միջև եղած տարածությունը հինգ անգամ, ստացված կետը մոտավորապես կհամընկնի մի վառ աստղի՝ Բևեռային աստղի հետ: Այդ աստղը հանդիսանում է «Փոքր արջ» համաստեղության «Շերեփի» պոչի աստղը: Բևեռային աստղից մոտվի իջեցրած ուղղահայացը ցույց կտա հյուսիսային ուղղությունը հորիզոնի վրա:

Հորիզոնի կողմերը տեղական առարկաների միջոցով որոշելու համար պետք է իմանալ, որ

- մրջնանոցները միշտ գտնվում են առանձին ծառերի կամ նոսր անտառի ծառերի հարավային կողմում, մրջնանոցների բնի կլորուռուցիկ մասն ուղղված է դեպի հարավ, թեք մասը՝ դեպի հյուսիս,
- ծառերի բները հյուսիսահայաց կողմում ավելի կոշտ են և մուգ (հատկապես կեչու), իսկ եղևնու և սոճու բների հարավահայաց մասում նկատվում է խեժի արտադրություն,
- պտուղներն ու մրգերը ծառերի հարավահայաց կողմում հասունանում են ավելի շուտ, ավելի գունավորված են և հյութեղ,
- վաղ գարնանը հովիտների հարավահայաց լանջերին ձնհալն ավելի շուտ է սկսվում,
- լեռնային վայրերում հովիտների հյուսիսահայաց լանջերի անտառներն ավելի փարթամ են, իսկ հարավահայաց լանջերը ծածկված են ցանցառ անտառներով, թփուտներով կամ անտառազուրկ են,

- ծառի կոճղի հարավահայաց կողմում տարեկան աճի օղակներն իրարից ավելի մեծ հեռավորության վրա են գտնվում, իսկ հյուսիսահայաց կողմում՝ շատ մոտ: Այս եղանակը քիչ հուսալի է և

դրանից պետք է օգտվել այլ հնարավորություն չունենալու դեպքում,

- եկեղեցիների մուտքը արևմուտքից է, խորանը գտնվում է եկեղեցու արևելյան մասում, իսկ եկեղեցու խաչի հորիզոնական թևերն ուղղված են հյուսիս-հարավ,
- ծառերի բների, քարերի, հին շինությունների հյուսիսահայաց կողմը մամռապատ է,
- խաչքարերի վրա խաչի պատկերված կողմը ուղղված է դեպի արևմուտք և, հետևապես, խաչքարին նայողը դեմքով ուղղված է դեպի արևելք,
- գերեզմանոցներում շիրմաքարերը դրվում են արևմուտքից արևելք:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է տեղանքը: Որո՞նք են տեղանքի մարտավարական հատկանիշները:
2. Ինչպե՞ս են որոշում հորիզոնի կողմերը կողմնացույցի օգնությամբ:
3. Որոշե՛ք հորիզոնի կողմերն Արեգակի և Ժամացույցի օգնությամբ:
4. Գիշերը երկնակամարում գտե՛ք «Մեծ արջ» և «Փոքր արջ» համաստեղությունները և ցո՛ւյց տվե՛ք Բևեռային աստղը:
5. Որոշե՛ք հորիզոնի կողմերը տեղի առարկաների միջոցով:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԹԵՄԱ. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ (ՄՄԻ) ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՄԱՐՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԱՐՄԱՆ ԱՐԳԵԼՎԱԾ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐՆ ՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Մարդկությունն իր հազարամյա պատմության ընթացքում բազմիցս ճաշակել է պատերազմների պատճառած դառնությունն ու զրկանքները: Պատմությունից մեզ հայտնի են շատ դեպքեր, երբ պատերազմներն ընթացել են հաղթանակող կողմի սահմուկեցուցիչ վայրագություններով: Պատերազմի դաշտում կիրառված տմարդի դաժանությունները շարունակվել են նաև հետպատերազմյան ժամանակաշրջանում: Բռնություններից ու կոտանքներից զերծ չեն մնացել ոչ միայն վիրավորներն ու ռազմագերիները, այլև քաղաքացիական բնակչությունը, անմեղ կանայք, ծերերն ու երեխաները, նույնիսկ բժշկական անձնակազմը և հոգևոր գործիչները: Անիմաստ էր մտածել իրավական նորմերի, մարդասիրական օրենքների, գթասրտության մասին: Նման պայմաններում միանգամայն բնական էր հնչում հռոմեացի հանրաճանաչ հռետոր Կիկերոնի մ. թ. ա. 52 թ. հայտնած կարծիքը. «Երբ զրնգում են զենքերը, օրենքները լռում են»:

Ի տարբերություն այլ ազգերի, հայոց պատմության մեջ պարտված թշնամու հանդեպ եղել են գթասրտության ու մեծահոգության բազում դեպքեր: Հիշենք հայոց էպոսի հերոս Սասունցի Դավթին, որը Մելիքին հաղթելուց հետո դիմում է կոտորվելու սարսափից քարացած Մսրա գործին՝ հանգստացնելով նրանց, որ չվախենան, քանզի զուրկ ու խավար, քաղցած ու մերկ ռանչալար մարդիկ են: Եվ խորհուրդ է տալիս.

*Դարձեք եկած ճանապարհով
Ձեր հայրենի հողը Մսրա:*

Հիշենք Մուշեղ Մամիկոնյանի վեհանձն արարքը, երբ Ձիրավի ճակատամարտում պարտված պարսկական կողմին է վերադարձնում պարսից արքայի գերեվարված կանանցը:

Հիշենք ամենաթարմ դեպքերից մեկը. Արցախյան ազատամարտի ժամանակ, երբ հայկական զինվորական կազմավորումները գրավում էին Խոջալուն և Շուշին, նրանք միջանցք թողեցին խաղաղ բնակչության նահանջի համար, չնայած մինչ այդ ազերիները խոշտանգել ու ողջ-ողջ այրել էին Սումգայիթի հայ բնակիչներից շատերին:

Գթասրտությունն ու կարեկցանքը մարդ արարածի էության անբաժանելի մասն են նրա գոյության հենց սկզբից: Ուստի պատերազմների արհավիրքները մեղմելու, մարդու իրավունքի կանոններ մշակելու փորձեր եղել են դեռևս 4 հազարամյակ առաջ: Մշակվել են բանագնացների անձեռնմխելիության, հրադադարի, հաշտության պայմանագրի, պատերազմող կողմերի ստանձնած պարտավորությունների պարզագույն կանոններ: Սակայն միայն քաղաքակրթության զարգացումը անխուսափելիորեն թելադրեց հիմնավոր ուղիներ որոնել մարդկությունը պաշտպանելու պատերազմների հարուցած չարիքներից, հրեշավոր գազանություններից: *Սկսած 19-րդ դարի երկրորդ կեսից և հատկապես 20-րդ դարում մշակվեցին Միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմեր:* Դրանք հայտնի են «Զինված ընդհարումների իրավունք», «Պատերազմի իրավունք», «Պատերազմի իրավունքներ և սովորույթներ» և այլ անվանումներով:

Միջազգային մարդասիրական իրավունքի էությունը, ընդհանուր դրույթները

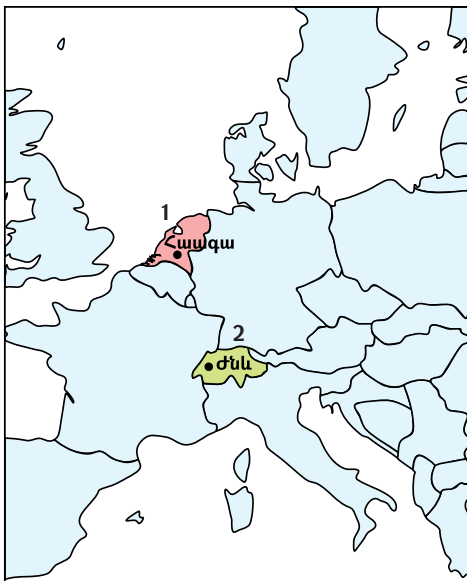
Միջազգային մարդասիրական իրավունքը կամ, ինչպես ընդունված է ռազմագիտության մեջ անվանել՝ *զինված ընդհարումների իրավունքը*, արդի միջազգային իրավունքի բաղկացուցիչ մասերից մեկն է: *Միջազգային մարդասիրական իրավունքի էությունն այն է, որ կանոնակարգում է զինված ընդհարումները՝ նպատակ ունենալով թեթևացնել մարդկային տառապանքները, մեղմել պատերազմների պատճառած ցավալի հետևանքները:* Այդ իրավունքը կոչվում է մարդասիրական, որովհետև պաշտպանում է անհատի արժանապատվությունը, ազատ և արժանավայել ապրելու նրա ձգտումները:

Միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի մշակմանը մանրամասնորեն անդրադարձել են **Ժնևի 1864, 1906, 1929 թվականների և Հաագայի 1899, 1907 թվականների կոնվենցիաները**: Այդ կոնվենցիաների մշակած սկզբունքների հիման վրա Ժնևյան 1949 թ. կոնվենցիան ավելի ամփոփ կանոնակարգեց հետևյալ հիմնական *դրույթները*՝

- գործող բանակներում հիվանդացածների և վիրավորների վիճակը բարելավելու մասին,
- վիրավորված և հիվանդացած ծովայինների վիճակը բարելավելու մասին,
- ռազմագերիների հետ վարվելու մասին,
- պատերազմների ժամանակ բնակչության պաշտպանության մասին:

Հաագայի և Ժնևի կոնվենցիաները պատերազմի օրենքների, քաղաքացիական բնակչության պաշտպանության, զինված ընդհարման ժամանակ մշակութային արժեքների պաշտպանության հարցերի մասին անդրադարձել են նաև 1954, 1977, 2005 թթ. կոնվենցիաներում և լրացուցիչ արձանագրություններում:

Վերոհիշյալ կոնվենցիաներում և լրացուցիչ արձանագրություններում առաջադրված սկզբունքներն ու նորմերը *կանոնակարգում են*՝

1. Նիդեռլանդներ, 2. Շվեյցարիա

- մարտական գործողությունների վարման որոշ սահմանափակումներ,
- վիրավորների և գերիների կարգավիճակը,
- քաղաքացիական բնակչության իրավունքների հարգումը,
- բժշկական և հոգևոր անձնակազմի իրավունքների ճանաչումը,
- մշակութային արժեքների պաշտպանությունն ու պահպանումը,
- պատերազմող պետությունների և առանձին անձանց պատասխանատվությունը ՄՄԻ-ի նորմերի խախտման դեպքում:

Միջազգային մարդասիրական ի-

րավունքի նորմերը գործողության մեջ են դրվում զինված ընդհարումների սկսվելու պահից: Դրանք հավասար չափով կիրառվում են պատերազմող բոլոր կողմերի նկատմամբ:

Միջազգային մարդասիրական իրավունքի նորմերի կիրառումը դադարեցվում է (բացառությամբ ռազմագերիների և մշակության արժեքների պահպանության) մարտական գործողությունների ավարտի հետ միաժամանակ:

Մարդասիրական օգնության ցուցաբերում

Մարտական գործողությունների վարման արգելված եղանակներն ու միջոցները

Միջազգային մարդասիրական իրավունքը սահմանում է մարտական գործողությունների վարման հետ կապված արգելված մեթոդներն ու եղանակները: Որպես հիմնական սկզբունք սահմանվում է զինված պայքարի ժամանակ որոշ միջոցների ու եղանակների արգելում: Համաձայն այդ սկզբունքի, պատերազմող կողմերն իրավունք ունեն օգտագործել միայն զինված պայքարի այնպիսի միջոցներ, որոնք անհրաժեշտ են հակառակորդին ճնշելու և հաղթանակի հասնելու համար: Այդ ընթացքում **արգելվում են՝**

- հարձակվել քաղաքացիական բնակչության և քաղաքացիական օբյեկտների վրա,
- հակառակորդի քաղաքացիներին ստիպել մասնակցելու իրենց երկրի դեմ ուղղված ռազմական գործողություններին,
- կողոպտել գրավված տարածքների ու բնակավայրերի նյութական արժեքները, ինչպես նաև բնակիչներին,
- պատժամիջոցներ կիրառել պաշտպանությունից օգտվող անձանց դեմ,

- սովի մատնել խաղաղ բնակչությանը կամ ահաբեկել սովի սպառնալիքով,
- հարձակումներ կատարել խաղաղ բնակչության գոյատևման համար անհրաժեշտ օբյեկտների՝ սննդամթերքի պահեստների, ցանքատարածությունների, խմելու ջրի մատակարարման կենտրոնների վրա և այլն,
- վնասել կամ ավերել պատմական հուշարձանները, մշակույթի այլ արժեքները և այլն:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. *Ի՞նչ է Միջազգային մարդասիրական իրավունքը: Նրա էությունը:*
2. *Հաագայի և Ժնևի կոնվենցիաները ե՞րբ են անդրադարձել ՄՄԻ-ին:*
3. *Հիշե՛ք հայ ժողովրդի կյանքից մարդասիրական իրավունքի դեպքեր:*
4. *Ի՞նչ է ազելվում մարդկական գործողությունների ժամանակ:*

ԱՆՎՏԱՆԳ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

ԹԵՄԱ. ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐ ԵՎ ԲՆԱԿԶՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: ԲՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐ

Վտանգավոր երևույթների ծագումը հաճախ բերում է ծանր հետևանքների, առաջացնում արտակարգ իրավիճակներ:

Արտակարգ իրավիճակը վտանգավոր երևույթների ազդեցության հետևանքով առաջացած իրավիճակ է, որը բերում է մարդկային ու նյութական կորուստների և մարդկանց գործունեության բնականոն պայմանների խախտման: Հետևաբար, արտակարգ իրավիճակ կարող է առաջանալ, եթե ծագում է վտանգավոր երևույթ, որի ազդեցությունից մարդիկ և տարածքը խոցելի են: Այլ կերպ ասած՝ *արտակարգ իրավիճակը այն առաջացնող վտանգավոր երևույթի և խոցելիության արդյունք է:*

Սխալ է կարծել, որ երկրաշարժը, ջրհեղեղը, սողանքը, բնական հրդեհները արտակարգ իրավիճակներ են: Դրանք երևույթներ են: Օրինակ՝ երկրաշարժը բնական երևույթ է, արտադրական վթարը՝ տեխնածին: Որքան անուշադրության են մատնվում արտակարգ իրավիճակների կանխարգելման հարցերը, այնքան աղետալի են լինում դրանց հետևանքները:

Արտակարգ իրավիճակները երբեմն ընդգրկում են հսկայական տարածքներ և բերում ծանր կորուստների: Օրինակ՝ 1878թ. Չինաստանում Խուանխե գետի ջրհեղեղի հետևանքով զոհվել է 7 մլն մարդ: 14-րդ դարում Ժանտախտի հետևանքով Եվրոպայում մահացել է 100 մլն մարդ: Իսկ 1988թ. Սպիտակի երկրաշար-

ժը ընդգրկեց Հայաստանի տարածքի 40 տոկոսը, և պաշտոնական տվյալներով տվեցինք 25 հազարից ավելի զոհ:

Յուրաքանչյուր տեսակի արտակարգ իրավիճակից պաշտպանությունն ունի իր առանձնահատկությունները: Արտակարգ իրավիճակից պաշտպանվելու ամենաարդյունավետ միջոցը այդ իրավիճակի կանխումն է: Հիմնականում այն իրականացվում է վտանգավոր երևույթի կանխման միջոցով: Կան վտանգավոր երևույթներ, որոնք կանխել հնարավոր չէ: Այս դեպքում կարելի է դրանց ազդեցությունը նվազեցնել, հետևանքները մեղմացնել: Օրինակ՝ երկրաշարժը կանխել հնարավոր չէ, սակայն կարելի է երկրաշարժի հետևանքները նվազեցնել: Իսկ ահա ջրհեղեղները կարելի է և՛ կանխել, և՛ ազդեցությունը նվազեցնել, և՛ հետևանքները մեղմացնել:

Արտակարգ իրավիճակներից պաշտպանվելու համար անհրաժեշտ է ճանաչել դրանք առաջացնող վտանգավոր երևույթները: Դա նշանակում է՝ իմանալ դրանց էությունը, ազդեցության հետևանքները և այլն: *Վտանգավոր երևույթները կարելի է բաժանել մի շարք խմբերի՝*

- *ըստ կանխատեսման հնարավորության՝* կանխատեսելի և ոչ կանխատեսելի: Օրինակ՝ երկրաշարժերը ոչ կանխատեսելի վտանգավոր երևույթներ են,
- *ըստ կանխման հնարավորության՝* կանխելի, մասնակի կանխելի և անկանխելի: Օրինակ՝ երկրաշարժերը կանխել հնարավոր չէ: Հետևաբար, դրանք անկանխելի վտանգավոր երևույթներ են.
- *ըստ զարգացման արագության՝* դանդաղ, միջին և ակնթարթային զարգացող: Օրինակ՝ երկրաշարժերը դասվում են ակնթարթային զարգացող վտանգավոր երևույթների խմբին:

Գործնական կարևոր նշանակություն ունի վտանգավոր երևույթների բաժանումն ըստ դրանց ծագման աղբյուրի: Այդպիսի աղբյուրներ կարող են լինել բնությունը, արտադրությունն ու տեխնիկական միջոցները, սոցիալական միջավայրը և այլն: *Ուստի վտանգավոր երևույթները լինում են բնածին, տեխնածին, սոցիածին և այլն:* Յուրաքանչյուր խմբի վտանգավոր երևույթ առաջացնում է իրեն հատուկ արտակարգ իրավիճակ:

Արտակարգ իրավիճակներից պաշտպանվելու հարցում կարևոր է բնակչության դերը: Յուրաքանչյուր բնակիչ պետք է իմանա իրեն, իր շրջապատին սպառնացող վտանգավոր երևույթները, դրանց հետևանքները, դրանցից առաջացած արտակարգ իրավիճակներում վարքի կա-

նոնները և տիրապետի ինքնօգնության ու փոխօգնության որոշ հմտությունների:

Համաձայն «Արտակարգ իրավիճակների մասին» ՀՀ օրենքի քաղաքացիները իրավունք ունեն իմանալ արտակարգ իրավիճակներում իրենց պաշտպանվածության աստիճանի մասին, ստանալ ճշգրիտ տեղեկություն արտակարգ իրավիճակ առաջանալու վտանգի մասին, ստանալ փոխհատուցում արտակարգ իրավիճակի պատճառով կրած կորուստների համար:

Բնակչության պաշտպանության պետական միասնական համակարգը

Արտակարգ իրավիճակներից բնակչության պաշտպանությունը ներառում է երկու հիմնական **ուղղություն՝**

- մարդկանց կյանքի ու առողջության պաշտպանություն,
- պետության և քաղաքացիների ունեցվածքի պահպանություն:

Արտակարգ իրավիճակները հանգեցնում են թե՛ մարդկային կորուստների, թե՛ նյութական կորուստների. ավերվում ու վնասվում են շենքեր, կամուրջներ, ճանապարհներ, երկաթգծեր, գործարաններ, էլեկտրահաղորդման գծեր, գազատարներ, ջրատարներ, անասնագոմեր, ցանքատարածություններ և այլն: Հետևանքների նման բազմազանությամբ էլ պայմանավորված են արտակարգ իրավիճակներից բնակչության պաշտպանության միջոցառումների բազմազանությունն ու բարդությունը: Այդ միջոցառումներն ըստ իրականացման ժամանակի բաժանվում են *երկու խմբի՝*

Առաջին խմբի միջոցառումներն ուղղված են արտակարգ իրավիճակների կանխմանը կամ դրանց ազդեցության մեղմացմանը: Այդ պատճառով դրանք կրում են *կանխարգելիչ* բնույթ:

Երկրորդ խմբի միջոցառումներն ուղղված են արտակարգ իրավիճակների հետևանքների վերացմանը: Այս խմբի միջոցառումները կրում են *հրադապ (օպերատիվ)* բնույթ:

Երկրորդ խմբի միջոցառումներից են՝

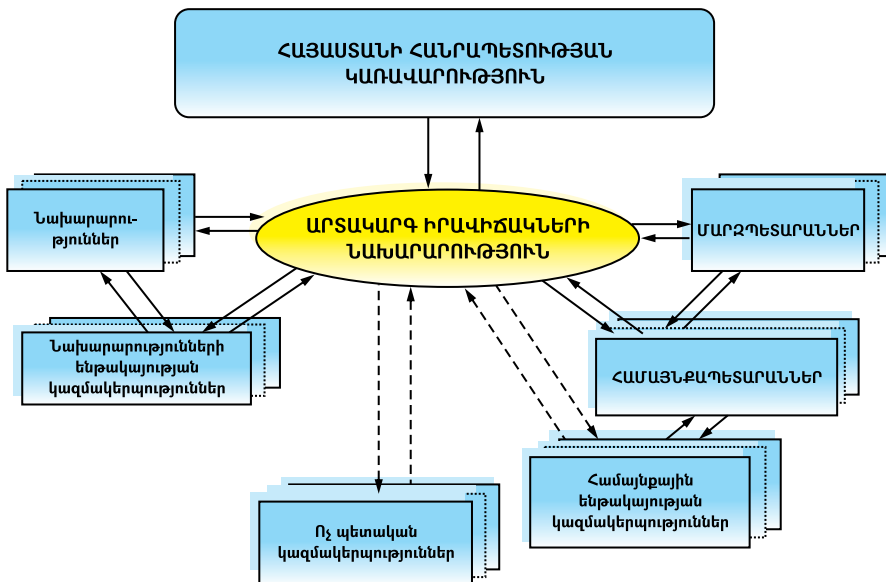
- ազդարարում և բնակչության իրազեկում,
- բնակչության տարահանում,

- փրկարարական աշխատանքների կատարում,
- վթարների վերացման աշխատանքների կատարում,
- հասարակական կարգի պահպանություն,
- տրանսպորտային միջոցների երթևեկության կարգավորում,
- բժշկական ապահովում և այլն:

Նման միջոցառումների իրականացումը պահանջում է հանրապետությունում գործող բոլոր կազմակերպությունների մասնակցությունը: Այլ կերպ ասած՝ արտակարգ իրավիճակներից բնակչության պաշտպանության ապահովումը համապետական խնդիր է: Իսկ դա նշանակում է, որ *արտակարգ իրավիճակներից բնակչության պաշտպանությանը մասնակցում են հանրապետությունում գործող բոլոր մարմիններն ու կազմակերպությունները՝ անկախ սեփականության ձևից:* Այդպիսի համակարգի ստեղծման նպատակն է՝ միավորել հանրապետությունում գործող բոլոր պետական և ոչ պետական մարմինների, կազմակերպությունների ուժերն ու միջոցները բնակչության պաշտպանությունն արդյունավետ իրականացնելու համար:

Արտակարգ իրավիճակներից բնակչության պաշտպանության պետական կառավարման միասնական համակարգի կառուցվածքը բերված է գծագրում:

Ինչպես երևում է բերված գծագրից, այդ համակարգը ներառում է նախարարությունները, մարզպետարանները, համայնքներն ու կազմա-

կերպությունները: Արտակարգ իրավիճակներում բնակչության պաշտպանության ընդհանուր ղեկավարումն իրականացնում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը: Արտակարգ իրավիճակների նախարարությունը կազմակերպում և համակարգում է նախարարությունների, մարզպետարանների, համայնքների և կազմակերպությունների գործունեությունը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է արտակարգ իրավիճակը:
2. Ինչի՞ց են առաջանում արտակարգ իրավիճակները:
3. Ի՞նչ խմբերի են բաժանվում բնակչության պաշտպանության միջոցառումները:
4. Ի՞նչ է ներառում ԱԻ-ից բնակչության պաշտպանության պետական միասնական համակարգը:

Բնական բնույթի արտակարգ իրավիճակներ

Երկրաշարժեր

Երկրաշարժի պատճառները կապված են երկրակեղևում տեղի ունեցող բնական խորքային երևույթների հետ: Տեկտոնական, դինամիկական, ջերմային և այլ ուժերի ազդեցության տակ երկրակեղևում կուտակվում են մեծ լարումներ: Երկրակեղևը դրանցից ձերբազատվում է երկրաշարժի միջոցով, անջատվում է հսկայական էներգիա: Այդ էներգիան երկրագնդի մակերևույթին առաջացնում է ավերիչ ալիքներ, որոնց հետևանքով փլուզվում են անորակ կառուցված շենքերը: Լինում են մարդկային զոհեր, նյութական հսկայական կորուստներ:

Երկրաշարժի ազդեցության չափը տվյալ տարածքում կոչվում է *երկրաշարժի ուժգնություն*: Այն չափվում է MSK-64 12-բալանոց սանդղակով:

Երկրաշարժի 12-բալանոց սեյսմիկականության սանդղակ

Բալերը	Անվանումը	Համառոտ նկարագրություն
1	Աննշան	Նշում են միայն սեյսմիկականության սարքերը:
2	Շատ թույլ	Զգում են հանգստի վիճակում գտնվող առանձին մարդիկ:
3	Թույլ	Զգում է բնակչության փոքր մասը:
4	Զափավոր	Առարկաների, ամանեղենի և լուսամուտների ապակիների թեթև տատանումներ:
5	Բավականին ուժեղ	Քնածների մեծ մասի արթնացում: Կախված առարկաների ճոճում:
6	Ուժեղ	Զգում են բոլորը: Պատերից նկարները ընկնում են: Սվաղի թեթև ճաքեր:
7	Շատ ուժեղ	Քարե տների պատերի թեթև ճաքեր: Սվաղի ճեղքեր:
8	Ավերիչ	Տների ուժեղ վնասում: Ճեղքեր թեք լանջերի վրա:
9	Ամայացնող	Քարե տների ուժեղ վնասվածքներ և ավերում:
10	Ոչնչացնող	Ճաքեր բնահողերում: Սողանքներ և փլուզումներ:
11	Աղետ	Գետնի վրա լայն ճեղքեր: Մեծ սողանքներ և փլուզումներ: Քարե տների լրիվ ավերում
12	Ուժեղ աղետ	Ռեյլեֆի խոշոր փոփոխություններ:

Մարդիկ զգում են 3–4 բալ ուժգնությամբ երկրաշարժերը, 6-բալանոց երկրաշարժերը համարվում են ուժեղ, իսկ 8–10-բալանոցները ոչնչացնում են շինարարական նորմերին չհամապատասխանող բոլոր կառույցները:

Այն կետը, որտեղից ճառագայթվում են սեյսմիկ ալիքները, կոչվում է երկրաշարժի *հիպոկենտրոն*, իսկ դրա պրոեկցիան երկրի մակերևույթին՝ *էպիկենտրոն*: Երկու կետերի միջև եղած հեռավորությունը կոչվում *օջախի խորություն*:

Ուժեղ երկրաշարժերին երբեմն նախորդում են համեմատաբար թույլ ցնցումներ: Ավելի հաճախ երկարաշարժերին հաջորդում են հետցնցումներ, որոնք կարող են տևել ամիսներ: Երկրաշարժից մարդուն սպառնացող վտանգը կախված է բազմաթիվ գործոններից: *Դրանք են՝*

- երկրաշարժի էներգիան,
- օջախի խորությունը,
- երկրի մակերևույթի վրա էպիկենտրոնից եղած հեռավորությունը,
- այդ պահին մարդու գտնվելու վայրը (շենքում թե դրսում),
- շենքերի կառուցման որակը և այլն:

Երկրաշարժերից բնակչության պաշտպանությունը բարդ հիմնախնդիր է և պահանջում է երկրի ողջ ներուժի միավորում:

Այս կարևոր հիմնախնդրի լուծման գերակա պահանջներից են՝

- սեյսմակայուն շենքերի կառուցումը,
- շենքերի կառուցվածքի ուժեղացումը,
- շենքերի բնականոն շահագործումը,
- բնակչության վարվելակերպի ուսուցումը,
- վթարավերականգնողական աշխատանքների հրատապ և արդյունավետ կատարումը և այլն:

Երկրաշարժի դեպքում բնակչության պահելաձևի կանոններից անհրաժեշտ է *հիշել ամենակարևորը՝*

- խուճապի չմատնվել, արագ կողմնորոշվել և գործել սառնասրբորեն,
- ցածրահարկ շենքերից, բարձրահարկերի առաջին երկու հարկերից արագ (մինչ 20–30 վայրկյանում) դուրս գալ բաց տարածք՝ չօգտվելով վերելակից, ուշադրություն դարձնել աստիճանավանդակի հուսալիության վրա,
- շենքերի վերին հարկերում մնալու դեպքում պատսպարվել հիմնական պատերի որմնախորշերում, կրող կառուցվածքների մոտ: Անմիջապես բացել դռները,
- փլատակների տակ հայտնվելու դեպքում չհուսահատվել, տեղաշարժվել դեպի ավելի անվտանգ տեղ: Ձգտել կապվել դրսում գտնվողների հետ: Փորձել ինքնուրույն դուրս գալ,
- ցնցման ավարտից հետո փորձել շենքից շուտ դուրս գալ: Ուշադիր լինել շքամուտքից դուրս գալիս, միաժամանակ հիշել, որ հնարավոր են հետցնցումներ:

Անհրաժեշտ է, որ յուրաքանչյուր ոք իմանա իր բնակության, ուսման, աշխատանքի շինությունների առանձնահատկությունները, դրանց հուսալի և թույլ տեղերը:

Սողանքներ

Սողանքը լանջերի վրա լեռնային ապարների սահքն է ծանրության ուժի ազդեցության տակ: Տեղի է ունենում անբարենպաստ երկրաբանական պայմաններով լանջերի վրա: Սողանքի պատճառ *կարող են դառնալ՝*

- լանջի թեքության մեծացումը շինարարական աշխատանքների հետևանքով,
- մակերեսային և ստորերկրյա ջրերով ապարների գերխոնավացումը,
- լանջի վրա լրացուցիչ ծանրության տեղադրումը (օրինակ՝ կառուցապատումը),
- ստորերկրյա ցնցումները և այլն:

Սողանքները մեծ մասամբ առաջանում են մարդու գործունեության հետևանքով՝

- գյուղատնտեսական յուրացման նպատակով լանջերի դարավանդավորման,
- շռայլ ոռոգման,
- մոտակայքում պայթեցման աշխատանքների և այլն:

Սողանքավտանգ տեղանքում սողանքների կանխարգելման *միջոցառումներից են՝*

- խուսափումը կառուցապատումներից, լանջի ձևափոխումներից, անտառահատումներից,
- ջրահեռացման առումների և կոյուղու կառուցումը,
- սելավատարների մաքրումը:

Սողանքի առաջին նախանշանների դեպքում պետք է անմիջապես դիմել մասնագետներին: Նման նախանշաններ են դռների և պատուհանների փեղկերի սեղմվումը, պատերի վրա ճաքերի առաջացումը, ծառերի և ցանկապատերի տեղաշարժը և այլն:

Փլուզումներ

Դարերի ընթացքում հողմնահարման հետևանքով առաջանում են սահմանային հավասարակշռության վիճակում գտնվող ժայռային ցցվածքներ, ժայռաբեկորներ, որոնք աննշան ցնցման դեպքում լանջով գլորվում են:

Փլուզվող ապարների զանգվածից, անկման բարձրությունից կախված՝ փլուզումները պատճառում են ծանր հետևանքներ՝ շինությունների ավերում, հաղորդակցական ուղիների վնասում, մարդկային զոհեր, անասունների կորուստ և այլն:

Փլուզման առաջացմանը նպաստում են ապարների ճաքերը, խզվածքները: Զուրը, ձյունը, թափանցելով ժայռաբեկորների ճեղքերը, արագացնում են փլուզումը: Վճռորոշ կարող են լինել մոտակայքում պայթեցման աշխատանքները:

Փլուզման կանխանշաններն են՝ կախված ժայռերում բազմաթիվ ճաքերի առկայությունը, հիմնական ապարներից անջատվող առանձին ժայռերի հայտնվելը:

Փլուզումների կանխարգելման միջոցառումներն են՝

- ժայռերի, խոշոր քարաբեկորների ամրացումը,
- պաշտպանիչ հենապատերի կառուցումը,
- արհեստական փլուզման առաջացումը,
- փլուզումավտանգ տարածքի մակերևույթի ամրացումը ցանցերով:

Փլուզման ենթակա հատվածներում պետք է սահմանափակել շինարարությունը:

Փլուզման սպառնալիքի դեպքում անհրաժեշտ է դադարեցնել տեղաշարժը վտանգավոր տեղամասում, կատարել բնակչության տարահանում:

Սելավներ

Սելավները կարճատև, խորտակիչ ուժ ունեցող սրընթաց հոսանքներ են, որոնք պարունակում են ապարների կոշտ մասնիկներ: Ուժեղ սելավները ավերում են կառուցվածքներ, բնակավայրեր, վնաս հասցնում գյուղատնտեսությանը և այլն: Սելավների առաջացումը պայմանավորված է, մի կողմից, լանջերի լվացվող մակերևույթով, մյուս կողմից՝ ձնհալքից, տեղատարափ անձրևներից առաջացած ջրային հոսանքներով:

Սելավի կանխարգելիչ միջոցառումներն են՝

- լանջերի կանաչապատումը,
- ափապաշտպան պատնեշների կառուցումը,
- սելավատարների կառուցումը,
- սելավատարների մաքրումը:

Սելավավտանգ տարածքում չի կարելի շինարարություն կատարել: Անհրաժեշտ է այդ լանջերի վրա արգելել ոչխարների արածեցումը, քանի որ ոչխարներն իրենց նեղ կճղակներով փխրեցնում են լանջի մակերևույթը, արմատախիլ անում բույսերը:

Սելավի ժամանակ պետք է հետևել ազդարարման ազդանշաններին, խուսափել ճանապարհի սելավատար հատվածներով երթևեկելուց, արագ տեղափոխվել անվտանգ տեղեր՝ գետերի հովիտներից, կիրճերից, հեղեղատներից հեռու:

Ջրհեղեղներ

Ջրհեղեղը գետերում, լճերում, ծովերում ջրի մակերևույթի բարձրացման հետևանքով ցամաքի զգալի տարածքների ժամանակավոր ջրածածկումն է: Այն կարող է առաջանալ տեղատարափ անձրևների, ձնհալքի արդյունքում գետի հորդացման, սողանքների, փլուզումների, պատվարների ճեղքման և այլ պատճառներով: Ջրհեղեղների հիմնական խոցող գործոնը զգալի ծավալով և արագությամբ ջրի հոսանքն է:

Ջրհեղեղի կանխարգելման նպատակով կառուցում են գետերի ջրի հոսանքը կարգավորող ջրամբարներ, պաշտպանիչ պատնեշներ, մաքրում են գետի հունը, ափերը բարձրացնում են և ամրացնում:

Ջրհեղեղի առաջացմանը երբեմն նպաստում է բնակչությունն իր կարգազանց գործողություններով՝ ծառահատումներով, գետերի և հեղեղատների կառուցապատումով, աղբանետումով և այլն:

Ջրհեղեղի սպառնալիքի մասին բնակչությանն ազդարարում են, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ տարհանում վտանգավոր շրջաններից: Մինչ այդ բնակիչները բնակարանում անջատում են ջուրը, գազը, էլեկտրականությունը, հանգցնում վառարանը:

Հանկարծակի ջրհեղեղի դեպքում անհրաժեշտ է շարժվել մոտակա անվտանգ բարձրադիր վայր, իսկ սահմանափակ տարածքում՝ բարձրանալ վերին հարկեր, ծառեր և արձակել ազդանշաններ (լուսային, ձայնային):

Փրկարարական աշխատանքների համար օգտագործվում են մակույկ, փրկարար օղակ, տախտակ, փչովի իրեր, ծող, պարան և այլն:

Բնական հրդեհներ

Բնական հրդեհների թվին են պատկանում անտառային, տափաստանային, հացաբուսային զանգվածների հրդեհները, տորֆային և վառելիքային հանածոների ստորգետնյա մարմանդ այրվելը: Անտառային հրդեհը բուսականության այրումն է, որը տարածվում է տարերայնորեն: Հայտնի է անտառային հրդեհների *երեք տեսակ՝*

- **վերին՝** այրվում են ծառերի պսակները,
- **ստորին՝** այրվում են վերգետնյա ծածկը, թփերը,
- **ստորգետնյա՝** այրվում է 0.3 մ-ից ավելի խոր գտնվող տորֆային շերտը:

Անտառային հրդեհների 90–95%-ը մարդու անփույթ վարքի հետևանք է:

Անտառային հրդեհները բացառելու համար *արգելվում է՝*

- հրդեհավտանգ սեզոնին գետնին գցել վառվող լուցկու, ծխախոտի մնացորդներ,
- արևի տակ թողնել ապակու կտորներ,
- խարույկ վառել:

Հրդեհի բռնկման դեպքում բնակչությանն ազդարարում են ռադիոյով, տեղեկատվական միջոցներով: Բնակիչները նույնպես մասնակցում են հրդեհի կանխարգելմանը և մարմանը:

Նոր ծագող հրդեհը անմիջապես *տեղափակում են*: Հրդեհի մարման առավել պարզագույն տեսակն է ճյուղերով, կոշտ կտորներով բոցին հարվածներ տեղալը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպե՞ս վարվել երկրաշարժի ժամանակ և հետո:
2. Ներկայացրե՞ք սողանքի կանխարգելման միջոցառումները:
3. Որո՞նք են փլուզումների կանխարգելման միջոցառումները:
4. Որո՞նք են հակասելավային միջոցառումները:
5. Որո՞նք են ջրհեղեղների կանխարգելման միջոցառումները:
6. Ներկայացրե՞ք մարդու պահելաձևը ջրհեղեղի սպառնալիքի և ջրհեղեղի ժամանակ:
7. Թվարկե՞ք անտրառային հրդեհների բացառման պահանջները:

Օդերևութաբանական վտանգավոր երևույթներ

Քամու հոսանքային համակարգը բաժանվում է հիմնականում երկու խմբի՝ համեմատաբար ուղղագիծ հոսանքներ (փոթորիկ, մրրիկ և այլն) և դրանց շարժումը խախտող մրրկային հոսանքներ (մրրկասյուն, պտտահողմ, փոթորկանք և այլն):

Փոթորիկը (արագությունը՝ մինչև 32,7 մ/վ) և **մրրիկը** (արագությունը՝ 32,7 մ/վ և ավելի) թողնում են ամենածանր հետևանքներ՝ պոկում են շենքերի տանիքները, շուռ տալիս ծերացած ծառեր, սյուներ, պոկում թույլ լուսամուտներ, վնասում հաղորդալարեր և այլն: Ուժեղ քամիների կանխարգելման համար պետք է կտրել ծերացած, փտած ծառերը, սյուները, ամրացնել լուսամուտները, տանիքները:

Ուժեղ քամիների դեպքում անհրաժեշտ է ազդարարել բնակչությանը:

Դրսում գտնվելիս բնակիչները պետք է հեռու մնան շենքերից, էլեկտրասյուներից, լարերից, պաշտպանվեն մոտակա ծորակներում, առվակներում, փոսերում:

Ամպրոպի ժամանակ տեղի է ունենում գետնի և ամպերի կամ ամպերի միջև էլեկտրական լիցքերի պարպում՝ *կայծակ*: Կայծակը պատճառ է դառնում անտառային հրդեհների, մարդկային զոհերի, անասունների կորստի և այլն:

Շենքերը կայծակից պաշտպանելու համար հողակցում են անում շանթարգելի միջոցով:

Կայծակի ժամանակ կարևոր է մարդու ճիշտ *պահելաձևը*՝

- եթե տանն եք՝ անջատե՛ք էլեկտրասարքավորումները, փակե՛ք դռներն ու լուսամուտները, մի՛ օգտվեք ջրի ծորակներից,
- եթե դրսում եք՝ նստեք տարածքի ամենացածր տեղում և հեռու մնացեք գետերի, լճերի ափերից,
- մի՛ թաքնվեք մենավոր ծառի տակ,
- մի՛ թաքնվեք բարձրադիր վայրերում,
- ամպրոպի ժամանակ կարող եք մտնել հողակցված ապաստարան, օրինակ՝ քարանձավ (բայց մի՛ կանգնեք մուտքի մոտ):

Ձնաբուրք տեղացող ձյան, ինչպես նաև ձյան ծածկույթից պոկված ձյան մասնիկների տեղափոխումն է քամիների կողմից: Առաջացնում է ձնահյուսեր, ձնածածկում ճանապարհները, վնասում էլեկտրա- և կապի լարերը: Հնարավոր է գյուղատնտեսական դաշտերի մերկացում, որը կարող է դառնալ մշակաբույսերի ցրտահարման պատճառ:

Ձնաբքից ճանապարհները պաշտպանվում են ծառաշարերով, ցանկապատերով և այլն:

Ձնհոսքը ծանրության ուժի ազդեցության տակ լանջերի վրա ձյան ծածկի շարժումն է լանջով վար: Ձնհոսք առաջացնող գործոններն են՝ լանջի թեքությունը, ռելիեֆը, ձնաշերտի հաստությունը, առատ ձնատեղումը, ջերմային ռեժիմը, անձրևը, քամին և այլն: Ձնհոսքերն ունեն ավերիչ ուժ: Ավերում են, ձնածածկ անում բնակավայրեր, ճանապարհներ, պատճառ դառնում բազմաթիվ մարդկային զոհերի:

Ձնհոսքերի կանխարգելման նպատակով առաջացնում են արհեստական ձնհոսք, տեղադրում են արգելափակող կառուցվածքներ: Ձնհոսքերի առաջացման հնարավոր սեզոններում մշտական դիտարկումներ են կատարվում: Ձնհոսքի սպառնալիքի դեպքում կատարվում է ազդարարում, հարկ եղած դեպքում՝ բնակչության տարահանում, երթևեկության արգելում ավտոճանապարհների վտանգավոր հատվածներում:

Դահուկային սպորտի շրջաններում դահուկորդ հրահանգիչները

նախօրոք փորձնական սահքեր են կատարում սահքի գոտու անվտանգությունը որոշելու համար:

Բնակչությունը պետք է խուսափի 30°-ից թեք ձնածածկ լանջերից:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ներկայացրե՛ք բնակչության պահելաձևը ուժեղ քամիների ժամանակ:
2. Ներկայացրե՛ք ամպրոպի դեպքում կայծակի կանխարգելման միջոցառումները և բնակչության պահելաձևը կայծակի ժամանակ:
3. Թվարկե՛ք ձնաբքի հետևանքները:
4. Ներկայացրե՛ք ձնհոսքերի կանխարգելման միջոցառումները:

ԱՌԱՋԻՆ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ

ԹԵՄԱ. ԱՌԱՋԻՆ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹՅԱՆ (ԱԲՕ) ՆՊԱՏԱԿԸ, ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ, ՑՈՒՑԱԲԵՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Առաջին բուժօգնությունը (ԱԲՕ) պարզագույն բժշկական միջոցառումների համալիր է: Այն իրականացվում է դեպքի վայրում՝ *ինքնօգնության և փոխօգնության կարգով*՝ հիմնականում օգտագործելով ձեռքի տակ եղած միջոցներ և նպատակ ունենալով պահպանել տուժածների կյանքն ու կենսագործունեությունը:

Առաջին բուժօգնության հիմունքների իմացությունը շատ կարևոր է բոլորի, ինչպես նաև ապագա զինվորների համար:

Մարտական գործողությունների ժամանակ առաջին բուժօգնության հիմնական խնդիրներն են՝

- գնահատել դեպքի վայրը և յուրաքանչյուր տուժածի վիճակը,
- դադարեցնել վնասող գործոնի հետագա ազդեցությունը,
- ցույց տալ առաջին բուժօգնություն,
- ապահովել տուժածի արագ տեղափոխումը մոտակա բուժկետ:

Հայաստանի Հանրապետության սահմանամերձ շրջաններում և Արցախում տեղի ունեցած մարտական գործողությունների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ զոհվածների 20%-ին հնարավոր կլիներ փրկել, եթե առաջին բուժօգնությունը ցույց տրվեր մարտի դաշտում:

Ըստ վիճակագրության, ծանր վնասվածք ունեցողների մոտ 30%-ը մահանում է առաջին ժամվա ընթացքում, 60%-ը՝ 3 ժամ հետո, իսկ 90%-ը՝ 6 ժամ հետո:

Վնասվածք ստանալու պահից սկսած առաջին կես ժամը անվանվում է **«ոսկի ժամանակ»**: Այն տուժածները, որոնց հնարավոր է լինում

վնասվածքից հետո առաջին 30 րոպեների ընթացքում արագ արձագանքելով՝ վիճակը կայունացնել և տեղափոխել մոտակա բուժհաստատություն՝ նրանց գոյատևման հնարավորություններն ավելի մեծ են, քան մյուսների: Այդ ժամանակահատվածում արագ և հստակ իրականացվող առաջին բուժօգնությունը տուժողին կտա ավելին, քան որակյալ վիրաբույժների և վերակենդանացնողների գերազանց հագեցված բրիգադների ողջ ճիգերը՝ մի քանի ժամ հետո:

Տիրապետելով առաջին բուժօգնության հիմունքներին՝ դպրոցականները կկարողանան ստացած գիտելիքները ոչ միայն կիրառել իրենց շրջապատում՝ նվազեցնելով դժբախտ պատահարների հետևանքները, այլև դրանով իսկ կնպաստեն բարության ու մարդասիրական հարկանիշների ձևավորմանը, կոլեկտիվում առողջ մթնոլորտի ամրապնդմանը:

Մարդու կյանքին և առողջությանը վնասող հիմնական **գործոններն են՝**

- **Ֆիզիկական գործոններ.** առաջ են գալիս հարվածային ալիքից, փլուզումներից, թռչող առարկաներից (բեկորներից, գնդակներից), բարձրությունից ընկնելուց, շենքերի և շինությունների քանդված կառուցվածքներով և այլ ծանր առարկաներով ճգմվելուց, հոսանքահարումից, կայծակնահարումից և այլն,
- **Ջերմային գործոններ.** բարձր և ցածր ջերմաստիճաններ, ճառագայթային էներգիա,
- **ռադիոակտիվ ճառագայթում,**
- **քիմիական վնասակար նյութեր** (ուժեղ ազդեցության ԹՆ). մասնավորապես՝ քլոր, ամոնիակ, մարտական թունավոր նյութեր և այլն,
- **կենսաբանական** (մանրէաբանական) միջոցներ:

Այս գործոնները կարող են ազդել կամ միաժամանակ, կամ էլ հաջորդաբար՝ առաջ բերելով տարբեր աստիճանի համակցված և բազմակի վնասվածքներ:

Մարդու կյանքին և առողջությանը կարող են վտանգ սպառնալ նաև մի շարք հիվանդություններ, որոնցից առավել տարածված են սիրտանոթային հիվանդությունները: Դրանց հետևանքով մահացությունն ամբողջ աշխարհում գրավում է առաջին տեղը և հանդիսանում է սրտի հանկարծակի կանգի հիմնական պատճառներից մեկը:

ԱԲՕ կոնկրետ միջոցառումները կախված են վնասող գործոնից և վնասվածքների բնույթից:

Ելնելով կենսական ցուցման անհրաժեշտությունից, հարկ է լինում կատարել հետևյալ գործողությունները՝ սիրտ-թոքային վերակենդանացում, շնչուղիներից օտար մարմինների հեռացում, արյունահոսության դադարեցում և այլն:

Առաջին բուժօգնություն ցուցաբերողի պարտականությունները

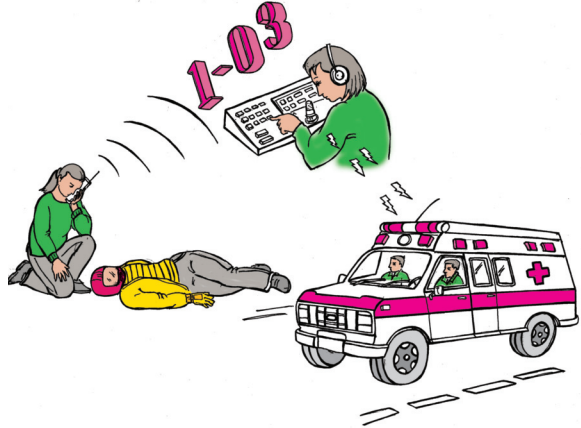
Առաջին բուժօգնություն ցուցաբերողը պարտավոր է առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելուց հետո տուժածին արագորեն հասցնել բուժհաստատություն:

Նա պետք է լինի արագաշարժ, սառնասիրտ, քաջ և ինքնավստահ, ինչպես նաև ունենա գիտելիք և հմտություններ:

Տուժածի հետ շփման «ոսկի կանոններից» են՝

- Նախ գնահատի՛ր և համոզվի՛ր, որ դեպքի վայրը վտանգավոր չէ և կարելի է մոտենալ տուժածին: Եթե վտանգավոր է քո կյանքի համար, փորձի՛ր քայլեր ձեռնարկել վայրն անվտանգ դարձնելու համար:
- Տուժածին տեղափոխի՛ր ապահով վայր (հանի՛ր ջրից, այրվող շինությունից, հակառակորդի կրակի տակից և այլն):
- Կանչի՛ր օգնություն կամ որևէ մեկին ուղարկի՛ր օգնություն կանչելու: Շրջապատի մարդկանց խնդրի՛ր օգնել քեզ:
- Հանգստացրո՛ւ տուժածին, քաջալերի՛ր նրան:
- Սկզբից հոգա՛ մեղմալուրջ՝ կյանքին վտանգ սպառնացող վնասվածքների մասին:
- Մտածի՛ր, որ երևացող վնասվածքները միակը չեն՝ հնարավոր են նաև այլ թաքնված վնասվածքներ:

- Տուժածին նոր վնաս մի՛ հասցրու: Միջամտել՝ նշանակում է նրա համար որևէ օգտակար բան կատարել: Մի դեպքում դա կարող է լինել միայն բուժօգնություն կանչելը, մեկ այլ դեպքում՝ առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելը, երրորդ դեպքում՝ քաջալերելը:
- Մի՛ թող տուժածին միայնակ, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ գնում ես օգնություն կանչելու:
- Մինչև օգնության հասնելը (կամ տեղափոխման ընթացքում) վերահսկի՛ր տուժածի վիճակը՝ մշտապես պատրաստ լինելով օգնության:

Առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելիս խանգարող հանգամանքներից է վախի զգացումը:

Որպեսզի մարդ կարողանա հաղթահարել վախը, նա պետք է ունենա գիտելիքների պաշար, վստահ լինի իր գործողություններում, խուճապի չմատնվի, կենտրոնանա և ընդունի առավել նպատակահարմար որոշումներ:

Հիշիր.

Առաջին օգնություն ցուցաբերելիս պետք է հաղթահարել վախի զգացումը:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ է ԱԲՕ-ն: Ինչո՞ւ է անհրաժեշտ իմանալ ԱԲՕ:
2. Որո՞նք են ԱԲՕ-ի հիմնական խնդիրները:
3. Որո՞նք են հիմնական վնասող գործոնները:
4. Որո՞նք են ԱԲՕ ցուցաբերողի պարտականությունները և տուժածի հետ նրա շփման կանոնները:
5. Ինչպիսի՞ վախեր են ունենում դեպքի ականապեսները:

ԹԵՄԱ. ՏՈՒԺԱԾԻ ՎԻՃԱԿԻ ԳՆԱՀԱՏՈՒՄԸ ԵՎ ՀՐԱՏԱՊ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՓՈԽԼԵՐԸ

Մինչև առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելը նախ անհրաժեշտ է գնահատել տեղանքի անվտանգությունը և տուժածի վիճակը:

Տուժածի *վիճակի գնահատման սխեման* բաղկացած է **երեք հաջորդական փուլերից՝**

1-ին փուլ: *Դեպքի վայրի անվտանգության և տուժածի վիճակի նախնական գնահատում (ոչ ավելի, քան 10 վայրկյան):*

- Որոշել դեպքի վայրին **մոտենալու անվտանգությունն** ինչպես օգնողի, այնպես էլ տուժածի կյանքի համար (*հրդեհի և պայթյունի վրանգ, բարձրությունից վայր ընկնելը, էլեկտրահարվելը, հակառակորդի կողմից կրակահերթեր և այլն*):
- Տուժածին մոտենալուն զուգահեռ որոշել **նախատեսվող ԱԲՕ մոտավոր ծավալը, հետագա գործողությունների պլանը և անհրաժեշտ պարագաները:**

Դրա համար, մինչև տուժածին մոտենալը, դեռևս մի քանի տասնյակ քայլ առաջ կարելի է պարզել նրա վիճակի մասին հետևյալը՝

- *եթե տուժածը շարժվում է, օգնություն է կանչում, զրուցում, ապա նա ողջ է, գիտակցությունը տեղն է,*
- *եթե անշարժ է, չի արձագանքում շրջապատին, կարելի է ենթադրել, որ նա՝*
 - *կամ մահացած է, կամ գտնվում է կլինիկական մահվան մեջ, և թանկ է յուրաքանչյուր վայրկյանը,*
 - *կամ ողջ է, բայց անգիտակից վիճակում է՝ ուշաթափության, կամ էլ կոմայի մեջ (նա պետք է քնային զարկերակի վրա ունենա անոթազարկ), եթե անգիտակից վիճակում է և պառկած է մեջքի վրա, ապա պետք է զգուշանալ լեզվի հեփանկումից, շնչուղիների անցանելիության խանգարումից:*
- *արյան լճակի առկայությունը ենթադրում է արտաքին արյունահոսություն (արդեն իսկ կարող եք որոշել, թե որ մասում պետք է ճնշող վիրակապ կամ լարան դնել),*

- վերջույթների ոչ բնական դիրքը ենթադրում է ոսկրի կոտրվածք,
- եթե տուժածը պառկած է «գորտի» դիրքով, ապա առկա են կոնքի ոսկրերի, ողնաշարի, կոնքազդրային հոդերի վնասվածքներ և, անխուսափելիորեն, վնասվածքային շոկ (կարող եք ծնկների տակ կտորից գլանիկներ դնել և կոշտ պատգարակ ստեղծել՝ տեղափոխելու համար):

Նախնական գնահատումը թույլ է տալիս խուսափել հետագա գործողություններում խուճապից և իրարանցումից, ինչպես նաև ընդունել հավասարակշռված և իրական որոշումներ:

2-րդ փուլ: Կյանքի համար առավել վտանգավոր վիճակների նախանշանների որոշումը (ոչ ավելի, քան 10 վայրկյան):

Սեղմ ժամկետներում որոշել կյանքի համար վտանգավոր հետևյալ վիճակների նախանշանները՝ կլինիկական մահվան, կոմայի, զարկերակային արյունահոսության, պարանոցի, կրծքավանդակի վնասվածքների և այլն:

Անհրաժեշտության դեպքում *անմիջապես ձեռնամուխ լինել* սիրտ-թոքային վերակենդանացմանը, տուժածին կողքային անվտանգ դիրքի բերել, սեղմել արյունահոսող անոթը համապատասխան կետերում և այլն:

Օրինակ՝

- *Եթե տուժածը գտնվում է անգիտակից վիճակում և չի արձագանքում, անհրաժեշտ է ստուգել անոթազարկի առկայությունը քնային զարկերակի վրա՝* տրամադրելով ոչ պակաս, քան 5 վայրկյան և ոչ ավելի, քան 10 վայրկյան և որոշում կայացնել սիրտ-թոքային վերակենդանացումը սկսելու համար: Քնային զարկերակի վրա անոթազարկի բացակայության դեպքում կարող են նկատվել որոշակի «շնչառական» շարժումներ բերանով կամ խռպոտ «հոգեվարքային» շնչառություն: **Քնային զարկերակի վրա անոթազարկի բացա-**

կայությունը հիմնական ազդանշանն է սկսելու սիրտ-թոքային վերականգնումը:

- Եթե տուժածը անգիտակից է, և քնային զարկերակի վրա շոշափվում է անոթազարկը, ապա կարելի է ենթադրել, որ նա կենդանի է և գտնվում է ուշաթափության կամ կոմայի վիճակում: Այս դեպքում կյանքի համար վրանգ է ներկայացնում լեզվի հետրանկման հետևանքով առաջացած շնչափողմունքը կամ շնչուղիների փակվելը փսխման զանգվածներով, արյունով կամ լորձով: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է միջոցներ ձեռք առնել շնչուղիների անցանելիությունը վերականգնելու համար:
- Եթե **կան ուժեղ արտաքին արյունահոսության նշաններ**, ապա պետք է պարզել, թե մարմնի որ մասից է այն տեղի ունենում.
 - եթե կրծքավանդակից է, ապա պետք է կասկածել կրծքավանդակի թափանցող վնասվածք և, որքան կարելի է արագ, առանց հագուստը հանելու, մինչև անհրաժեշտ վիրակապ դնելը, ձեռքի ափը սեղմել վերքի շրջանում,
 - եթե պարանոցից է, մատր սեղմել անոթին, այնուհետև մի քանի շերտ ծավաժ կտորով կամ բինտով կապարել վերքի ճնշող համապատասխան վիրակապում,
 - եթե վերջույթներից է, վերքի վրա դնել ճնշող վիրակապ՝ արյունահոսությունը չդադարելու դեպքում լարան դնել վերքից վերև՝ կենտրոնների վրա:

3-րդ փուլ: Արտաքին զննում (վերքերի, ոսկրերի և հոդերի վնասվածքների նշանների հայտնաբերում):

Հայտնաբերել առկա վերքերը, ոսկրերի և հոդերի վնասվածքների նշանները: Դրա համար նախ ուշադրություն դարձնել տուժածի և, մասնավորապես, նրա վերջույթների դիրքին:

Այս փուլում առաջնահերթությունը տրվում է ոչ թե իրականացման ժամանակին, այլ տուժածի նկատմամբ հոգատար վերաբերմունքին՝ նպատակ ունենալով նաև կանխել վնասվածքային շոկը և նրա բարդությունները:

Տեղանքի և տուժածի վիճակի գնահատումից բացի պետք է գնահատվի նաև օգնողի *հնարավորությունները և հագեցվածությունը* (դե-

ղարկղ և բժշկական պարագաներ կամ ձեռքի տակ եղած միջոցներ), ինչպես նաև օգնություն կանչելու պայմանները և միջոցները:

Տուժածների տեսակավորումը: Տուժածներին առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելիս առաջնահերթ խնդիրներից մեկը *նրանց տեսակավորումն է:* Գնահատելով յուրաքանչյուր տուժածի վիճակը և հասկանալով վնասվածքի էությունը, կարելի է իրականացնել ճիշտ տեսակավորում:

Տեսակավորման ժամանակ տուժածները խմբավորվում են ըստ ծանրության աստիճանի և առաջին բուժօգնությունը ցուցաբերվում է ըստ առաջնահերթության:

Նախ և առաջ ուժերը կենտրոնացվում են այն տուժածների վրա, որոնք ունեն ծանր վնասվածքներ՝ օրգանիզմի կենսական կարևոր ֆունկցիաների աճող խանգարումներով:

Առանձնացվում են նաև այն տուժածները, որոնք կարող են վտանգ ներկայացնել շրջապատի համար (վարակիչ կամ հոգեէնյարդային):

Հաջորդ խումբը մահացած կամ կյանքի հետ անհամատեղելի վնասվածքներով տուժածներն են:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ի՞նչ փուլերից է բաղկացած դեպքի վայրի և տուժածի վիճակի գնահատումը:
2. Ի՞նչ կարելի է ենթադրել, եթե տուժածը անշարժ է և չի արձագանքում շրջապատին:
3. Ի՞նչ պետք է անել, երբ տուժածը գտնվում է անգիտակից վիճակում:
4. Ի՞նչ է անհրաժեշտ անել արյունահոսությունների դեպքում:
5. Ո՞ր դեպքերում պետք է ահազանգել շտապ բուժօգնություն:

ԹԵՄԱ. ԱՌԱՋԻՆ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ

Առաջին բուժօգնության հիմունքների իմացությունն ավելի է կարևորվում նաև այն պատճառով, որ Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է վտանգավոր սեյսմիկ գոտում: Հանրապետությունում կան ատոմային է-

լեկտրակայան, արդյունաբերական, քիմիական մի շարք մեծ գործարաններ, ջրամբարներ, թունելներ, որոնք կարող են դառնալ բնական և տեխնածին աղետների աղբյուր: Առաջանում են արտակարգ իրավիճակներ, որոնց հետևանքների վերացմանը երբեմն ներգրավվում է նաև բանակը:

Արտակարգ իրավիճակների ժամանակ միանգամից առաջանում է կտրուկ անհամապատասխանություն անհետաձգելի բուժօգնության կարիք ունեցող տուժածների քանակի և տեղի առողջապահության համակարգի օգնության հնարավորության միջև: Իսկ ցանկացած աղետի ժամանակ, մինչև օգնության ժամանելը, որը, սովորաբար, տևում է մի քանի ժամ, առաջին բուժօգնությունը հնարավոր է ստանալ միայն ինքնօգնության և փոխօգնության կարգով:

Յուրաքանչյուր աղետի դեպքում տուժածների և զոհվածների քանակը կախված է մի շարք պայմաններից, մասնավորապես՝ վնասող գործոնի տևողությունից, աղետի գոտում բնակչության խտությունից, շինությունների բնույթից, բնակչության պատրաստվածության աստիճանից և այլն: Օրինակ՝ երկրաշարժի ժամանակ վնասվածքների 45 %-ը առաջ է գալիս շինությունների ընկնող կառուցվածքներից, իսկ 55 %-ը՝ մարդկանց սխալ պահվածքից (խուճապ, պատասպարվել չկարողանալը, բարձրությունից վայր ընկնելը և այլն):

Աղետի գոտում, հատկապես երկրաշարժերից և ջրհեղեղներից հետո, կտրուկ բարդանում է նաև սանիտարահամաճարակային իրավիճակը, ավելանում են *աղետտամոքսային* և *շնչառական* բնույթի հիվանդությունները, իսկ բարդացած իրավիճակներում՝ նաև հատուկ վտանգավոր վարակները (խոլերա):

Արտակարգ իրավիճակների և դժբախտ պատահարների բժշկամարտավարական բնութագրերը

Տարբեր արտակարգ իրավիճակներում առաջին բուժօգնություն ցուցաբերելիս արագ կողմնորոշվելու համար պետք է գիտենալ յուրաքանչյուր արտակարգ իրավիճակի բժշկամարտավարական բնութագիրը:

Աղետների բժշկամարտավարական բնութագիրը ներառում է աղետի ժամանակ վնասող գործոնները, մարդկային կորուստների բնութագիրը (քանակը և կառուցվածքը), առողջապահության կառույցների շար-

քից դուրս գալու աստիճանը, աղետի գոտում վարակվածության առկայությունը կամ բացակայությունը և այլն:

Դիտարկենք մի շարք առավել հանդիպող ԱԻ բժշկամարտավարական բնութագրեր:

Հրդեհապայթյունավտանգ օբյեկտներում վթարների բժշկամարտավարական բնութագրերը: Արտակարգ իրավիճակներում հրդեհները գրավում են առաջին տեղերից մեկը:

Այս վթարների ժամանակ հիմնական վնասող գործոններն են՝ առաջացած թունավոր նյութերը, հրդեհի ջերմային ճառագայթումը, այրվածքները, պայթյունից առաջացած օդի հարվածային ալիքը և բեկորները:

Քիմիական օբյեկտներում ուժեղ ազդեցության թունավոր նյութերի արտանետումով վթարների բժշկամարտավարական բնութագրերը: Այդպիսի վթարների ժամանակ հիմնականում գերակշռում են տուժածների շնչառական ախտահարումները, բայց հանդիպում են նաև մաշկի, աչքերի, ինչպես նաև ջրի և սննդի միջոցով ախտահարվելու տարբերակներ:

Քանի որ քիմիական նյութերի մի մասը դյուրավառ և պայթյունավտանգ է, ապա զանգվածային ծանր թունավորումներից բացի չի բացառվում նաև համապատասխան վնասվածքներով տուժածների առկայությունը դեպքի վայրում:

Մեծ դժվարություն է ներկայացնում այդպիսի տուժածներին առաջին բուժօգնության ցուցաբերումը, քանի որ նրանց և իրենց հագուստները պետք է նախապես սանիտարական մշակման ենթարկել, որը տվյալ պահին ոչ միշտ է հնարավոր իրականացնել: Բացի այդ, վթարի օջախում դեռ պահպանվում են թունավոր նյութերը, և առանց անհատական պաշտպանիչ միջոցների հնարավոր չէ այնտեղ առաջին բուժօգնություն ցուցաբերել:

Այդ է պատճառը, որ այս դեպքերում մահացու ելքը կազմում է տուժածների մոտ 35%-ը:

Երկաթուղային տրանսպորտում աղետների բժշկամարտավարական բնութագրերը: Երկաթուղային աղետներ

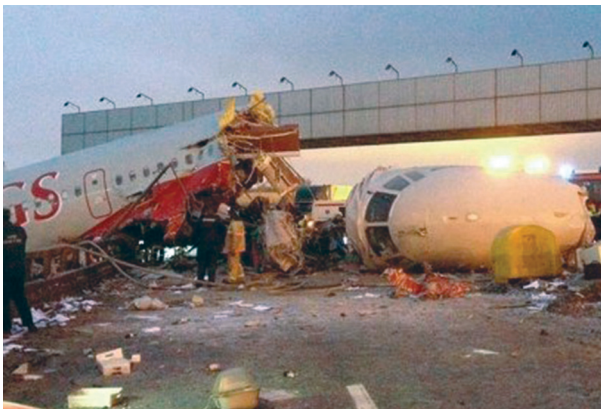

րից տուժածների 90%-ի մոտ հանդիպում են մեխանիկական վնասվածքներ՝ փափուկ հյուսվածքների սալջարդ, վերջույթների փակ կոտորվածքներ և գանգուղեղային փակ վնասվածքներ՝ ուղեղի ծանր աստիճանի ցնցումով և այլն: Մի մասի մոտ կարող են հանդիպել նաև այրվածքներ:

Տուժածների 60%-ի մոտ, բացի բազմաթիվ և զուգորդված վնասվածքներից, հանդիպում է նաև երկարատև ճմլման համախտանիշ, երբ տուժածին հնարավոր չի լինում արագ ազատել վագոնների ձևախախտված կառուցվածքներից:

Երկաթուղային աղետներից տուժածներին օգնությունը գրեթե միշտ դժվարանում է, քանի որ այս աղետները հիմնականում տեղի են ունենում գիշերը և բնակավայրերից հեռու, դժվարամատչելի վայրերում:

Ավիացիոն աղետների բժշկամարտավարական բնութագրերը: Աշխարհում տարեկան տեղի են ունենում բազմաթիվ ավիացիոն աղետներ,

որոնց զոհ են դառնում հազարավոր մարդիկ: Ավիացիոն բոլոր աղետների 80%-ը տեղի է ունենում օդանավակայաններից մոտ 9 կմ շառավղով տարածքում՝ վայրէջքի նախապատրաստվելիս և վայրէջքի ժամանակ:

Պետք է հիշել նաև, որ հարկադիր վայրէջքից հետո առաջանում է հրդեհ, և կարող է տեղի ունենալ պայթյուն, ուստի պետք է անմիջապես լքել ինքնաթիռը:

Վարակիչ հիվանդությունների համաճարակային օջախների բժշկամարտավարական բնութագրերը: Աղետի գոտիներում *համաճարակային օջախը* այն տարածքն է, որտեղ ժամանակի որոշակի կարճ սահմանում ի հայտ է եկել մարդկանց զանգվածային հիվանդացում վարակիչ հիվանդությամբ, և վտանգ կա տարածվելու:

Աղետի գոտիներում վարակիչ հիվանդությունների համաճարակային օջախներ առաջանում են, *քանի որ՝*

- ավերվում է կոմունալ համակարգը (ջրամատակարարում, կոյուղի, ջեռուցում),

- մարդկանց և կենդանիների դիակները սկսում են քայքայվել,
- նկատվում է կրծողների զանգվածային բազմացում իրենց համաճարակներով հանդերձ,
- խանգարվում են սանիտարահիգիենիկ և հակահամաճարակային, ինչպես նաև բուժկանխարգելիչ հաստատությունների աշխատանքները:

Աղետալի *ջրածածկումների* բժշկամարտավարական բնութագրերը: Վերջին 100 տարում երկրագնդում ջրհեղեղներից զոհվել է 9 միլիոն մարդ, մինչդեռ երկրաշարժերից՝ 1 միլիոն:

Ջրհեղեղների ժամանակ մարդկանց վիճակը ծայրահեղ ծանր է, քանի որ նրանք ենթարկվում են սառը ջրի և քամու ազդեցությանը, առաջանում են ցրտահարություն և այլ հիվանդություններ (ծանր թոքաբորբ):

Շրջապատում գտնվող ողջ աղբը և կոյուղու պարունակությունը, սննդամթերքը, կենդանիների դիակները խառնվում են ջրին և աղտոտում այն: Այդ է պատճառը, որ խոշոր ջրհեղեղներին, սովորաբար, հաջորդում են սովը և վարակիչ հիվանդությունների համաճարակները (դիզենտերիա, հեպատիտ):

Այդ պայմաններում արգելվում է օգտագործել ջուրը և ջուրն ընկած սննդամթերքը:

Բացի ջրահեղձումից, մարդիկ կարող են նաև վնասվածքներ ստանալ ջրի հետ բերվող քարերի, ծառերի և այլ առարկաների հարվածներից:

Արոմային էլեկտրակայանների վթարների ժամանակ *ռադիոակտիվ վարակման գոտիների* բժշկամարտավարական բնութագրերը: Այս վթարների ժամանակ արտանետված ռադիոակտիվ նյութերը, աղտոտելով շրջակա միջավայրը, նստում են նաև հագուստի և մաշկի վրա, թափանցում են օրգանիզմ վերքերի, շնչառության և սննդի միջոցով:

Թափանցելով օրգանիզմ, դրանք արյան միջոցով տարածվում և կուտակվում են որոշակի օրգաններում (վահանագեղձ, ոսկրեր և այլն):

Միջուկի քայքայումից առաջացող *իոնացված ճառագայթումները* մարդը չի զգում, չնայած այս դեպքում էներգիայի քանակը բավական է, որ օրգանիզմում առաջացնի անդառնալի փոփոխություններ (ճառագայթային հիվանդություն, այրվածքներ, կուրություն, քաղցկեղ, ժամանակից շուտ ծերացում, արյան հիվանդություններ և այլն)՝ ազդելով նաև նրա հետագա սերունդների վրա (գենետիկ հետևանքներ):

Ճառագայթային վթարի մասին *ահազանգ ստանալուց հետո* պետք է հետևել ռադիոյով կամ հեռուստացույցով հաղորդվող հրահանգներին: Անհրաժեշտ է փակել դռները, պատուհանները, օդանցքերը՝ ռադիոակտիվ մասնիկներից պաշտպանվելու համար: Օգտագործել հատուկ արտահագուստ, դիմակներ, գլխաշոր, ակնոց, ձեռնոցներ և կանխարգելիչ կամ բուժիչ դեղամիջոցներ (կալիումի յոդիդ և այլն):

Համապատասխան պաշտպանական միջոցները ժամանակին կիրառելու և բուժումը սկսելու դեպքում կարող ենք նվազագույնի հասցնել հնարավոր բարդությունները:

Հիշիր.

Ծանր վնասվածքներ ունեցողների մոտ 30 %-ը մահանում է առաջին ժամվա ընթացքում, 60 %-ը՝ երեք ժամ հետո, 90 %-ը՝ վեց ժամ հետո:

«Ոսկի ժամանակ»-ի ճիշտ օգտագործումը կփրկի բազմաթիվ մարդկանց կյանք:

Հարցեր և առաջադրանքներ

1. Ինչպիսի վնասվածքներ կարող են առաջանալ հրդեհապայթյունավտանգ օբյեկտներում վթարների ժամանակ:
2. Ինչպիսի վնասվածքներ կարող են առաջանալ քիմիական օբյեկտներում առաջացած վթարներից:
3. Ինչպիսի վնասվածքներ կարող են առաջանալ երկաթուղային տրանսպորտում առաջացած աղետներից:
4. Ինչպիսի են ավիացիոն աղետներից առաջացած վնասվածքները:
5. Որո՞նք են աղետների ժամանակ վարակիչ հիվանդությունների տարածմանը նպաստող գործոնները:
6. Ի՞նչ բժշկական հետևանքներ կարող են առաջացնել աղետալի ջրածածկումները:
7. Ի՞նչ ախտահարումներ կարող է առաջացնել իոնացված ճառագայթումը:
8. Ինչպիսի քայլեր պետք է ձեռնարկել ճառագայթային աղետի ահազանգի ժամանակ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՕՐԵՆՔԸ

«ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍ» ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔԱՐՅՐԱԳՈՒՅՆ ԿՈԶՄԱՆ ՄԱՍԻՆ

*«Հայաստանի ազգային հերոս»
բարձրագույն կոչումը շնորհվում է երկրի
պաշտպանության ու իրավահարգի
ամրապնդման բնագավառում և ազգային
նշանակալի արժեքների սրբաշնչական
գործում Հայաստանի Հանրապետությանը
մատուցած համազգային նշանակություն
ունեցող բացառիկ ծառայությունների
համար:*

*Հաստատված է
Հայաստանի Հանրապետության
նախագահի կողմից 26 հուլիսի 1993թ.*

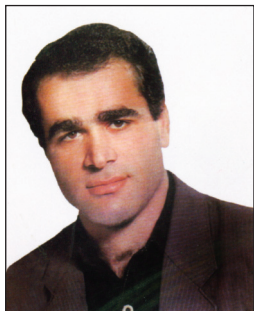
«ՈՍԿԵ ԱՐԾԻՎ» ՇՔԱՆՇԱՆ

*«Ոսկե արծիվ» շքանշանը հանձնվում է
«Արցախի հերոս» բարձրագույն կոչման
արժանացած անձանց: «Արցախի հերոս»
բարձրագույն կոչումը շնորհվում է պետության
պաշտպանության, նրա տնտեսական
հզորության ամրապնդման և ազգային
նշանակալի արժեքների սրբաշնչական գործում
մատուցած բացառիկ ծառայությունների
համար:*

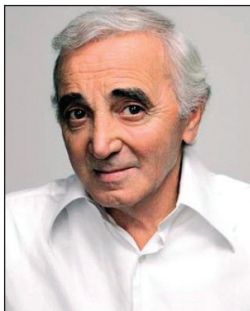

*Հիմնադրված է ԼՂՀ Ազգային ժողովի
1996թ. ապրիլի 27-ին*

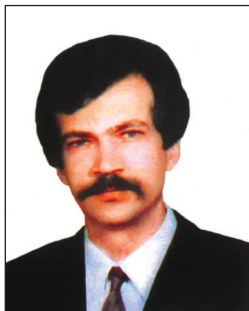
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍՆԵՐ

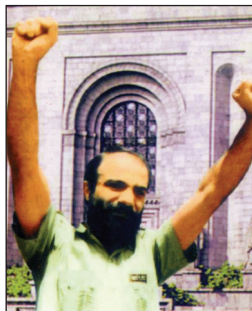
Արաիհամյան Զիվան

Ագնավուր Շաու

Այվազյան Վիպյա

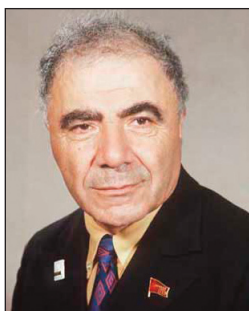
Գորգիսյան Մովսես

Դեմիրճյան Կարեն

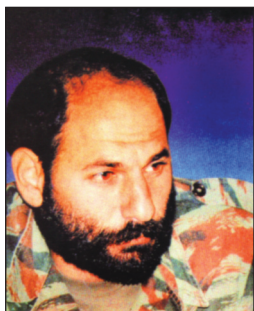
Կրպեյան Թաթուլ

Համբարձումյան Վիկտոր

Մանուկյան Ալեք

Մելքոնյան Մոնթե

Միքայելյան Գեղազնիկ

Պողոսյան Յուրա

Ռիժկով Նիկոլայ

Սարգսյան Վազգեն

Վազգեն Ա Կաթողիկոս

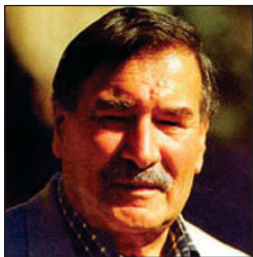

Քըրքորյան Քըրք

ԱՐՑԱԽԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐ

Բաբայան Սամվել

Բալայան Ջորի

Բաղասանյան Վիդալի

Գաղափարյան Ժորա

Գրիգորյան Մանվել

Իվանյան Քրիստափոր

Կարապետյան Սամվել

Հակոբյան Մովսես

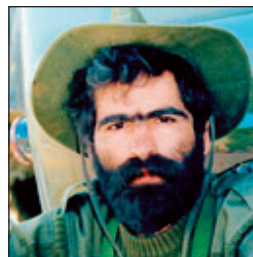
Նարամյան Արշավիր

Նույն Աշուր

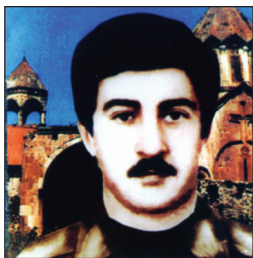
Ղուկասյան Արկադի

Ղևոնդյան Պեպրոս

Մեղքոնյան Մոնթե

Պողոսյան Յուրա

Սարգսյան Սերժ

Սարգսյան Վազգեն

Վարդևանյան Վահագն

Տեր-Թադևոսյան Արկադի

Քոչարյան Ռոբերտ

Օհանյան Սեյրան

ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲԱՌԱՅԱՆԿ

Ա

Авангард - Առաջապահ
Автомат - Ավտոմատ
Автоспуск - Ինքնաթողք
Амбразура - Հրակնատ
Антабка - Փոկակալ
Арьергард - Վերջապահ
Атака - Գրոհ
Атака в пешем порядке - Հետիոտն
գրոհ

Б

Батальон - Գումարտակ
Батарея - Մարտկոց
Ближайшая задача - Առաջնահերթ
(մերձավոր) խնդիր, առաջա-
դրանք
Блиндаж - Բլինդաժ
Боевая готовность - Մարտական
պատրաստականություն
Боевая машина пехоты (БМП) -
Հետևակի մարտական մեքենա
(ՀՄՄ)
Боевая подготовка - Մարտական
պատրաստություն
Боевое дежурство - Մարտական
հերթապահություն
Боевое слаживание - Մարտական
ներդաշնակում
Боевое обеспечение - Մարտական
ապահովում
Боевой взвод - Մարտական ուր

Боевой комплект (БК) - Մարտական
լրակազմ (ՄԼ)
Боевой порядок - Մարտակարգ
Боезапас - Մարտապաշար
Боек - Զարկանաձայր
Бой - 1. Մարտ, 2. Նշանագարկ
Бойница - Հրակնատ
Бронебойный - Զրահահար
Бронетранспортер - Զրահափոխա-
դրիչ
Буря - Փոթորիկ

В

Вечерняя поверка - Երեկոյան ան-
վանականչ
Взаимодействие - Փոխգործողու-
թյուն
Взаимопомощь - Փոխօգնություն
Взвод - Դասակ
Взвод автоспуска - Ինքնաթողքի
ուր
Взрыватель - Պայթուցիչ
Взрывчатое вещество (ВВ) - Պայթու-
ցիկ նյութ
Виды вооруженных сил - Զինված
ուժերի տեսակներ
Винт - Պտուտակ
Винтовка малокалиберная - Փոքր
տրամաչափի հրացան
Вкладыш - Ներդրակ
Военная доктрина - Ռազմական
հայեցակարգ

Военная присяга - Զինվորական եր-
դում

Военная техника - Ռազմական տեխ-
նիկա

Военный городок - Զինվորական
ավան

Военный комендант - Զինվորական
պարետ

Военный парад - Զորահանդես

Возвратная пружина - Հետադարձ
զսպանակ

Возвратный механизм - Հետադարձ
մեխանիզմ

Возимое снаряжение - Փոխադրովի
հանդերձանք

Вооружение - Սպառազինություն

Воспламенитель - Բոցավառիչ

Встречный бой - Հանդիպական մարտ

Втулка - Ականց

Выбрасыватель - Նետիչ

Выветривание - Հողմնահարում

Выколотка - Թափահանիչ

Вырез - Կտրվածք

Высокоточное оружие - Գերճշգրիտ
զենք

Выстрел - 1. Կրակոց, 2. Արկ

Выступ - Ելուն

Գ

Газовая камера - Գազախուց

Газовая трубка - Գազախողովակ

Газовый поршень - Գազամխոց

Гайка - Պնդողակ

Гарнизон - Կայազոր

Гильза - Պարկուճ

Гипоцентр - Հիպոկենտրոն

Головная походная заставка - Գլխա-
մասային երթային ուղեկալ

Головной дозор - Գլխամասային
դետր

Гололед - Մերկասառույց

Град - Կարկուտ

Граната - Նռնակ

Гранатомет - Նռնականետ

Гроза - Ամպրոպ

Դ

Дальнейшая задача - Հետագա
խնդիր

Дамба - Պատնեշ

Двухшереножный строй - Երկտո-
ղան շարք

Дежурный - Հերթապահ

Деление шкалы - Սանդղակի բա-
ժանք

Десантирование - Դեսանտավորում

Дистанция - Հեռավորություն

Дневальный - Օրապահ

Дозор - Դետր

Досылатель - Ներմղիչ

Дуло - Փողաբերան

Ե

Единоначалие - Միանձնյա ղեկավա-
րություն

Ершик - Խոզանակ (կլոր խոզանակ)

Զ

Заградительный огонь - Խափանիչ
(արգելափակիչ) կրակ

Залповый огонь - Համազարկային
կրակ

Замыкающий - Վերջապահ

Запал - Բռնկիչ

Запас - 1. Պահեստազոր, 2. Պաշար

Запас хода - Ընթացապաշար

Запасный командный пункт - Պահեստային հրամանատարական կետ
 Заряд - Լիցք
 Засада - Դարան
 Застава - Ուղեկալ
 Засуха - Երաշտ
 Защелка - Մղվակ
 Защелка магазина - Պահեստատուփի մղվակ
 Защелка хомутика - Անրիկի մղվակ
 Защита от оружия массового поражения (ЗОМП) - Պաշտպանություն զանգվածային խոցման (ոչնչացման) զենքից (ՊԶԽԶ)
 Землетрясение - Երկրաշարժ
 Земная кора - Երկրակեղև

И

Извлекатель - Փամփշտահան
 Имитация - Նմանակում
 Инженерно-саперное отделение - Ինժեներասակրային ջոկ
 Интервал - Տարածություն
 Исходные данные - Ելակետային տվյալներ
 Исходный пункт - Ելման կետ
 Исходный район - Ելման շրջան
 Исходный рубеж - Ելման բնագիծ

К

Казенная часть ствола - Փողի հետնամաս
 Калибр - Տրամաչափ
 Канал ствола - Փողանցք
 Капсюль - Հրապատիճ
 Капсюль-детонатор - Հրապատիճ-ճայթիչ

Караульная служба - Պահակային ծառայություն
 Караульное помещение - Պահակատուն
 Кинжальный огонь - Դաշունային կրակ
 Колодка прицела - Նշանոցի կոճակ
 Колонна - Շարասյուն
 Колонна по одному - Միաշարասյուն
 Колонна по три - Եռաշարասյուն
 Колонна по четыре - Քառաշարասյուն
 Команда - 1. Հրաման, 2. Հրամանատարություն, 3. Անձնախումբ
 Командно-наблюдательный пункт - Հրամանատարական դիտակետ
 Компенсатор - Փոխհատուցիչ
 Комплекс - Համալիր
 Комплект - Լրակազմ
 Курок - Հրահան
 Кучность боя - Նշանագարկի կուտակվածություն

Л

Ликвидация - Վերացում
 Линия прицеливания - Նշանառման գիծ
 Линия связи - Կապուղի
 Ложные позиции - Կեղծ դիրքեր
 Ложный передний край - Կեղծ առջևի եզր (գիծ)
 Локализация - Տեղափակում

М

Магазин - Պահեստատուի
 Маневр - 1. Զորաշարժ, 2. Խուսանակում (խուսավարում)

Маневренная оборона - Զորաշար-
ժային պաշտպանություն
Марш - Ռազմերթ
Масленка - Յուղաման
Миномет - Ականանետ
Минометная батарея - Ականանե-
տային մարտկոց
Мишень - Թիրախ
Мобилизация - Զորահավաք
Мотострелковая рота - Մոտոհրա-
ծգային վաշտ
Муфта - Կցորդիչ (ազույց)
Мушка - Նշանահատիկ

Н

Наблюдатель - Դիտորդ
Наблюдательный пункт - Դիտակետ
Наводнение - Ջրհեղեղ
Налет - 1. Հանկարծակի հարձակում,
2. Ասպատակում
Направляющий - Ուղղափառ
Нарез - Ալրու
Нарезной ствол - Ալրուափող
Наставление - Հրահանգ
Настильная траектория - Գետնա-
մերձ հետագիծ
Недолет - Թերաթռիչք
Некомплект - Թերակազմ
Непосредственный начальник - Ան-
միջական պետ
Непрерывный огонь - Անընդհատ
կրակ
Ниша - Խրամախորշ
Ножны - Պատյան
Носимое снаряжение - Կրովի հան-
դերձանք

Օ

Обвал - Փլուզում
Обойма - Պահունակ
Обход - Շրջանցում
Обходящий отряд - Շրջանցող
ջոկատ
Общевойсковые уставы - Համազորա-
յին կանոնադրություններ
Овраг - Հեղեղատ
Огневая засада - Կրակային դարան
Огневая подготовка - Կրակային
պատրաստություն
Огневая подготовка атаки - Կրա-
կային նախապատրաստու-
թյուն
Огневое поражение - Կրակային
խոցում
Одиночный огонь - Մենահատ կրակ
Одношереночный - Միատողան
Окоп - Խրամատ
Опознавательные знаки - Տարբերիչ
նշաններ
Оползень - Սողանք
Опорная стена - Հենապատ
Организация взаимодействия -
Փոխգործողության կազմակեր-
պում
Ориентир - Կողմնորոշիչ
Осечка - Փուստ (չկրակվելը)
Осколочная граната - Բեկորային
նռնակ
Основание мушки - Նշանահատիկի
հիմք
Ось - Սոնի (առանցք)
Отбой - Ավարտ
Отдание воинской почести - Զինվո-
րական հարգանքի մատուցում
Отдача оружия - Զենքի հետհարված

Отзыв - Պատասխան	Подслушивание - Գաղտնալսում
Отражатель - 1. Արտամղիչ, 2. Անդրադարձիչ	Подъем по тревоге - Վերկաց տագնապի ազդանշանով
Отражение атаки - Գրոհի հետմղում	Полигон - Զորավարժարան
Отход - Նահանջ (հետքաշում)	Положение - 1. Կանոնակարգ, 2. Տեղադրություն, դիրք
Оценка обстановки - Իրադրության գնահատում	Полозок - Սահաձող
Охват - Թևանցում	Порода - Ապար
	Поршень - Մխոց
	Пост - Պահակետ
	Походное охранение - Երթային պահպանություն
	Походный порядок - Երթակարգ
	Походный строй - Երթային շարք
	Походный шаг - Երթային քայլ
	Предбоевой порядок - Նախամարտակարգ
	Предварительная команда - Նախնական հրաման
	Предохранитель - 1. Ապահովիչ, 2. Պահպանակ
	Предохранитель мушки - Նշանահատիկի պահպանակ
	Привал - Երթադադար
	Приданные силы - Տրված ուժեր
	Приказ - Հրաման
	Приказание - Կարգադրություն
	Приклад - Կոթ (խզակոթ)
	Прицел - Նշանոց
	Прицеливание - Նշանառություն (նշանառում)
	Прицельная планка - Նշանաձողիկ
	Прицельный огонь - Նշանառու կրակ
	Продольный паз - Երկայնակի փորակ (ակոս)
	Пропуск - 1. Անցագիր, 2. Անցարան
	Противостояние - Դիմակայում

Ս

Пакля - Խծուծ	
Парад войск - Զորահանդես	
Пароль - Նշանաբառ	
Патрон - Փամփուշտ	
Патронник - Փամփշտանոց	
Патруль - Պարել	
Пенал - Պահատուփ	
Перегруппировка сил - Ուժերի վերախմբավորում	
Передний край - Առջևի եզր (զիծ)	
Передовая позиция - Առաջապահ դիրք	
Передовой отряд - Առաջապահ ջոկատ	
Перекрестный огонь - Խաչաձև կրակ	
Перекрытая щель - Ծածկված ճեղք (ծածկաճեղք)	
Перелет - Գերաթռիչք	
Пехота - Հետևակ	
Пехотинец - Հետևակային	
Поддерживающие силы - Աջակցող ուժեր	
Пистолетная рукоятка - Ատրճանակային բռնակ	
Подаватель магазина - Պահեստատուփի մատուցիչ	
Поддон - Տակնոց	

Противотанковый взвод - Հակա-
տանկային դասակ
Протирка - Մաքրիչ
Профиль - 1. Կտրվածք (խրամատի),
2. Դասաճյուղ
Прямая наводка - Ուղիղ նշանառու-
թյուն
Прямой начальник - Ուղղակի պետ
Пулеметное отделение - Գնդացրա-
յին ջոկ
Пуля - Գնդակ
Пункт регулирования - Կարգավոր-
ման կետ
Пункт специальной обработки -
Հատուկ մշակման կետ

Ք

Радиоэлектронная борьба - Ռադիո-
էլեկտրոնային պայքար
Разведка - Հետախուզություն
Разведка боем - Մարտով հետա-
խուզություն
Разведывательная засада - Հետա-
խուզական դարան
Разведывательный дозор - Հետա-
խուզական դետք
Развернутый строй - Ծավալուն շարք
Развертывание - Ծավալում
Развод на занятие - Շարում պա-
րապնունքի համար
Разводящий - Պահակադիր
Разомкнись - Նուրացիր
Разомкнутый строй - Նուր շարք
Разрушающий огонь - Ավերիչ կրակ
Разрывной заряд - Պայթուցիկ լիցք
Район сосредоточения - Կենտրո-
նացման շրջան
Рама - Շրջանակ

Расписание занятий - Դասացուցակ
Распорядок дня - Օրվա կարգա-
ցուցակ
Распоряжение - Կարգադրություն
Рассеивание пуль - Գնդակների
ցրում
Расчет - Հաշվարկ
Резьба - Պարուրակ
Рейдовый отряд - Մարտարշավային
ջոկատ
Рекогносцировка - Տեղագնում
Ровная мушка - Հավասար նշանա-
հատիկ
Род войск - Զորատեսակ
Рубеж развертывания - Ծավալման
րնագիծ
Рубеж регулирования - Կարգավոր-
ման րնագիծ
Рубеж спешивания - Հետևակացման
րնագիծ

Շ

Самопомощь - Ինքնօգնություն
Самоходно-артиллерийский диви-
зион - Ինքնագնաց հրետա-
նային դիվիզիոն
Сапер - Սակրավոր
Саперное отделение - Սակրային ջոկ
Свертывание - Ապաժավալում
Свертывание из боевого
порядка в предбоевой - Ապաժավա-
լում մարտակարգից նախա-
մարտակարգի
Селерегулирующий - Սելավակար-
գավորիչ
Сель - Սելավ
Секрет - 1. Գաղտնիք, 2. Գաղտնա-
պահակ (գաղտնաջոկատ)

Силы прикрытия - Պատասպարող ուժեր

Смена караулов - Պահակախմբերի փոխարինում (հերթափոխ)

Смерч - Մրրկայուն

Снайпер - Դիպուկահար

Соединительная муфта - Միացնող կցորդիչ

Сосредоточение огня - Կրակի կենտրոնացում

Сосредоточенный огонь - Կենտրոնացված կրակ

Сотрясение - Ցնցում

Спешивание - Հետևակացում

Спусковой крючок - Զգան

Спусковой рычаг - Զգանալծակ

Средняя точка попадания - Միջին դիպման կետ

Ствол - Փող

Ствольная коробка - Փողատուփ

Ствольная накладка - Փողի պահպանակ

Сторожевая застава - Պահակային ուղեկալ

Сторожевое охранение - Պահակային պահպանություն

Сторожевой пост - Պահակային կետ (պահակակետ)

Стрелковое оружие - Հրազեն

Стрельбище - Հրաձգարան

Строевая стойка - Շարային կեցվածք

Строевой прием - Շարային վարժածն

Строевой смотр - Շարային ստուգատես

Суточный наряд - Շուրջօրյա վերակարգ

Դ

Тактическое учение - Մարտավարական զորավարություն

Танкоопасное направление - Տանկավտանգ ուղղություն

Техногенное бедствие - Տեխնածին աղետ

Точка прицеливания - Նշանառման կետ

Траектория - Հետագիծ

Траншея - Խրամուղի

Трассирующая пуля - Լուսածրող գնդակ

Ս

Убойное действие - Մահաբեր ազդեցություն

Увольнение - 1. Արձակում, 2. Զորացրում

Увольнение в запас - Զորացրում պահեստազոր

Увольнение из расположения части - Արձակում զորամասի տարածքից

Угол прицеливания - Նշանառման անկյուն

Ударник - Զարկան

Ударно-спусковой механизм - Զարկանաձգային (հարվածաձգանային) մեխանիզմ

Укрепленный район - Ամրացված շրջան

Уничтожающий огонь - Կործանիչ կրակ

Упор - Հենակ (հենարան)

Управление огнем - Կրակի կառավարում

Управление полка - Գնդի վարչա-
կազմ

Упреждение - Առաջանշանառում

Ураган - Մրրիկ

Утренний осмотр - Առավոտյան
ստուգում

Փ

Фиксатор - Սևեռիչ

Формуляр - Տեղեկամատյան

Фортификационное сооружение -
Ամրաշինական կառույց (ամրա-
կառույց)

Фронт - 1. Ռազմաճակատ, 2. Ճա-
կատ

Ք

Ход сообщения - Հաղորդակցության
ուղի

Хомутик - Անրիկ

Շ

Щапфа - Դարձյակ

Щевье - Փողակալ

Целеуказание - 1. Նշանացուցում,
2. Նպատականշում

Целик - Ուղղան

Цель - 1. Նշանակետ, 2. Նպատակ

Цикл - Դասաշար

Չ

Часовой - Ժամապահ

Частичная обработка - Մասնակի
մշակում

Պ

Шайба - Տափօղակ

Шептало - Ձգանիկ

Шеренга - Տողան

Шквал - Փոթորիկ

Шомпол - Շամփուր

Шпилька - Գամասեղ

Штык-нож - Սվին-դանակ

Штифт - Բույթ

Штурмовая группа - Գրոհային
խումբ

Յ

Эвакуация - Տարահանում

Экипаж - Անձնակազմ

Экипировка - Հանդերձավորում

Эпицентр - Էպիկենտրոն

Ե

Ядерное оружие - Միջուկային զենք

Ядро - Միջուկ

Ячейка - Խրամաբջիջ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀՀ ԶՈՒ ԵՎ ՌԱԶՄԱՐՎԵՍՏԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ	3
Նախնական զինվորական պատրաստության էությունը, խնդիրները, օրենսդրական հիմքերը	3
ՀՀ զինված ուժերի խնդիրները, կառուցվածքը	6
ՀՀ պետական խորհրդանշաններ	10
ՀՀ զինված ուժերի զինանշանը, զորամասի մարտական դրոշը, զինվորական երգումը, բանակի երգը	12
Հայ զինվորականի վարքականոնը.....	15
ՀՀ ԶՈՒ ՀԱՄԱԶՈՐԱՅԻՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐՔԵՐ	19
ՀՀ ԶՈՒ կանոնագրքերի գործառության ոլորտները	20
ՀՀ զինված ուժերի զինվորական կոչումներ: Պետեր և ենթականեր	23
Հրաման և կարգադրություն: Զինվորական ողջույն	27
ՄԱՐՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ	31
Ժամանակակից համազորային մարտ, բնութագիրը, տեսակները: Մոտոհրաձգային ջոկի երթակարգը և մարտակարգը	31
Մոտոհրաձգային ջոկի կազմը և մարտական հնարավորությունները	35
Զինվորի գործողությունները մարտի ժամանակ	39
ԿՐԱԿԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ	47
Կրակային պատրաստության խնդիրները: Անվտանգության կանոնները պարապմունքների ժամանակ	47
Կալաշնիկովի ավտոմատի հիմնական տեսակները, մասերն ու մարտական հատկությունները	49
ՇԱՐԱՅԻՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ	56
Շարքեր: Շարքի տեսակները, նրա բաղկացուցիչ մասերը	56
Շարային վարժաձևեր, դարձումներ տեղում և շարժման ժամանակ	62
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՏԵՂԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	67
Ռազմական տեղագրության հիմունքները	67

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ	74
Միջազգային մարդասիրական իրավունքի (ՄՄԻ) էությունը, մարտական գործողությունների վարման արգելված եղանակներն ու միջոցները	74
ԱՆՎՏԱՆԳ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ	79
Արտակարգ իրավիճակներ և բնակչության պաշտպանությունը: Բնական բնույթի արտակարգ իրավիճակներ	79
ԱՌԱՋԻՆ ԲՈՒԺՕԳՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐ	94
Առաջին բուժօգնության (ԱԲՕ) նպատակը, խնդիրները, ցուցաբերման առանձնահատկությունները	94
Տուժածի վիճակի գնահատումը և հրատապ գործողությունների փուլերը	98
Առաջին բուժօգնությունը արտակարգ իրավիճակներում	101
ՀՀ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՐՈՍՆԵՐ	108
ԱՐՑԱԽԻ ՀԵՐՈՍՆԵՐ	109
ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՏԵՐՄԻՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՌՈՏ ԲԱՌԱՅԱՆԿ	110

ՎԱՐԴԵՍ ՕՀԱՆՅԱՆ, ՍԱՐԳԻՍ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ, ՎԱՀԱԳՆ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ,
ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԳԱՔՐԻԵԼՅԱՆ, ԼԵՌՆԻԿ ԴԱԶԱՐՅԱՆ, ՎԱԶԱԳԱՆ ԱՍՏԱՆՅԱՆ,
ՌՈՒԴԻԿ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆ, ՀԱՄԼԵՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆ,
ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ՎԻՐԱԲՅԱՆ, ՍՊԱՐՏԱԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Ընդհանուր խմբագիր՝
ՍԱՐԳԻՍ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆ
Մասնագետ խմբագիրներ՝
ՎԱՐԴԵՍ ՕՀԱՆՅԱՆ, ՎԱՀԱԳՆ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅՈՒՆ

Հանրակրթական դպրոցի 8-րդ դասարանի դասագիրք

Հրատարակիչ-տնօրեն՝
Համակարգչային ձևավորող՝

ՍՈՒՐԵՆ ԶՈՒՆԳՈՒՐՅԱՆ
ՄԻՍԱԿ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

«Աստղիկ գրատուն» հրատարակչություն

ք. Երևան, Գևորգ Քոչարի փ. 21:

Հեռ.՝ (+374 10) 52 88 00:

E-mail: ast_gratun@yahoo.com

www.astghik.am

Տպագրված է՝ «Պոլիգրաֆբիզնես» ՍՊԸ-ի տպարանում: